

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**KAMU HARCAMALARI VE VERGİ GELİRLERİ ARASINDAKİ
İLİŞKİ:
1980 SONRASI TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman
Doç. Dr. Mehmet MUCUK**

**Hazırlayan
Mehmet FEYZULLAH
104226001014**

Konya–2013

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin

Adı Soyadı

Mehmet FEYZULLAH

Numarası

104226001014

Ana Bilim / Bilim Dalı

İktisat

Programı

Tezli Yüksek Lisans

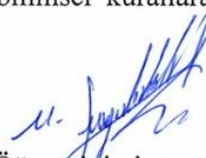
Doktora

Tezin Adı

Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki:
1980 Sonrası Türkiye Örneği

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet FEYULLAH		
	Numarası	106226001014		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Mehmet MUCUK		
Tezin Adı		Kamu Harcamaları ve Vergi Gecikmeleri Arasındaki İlişki: 1980 Sonrası Türkiye Örneği		

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan ..... başlıklı bu çalışma ..20.../..08.../..2013.. tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

Doç. Dr. Mehmet Mucuk Danışman
Prof. Dr. Ahmed X7
Yrd. Doç. Dr. Savaş Erdoğru

(Handwritten signatures)

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet FEYZULLAH	Numarası 104226001014
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat	
	Danışmanı	Doç. Dr. Mehmet MUCUK	
Tezin Adı		Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: 1980 Sonrası Türkiye Örneği	

ÖZET

Bu çalışma, kamu harcamaları ile vergi gelirleri arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi bulunmadığını ileri sürmektedir. Kamu harcamaları, kamusal ihtiyaçlarının gerektirdiği devlet faaliyetlerinin finansmanı için yapılmaktadır. Diğer taraftan kamusal harcamaların en önemli kaynağını teşkil eden vergi gelirleri olağan kamu gelirlerinin büyük kısmını oluşturmaktadır. Kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasında birtakım ilişkiler bulunmaktadır. Bu bağlamda vergi-harcama, harcama-vergi, mali uyum ve kurumsal farklılık yaklaşımları ele alınmıştır. Vergi-harcama ve harcama-vergi teorileri değişkenlerden birinin diğerini nasıl etkilediğini açıklamaktadır. Bununla birlikte mali uyum hipotezi, harcamalar ve vergiler arasında karşılıklı bir ilişki bulunduğunu öne sürmektedir. Kurumsal farklılık teorisine göre ise kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasında nedensellik anlamında bir bağ bulunmamaktadır.

Çalışma Türkiye'nin 1980-2012 arasındaki kamu harcamaları ve vergi gelirlerinin GSYİH'ye oranlarına ilişkin yıllık verileri kullanarak aralarındaki ilişkileri ekonometrik analiz metodu ile test etmiştir. Kısa dönem ilişkileri VAR Analizi yardımıyla irdelenmiştir. Bu kapsamda değişkenler arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Johansen eşbütünleşme testi neticesinde kamu harcamaları ve vergi gelirlerinin uzun dönemde birlikte hareket etmedikleri görülmüştür. Bu bağlamda yapılan analiz sonucuna göre Türkiye örneğinde ele alınan veriler arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasında herhangi bir ilişkinin bulunmaması, bu iki değişkenden herhangi biri artırılıp azaltıldığında diğerinin bundan etkilenmeyeceğini ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu harcamaları, vergi gelirleri, bütçe açığı, kurumsal farklılık, VAR Analizi.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet FEYZULLAH	Numarası 104226001014
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat	
	Danışmanı	Doç. Dr. Mehmet MUCUK	
Tezin İngilizce Adı		Relationship between Public Expenditures and Tax Revenues: The Case of Turkey After 1980	

SUMMARY

This study argues that there is no direct causal relationship between tax revenues and public expenditures. The public expenditures carry out to finance for the state's activities, which are required by the public needs. On the other hand, the ordinary tax revenues, which constitute a major source of public expenditures, are a major part of public revenues. There are some relationships between public expenditures and tax revenues. In this context, it is discussed hypothesizes of tax-expenditure, expenditure-tax, fiscal adjustment and institutional difference approach. The approaches of tax-expenditure and expenditure-tax explain how variables affect each other. However, the fiscal adjustment approach suggests that there is a mutual relationship between expenditures and taxes. According to the approach of institutional differences, there is no linkage between public expenditures and tax revenues in terms of causality.

This study, as a case study, has tested, by the method of econometric analysis, relations between public expenditures and tax revenues using their annual data relatively GDP during 1980 to 2012, in Turkey. The short-term relationships are discussed by VAR analysis. In this respect, there is no relationship between variables. In long term, it is seemed that public expenditures and tax revenues do not move together after the Johansen cointegration test. In this regard, according to the results of analysis in the case of Turkey, there is no significant relationship between the data. The absence of any relationship between public expenditures and tax revenues means that if one increases or reduces, the other will not be affected by this changing.

Key Words: public expenditures, tax revenues, institutional difference, VAR analysis, budget deficit.

TEŞEKKÜR

Tezin hazırlanması sürecinde her nüshasının titizlikle incelenmesinde yardım ve teşviklerini gördüğüm hocam Doç. Dr. Mehmet MUCUK'a ve desteklerini sürekli hissettiğim anne, babama ve kardeşlerime teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Tablolar Listesi	v
Grafikler Listesi	vi
Şekiller Listesi	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI

1.1. Kamu Hizmetleri.....	3
1.1.1. Kamu Hizmetlerinin Yürütülmesi.....	4
1.1.2. Kamu Hizmetlerinin Ayrımı	6
1.1.2.1. Tam Kamusal Mal ve Hizmetler	6
1.1.2.2. Yarı Kamusal Mal ve Hizmetler	7
1.1.2.3. Özel Mal ve Hizmetler.....	8
1.1.2.4. Erdemli Mal ve Hizmetler	8
1.1.3. Dışsallıklar.....	8
1.2. Kamu Harcamaları	9
1.2.1. Kamu Harcamalarının Tanımlanması	10
1.2.2. Kamu Harcamalarının Özellikleri.....	11
1.2.3. Kamu Harcamalarının Artışı İle İlgili Görüşler.....	15
1.3. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması	17
1.3.1. İdari ve Fonksiyonel Sınıflandırma	17
1.3.2. Ekonomik Sınıflandırma.....	17

1.3.2.1 Reel Harcamalar.....	18
1.3.2.2 Transfer Harcamaları	18
1.4. Kamu Harcamalarının Etkileri	19
1.4.1. Kamu Harcamalarının Enflasyon Üzerine Etkileri.....	20
1.4.2. Kamu Harcamalarının İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri.....	23
1.4.3. Kamu Harcamalarının İşsizlik Üzerine Etkileri.....	27
1.4.4. Kamu Harcamalarının Özel Yatırımlar Üzerine Etkileri.....	29
1.4.5. Kamu Harcamalarının Borçlanma Üzerine Etkileri.....	31
1.4.6. Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

VERGİ GELİRLERİ

2.1. Kavramsal Çerçeve	35
2.2. Verginin Tarihsel Gelişimi.....	36
2.3. Vergilemenin Varlığını Açıklayan Teoriler	39
2.3.1. Bireyci (Fayda-Rasyonalist) Devlet Görüşü.....	40
2.3.2. Toplumcu (Organik) Devlet Görüşü.....	40
2.4. Vergilerin Sınıflandırılması	41
2.4.1. Dolaysız (Vasıtasız) Vergiler.....	41
2.4.2. Dolaylı (Vasıtalı) Vergiler	43
2.5. Vergileme İlkeleri	45
2.6. Vergilerin Etkileri	50
2.6.1. Vergilerin Enflasyon Üzerine Etkileri.....	52
2.6.2. Vergilerin Büyüme Üzerine Etkileri	54
2.6.3. Vergilerin Özel Yatırımlar Üzerine Etkileri.....	58

2.6.4. Vergilerin İstihdam Üzerine Etkileri	60
2.6.5. Vergilerin Gelir Dağılımına Etkileri	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI VE VERGİ GELİRLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

3.1. Teorik Çerçeve	64
3.1.1. Vergi-Harcama Teorisi	64
3.1.2. Harcama-Vergi Teorisi	65
3.1.3. Mali Uyum Hipotezi	65
3.1.4. Kurumsal Farklılık Teorisi	66
3.2. Türkiye’de 1980 Sonrası Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirlerinin Gelişimi	66
3.2.1. 1980-1990 Dönemi Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirlerinin Gelişimi	68
3.2.1.1. Cari Harcamalar	73
3.2.1.2. Yatırım Harcamaları	74
3.2.1.3. Transfer Harcamaları	75
3.2.1.4. Vergi Gelirleri	75
3.2.2. 1990-2000 Dönemi Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirlerinin Gelişimi	78
3.2.2.1. Cari Harcamalar	81
3.2.2.2. Yatırım Harcamaları	82
3.2.2.3. Transfer Harcamaları	82
3.2.2.4. Vergi Gelirleri	83
3.2.3. 2000 Sonrası Dönemi Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirlerinin Gelişimi	84
3.2.3.1. Cari Harcamalar	91
3.2.3.2. Yatırım Harcamaları	92
3.2.3.3. Transfer Harcamaları	93

3.2.3.4. Vergi Gelirleri	94
3.3. Literatür İncelemesi	97
3.4. Veri ve Yöntem	99
3.4.1. Birim Kök Testi (Durağanlık Testi)	100
3.4.2. Vektör Otoregresif Model (VAR Modeli).....	101
3.4.3. Johansen Eşbütünleşme Testi	101
3.4.4. Etki-Tepki Fonksiyonları	102
3.4.5. Varyans Ayırıştırması Analizi	103
3.5. Bulgular.....	103
SONUÇ	111
KAYNAKÇA.....	114

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Bazı Ülkelerin Yıllara Göre Kamu Harcamaları / GSYİH Oranı	12
Tablo 2. 1980-1990 Dönemi Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirleri (% GSYİH)	71
Tablo 3. 1980-1990 Dönemi Vergi Gelirleri (% GSYİH)	76
Tablo 4. 1990-2000 Dönemi Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirleri (% GSYİH)	79
Tablo 5. 2001-2012 Dönemi Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirleri (% GSYİH)	90
Tablo 6. Kamu Harcamaları-Vergi Gelirleri İlişkisine Yönelik Yapılan Çalışmalar (Türkiye)	97
Tablo 7. Kamu Harcamaları-Vergi Gelirleri İlişkisine Yönelik Yapılan Çalışmalar (Diğer Ülkeler).....	98
Tablo 8. ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Vergi Gelirleri, Orijinal Düzey).....	103
Tablo 9. ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Vergi Gelirleri, Birinci Fark)	104
Tablo 10. ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Kamu Harcamaları, Orijinal Düzey).....	104
Tablo 11. ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Kamu Harcamaları, Birinci Fark)	104
Tablo 12. VAR Gecikme Yapısı Seçim Kriterleri	105
Tablo 13. VAR Modeli Sonuçları	105
Tablo 14. Otokorelasyon LM Testi Sonuçları.....	106
Tablo 15. Değişen Varyans Testi	106
Tablo 16. VAR Normallik Testleri	107
Tablo 17. Johansen Koentegresyon Test Sonuçları (İz İstatistiği).....	108
Tablo 18. Johansen Koentegrasyon Testi Sonuçları (Max-Eigen istatistiği).....	109
Tablo 19. Varyans Ayrıştırması Sonuçları.....	110

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. 1980-1990 Dönemi Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirleri (% GSYİH)	73
Grafik 2. 1990-2000 Dönemi Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirleri (% GSYİH)	81
Grafik 3. 2001-2012 Dönemi Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirleri (% GSYİH)	91
Grafik 4. AR Karakteristik Polinomun Ters Köklerinin Birim Çember Konumu	108
Grafik 5. Etki-Tepki Fonksiyonları	109

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Laffer Eğrisi	61

GİRİŞ

Tarihin ilk dönemlerinden beri insanlar topluluklar halinde yaşayarak ortak yaşamın ve birlikte hareket etmenin belirli kurallarını ortaya koymuşlardır. Bu birlikte yaşama olgusu, belli süre sonra devletlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. İnsan topluluklarının, belli kurallar çerçevesinde oluşturdukları bu sistematik yapılar, ilk olarak MÖ. 3500'lü yıllarda Sümer avcı toplulukları tarafından Mezopotamya'da kuruldukları dönemden günümüze tarihin her döneminde var olmuşlardır.

Candan (2007)'a göre İbn-i Haldun'un da bununla ilgili olarak sosyal gelişme ve bu gelişmedeki kültürel öğelere maddeci yaklaşımının temelinde göçebe (bedevi) - yerleşik toplum biçimlerini ayırt edişi yatmaktadır. İnsanların toplum halinde yaşamalarının ve medeniyete geçmelerinin zorunlu olduğunu gösteren İbn-i Haldun, bu medeniyetin veya toplumsal hayatın da yine zorunlu olarak bazı belli aşamalardan geçeceğini düşünmektedir.

Medeniyetlerin oluşumuyla devlet adı verilen bu sistematik olguların olduğu yerde, o toplumun ortak ihtiyaçlarını temin etmek üzere çeşitli harcamalar yapılacak, dolayısıyla bu harcamaların karşılığı olarak belli kaynakların önceden sağlanması gerekecektir.

Klasik iktisadi görüşe göre, devletin belirli hizmetleri sağlaması zorunludur, fakat asla tekele sahip olmamalıdır. Devletin hakkıyla yapabileceği şeylerden biri, genel nitelikte ve evrensel olarak uygulanabilir kanunlar yapmaktır (Von Hayek, 2010: 104). Dolayısıyla devletin iktisadi hayata herhangi bir etkisi olmamalı, adalet ve savunma gibi hizmetler dışında faaliyet alanının sınırlı kalması gerektiği savunulmuştur.

1929 Ekonomik Buhranı ile birlikte özellikle Keynes tarafından devletin ekonomiye düzenleyici müdahalesi gibi politikalarla, devletin sadece gece bekçisi olma özelliğinin yanında ekonomiyi düzenleme işlevi de ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte sosyal devlet anlayışının gelişmesiyle, bireylerin eğitim, sağlık gibi haklarının güvence altına alınması, devletin altyapı vb. yatırımlarını üstlenmesi gibi nedenler kamusal harcamaların artışına sebep olmuş ve bunların vergilerle finansmanı ihtiyacını doğurmuştur. Bütün bunlar devletin, iktisadi hayatın içinde daha fazla bulunması sonucunu doğurmuştur.

Bundan yaklaşık 50 yıl önce kamu maliyesi denildiğinde, daha çok ilgi konusu vergi ve bütçe konuları ile sınırlı olarak algılanırken, zamanla kamu sektörü harcamalarının etkilerinin incelenmesi ve karar alma sürecinin analizi de kapsama dahil edilmiştir (Güran ve Oğuz, 2010: 98).

Kamu harcamaları ile vergi gelirlerinin ele alınarak, aralarındaki ilişkilerin incelendiği bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde kamu hizmetleri açıklanacak, kamu harcamalarının özellikleri, artış nedenleri ve bu harcamaların ekonomiye olan etkileri üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde kamu gelirlerinin büyük bölümünü oluşturan vergileme kavramı üzerinde durulacaktır. Bu doğrultuda verginin tarihsel gelişiminden bahsedilecek ve vergiyi açıklayan görüşlere yer verilecektir. Genel itibarıyla dolaylı ve dolaysız olarak ayırma tabi tutulan vergilerin sınıflandırılmasına yönelik açıklamalardan sonra, klasik ve modern vergileme ilkeleri ve vergilemenin iktisadi etkilerinin genel çerçevesi çizilecektir.

Üçüncü bölümde, kamu harcamaları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiler kuramsal ve uygulamaya yönelik olarak ele alınacaktır. İlk olarak teorik açıdan söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiler, literatürde yer alan farklı yaklaşımlar çerçevesinde irdelenmektedir. Ardından Türkiye’de neo-liberal politikaların hayat bulduğu 1980 döneminden itibaren uygulanan maliye politikalarına değinilerek, kamu harcamaları ile gelirlerindeki değişimler ortaya konulmaktadır. Son bölümde Türkiye ekonomisi bağlamında kamu harcamaları ile vergi gelirleri arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığı ekonometrik yöntemler vasıtasıyla sınanarak, ampirik bulgulara yer verilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI

1.1. Kamu Hizmetleri

İnsanların birlikte yaşama gereksinimi sonucu ortaya çıkan toplumsal yaşam ve kamusal düzen gibi olgular, sosyal barış ve huzur ortamının tesis edilerek refah düzeyinin artırılabilmesi için birtakım hukuki ve mali düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bütün bu düzenlemeleri gerçekleştirme gücünü elinde bulunduran, düzenli ve sistemli oluşumu ise devlet temsil eder. Devletin asli görevi öncelikle kendisini meydana getiren bireylerin kollektif ihtiyaçlarını gidermektir. Güvenlik, adalet, eğitim ve sağlık gibi unsurları kapsayan bu ihtiyaçlar, ancak devlet tarafından yapılacak harcamalarla karşılanabilecektir. Kamu harcamalarının maliye kapsamındaki ağırlığı ise vergilerden sonra kendisini göstermiştir.

1950'lerin başına kadar kamu maliyesinin esas konusunu vergiler oluşturmıştır. Ancak 1950'lerden sonra vergilere ek olarak, sosyal malların (kamu harcamalarının), sosyal seçimin (kamusal kaynak tahsis mekanizmasının), kamunun fiyatlandırma politikalarının ve özelleştirmenin de kamu maliyesi kapsamında gündeme gelmiştir (Akalın, 2000: 1).

Bu süreç içerisinde devletin, toplumsal ihtiyaçların giderilmesi için yapmış olduğu kamu hizmetlerinin gerek niteliği, gerekse ulusal düzeyde hizmet sunumunun gerçekleştirildiği ekonomik kesim değişime uğramıştır. Böylece içerisinde bulunduğumuz 21. yüzyıla kadar geçen dönemde ağırlıklı olarak kamu kesimi tarafından sunulan kamu hizmetlerinin bir kısmı piyasa ekonomisi ile ortaklaşa sunulmaya başlanmıştır (Ener ve Demircan, 2008: 58). Kamusal faaliyetler, idarenin kendisi tarafından yürütülüyorsa, hizmetin yürütülme koşullarını belirlemek idarenin kendi elinde zaten bulunmaktadır. Kamu yararını özel çıkara üstün tutmak da, idarenin görev ve yetkileri arasında kabul edilir. Toplumsal faaliyet, idareden alınan ruhsat altında özel kişiler tarafından yürütülüyorsa, bu ruhsatın koşullarını belirlemek ve gerektiğinde ruhsatın koşulları üzerinde bilahare değişiklik yapabilmek, yine idarenin sorumluluğundaki bir olanağı ifade eder (Çal, 2007: 611).

1.1.1. Kamu Hizmetlerinin Yürütülmesi

Kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde bu zamana kadar farklı usuller uygulanmış ve uygulamaya devam edilmektedir. Söz konusu usuller arasındaki farklılıkların temel kaynakları arasında ise, hizmetlerin yerine getiriliş biçimi, hizmetlerden ötürü ortaya çıkacak riski üstlenecek tarafın belirlenmesi ve hizmetlere ait bedelin taraflar arasındaki paylaşımı gibi konular yer almaktadır. Farklı dönemlerde uygulanan ve her biri farklı verimliliklere sahip olan bu usuller şu şekilde sıralanabilir (Karahanoğulları, 1998: 107).

Emanet Usul: Kamu hizmetinin idari teşkilat içinde, ancak merkezden yönetimin dışında yerinden yönetim kuruluşlarınca, kendi personeli, araç-gereç ve malvarlığıyla bizzat görülme usulüdür (Odyakmaz, 418: 2006). Aynı zamanda emanet usulü, kamu hizmetlerinin kamu kesiminde yer alan tüzel kişilere gördürülme usulü olarak da tanımlanabilir. Dolayısıyla kamu hizmetlerinin kamu idarelerine ya da diğer kamu tüzel kişilerine gördürülmesi arasında bir fark bulunmamaktadır (Gözübüyük ve Tan, 2006: 642).

Müşterek Emanet Usulü: Bir kamu hizmetinin, hasar ve zararı idareye ait olmak ve onu üstlenen özel hukuk kişisine gelir üzerinden bir pay verilmek suretiyle yürütülmesi usulüdür. Müşterek emanet usulünde sermaye idareye aittir. Özel hukuk kişisi ise emeği ve bilgisi ile hizmeti yürütmektedir. Masraflar hizmetten yararlananlardan alınan bedelin bir kısmı ile karşılanmakta, kalan kısım yapılan sözleşmeye göre paylaşılmaktadır. Müşterek emanet usulünün tek örneği, sahil fenerlerinin kurulması ve işletilmesi ile ilgili sözleşmelerdir (Odyakmaz, 2006: 419).

Ruhsat Usulü: Kamu hizmetinin, idare tarafından izin verilen özel hukuk kişilerinca gerçekleştirilmesine dayanan usuldür. Burada her ne kadar kamusal hizmetler idarenin izin verdiği kişiler tarafından yürütülse de faaliyetlerde esas sorumluluk idareye ait bulunmaktadır. Bu sebeple idare, hizmetin düzenlenmesinde ve gerekli görülen değişiklikler konusunda da görevli ve yetkilidir. İdareden ruhsat alan kişiler bu genel düzenlemelere uygun davrandıkları sürece o etkinliği sürdürebilir. Aksi halde ruhsatın iptal edilerek o faaliyete süresiz son verilmesi de dahil olmak üzere, yasal düzenlemelerin öngördüğü tüm idari yaptırımlar doğrudan

uygulanabileceği gibi, adli bir cezanın söz konusu olduğu durumlarda bu yola başvurulabilmesi de mümkündür (Özay, 2004: 250).

İmtiyaz Usulü: İmtiyaz usulü, idarenin bir sözleşme ile kamu hizmetinin yürütülmesini belli bir süre için bir özel vermesini ifade etmektedir. İmtiyaz sahibi sunduğu hizmet karşılığında, bu hizmetlerden yararlananlardan bir bedel almakla beraber kâr ve zararı kendisine ait olmak üzere, anlaşma hükümleri çerçevesinde idarenin de denetimi altındadır. Uygulamada genellikle verilen imtiyaz, kamu hizmetinin yürütülmesi için gerekli tesislerin yapılmasını da içerdiğinden kamu hizmeti imtiyazı, aynı zamanda bayındırlık işlerini de kapsamaktadır. İdarenin kamu hizmetinin yürütülmesinde imtiyaz yoluna gitmesi, hizmetin yürütülmesi için gerekli sermayeyi yatırmak istemeyişi veya o sırada genel kanının "kamu tüzel kişilerinin bu faaliyeti teknik veya ticari yönden iyi yönetilmeyeceği şeklinde" oluşu ile açıklanmaktadır (Tan, 1992: 308-309).

Yap-İşlet-Devret Usulü: Devletin kaynaklarının sınırlı olması büyük ölçekli harcamaların özellikle de yatırım harcamalarının bu yöntemle gerçekleştirilmesini beraberinde getirmektedir.

Yap-işlet-devret modeli; “İleri teknoloji ve yüksek maddi kaynak ihtiyacı duyulan projelerin yatırım bedelinin (elde edilecek kâr dahil) sermaye şirketine, şirketin işletme süresi içerisinde ürettiği mal veya hizmetin idare veya hizmetten yararlananlarca satın alınması suretiyle ödenmesi” şeklinde tanımlanmaktadır (DPT, 1994: 22). 3996 Sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun’un 9. maddesine göre; “Sermaye şirketi veya yabancı şirket tarafından yapılan yatırım ve hizmetler, sözleşmenin sona ermesi ile birlikte her türlü borç ve taahhütlerden âri, bakımlı, çalışır ve kullanılabilir durumda bedelsiz olarak kendiliğinden idareye geçer.” hükmüyle, yapımı üstlenilen yatırımın belli bir süre sonra devlete geçeceği belirtilmektedir.

Yap-İşlet Usulü: Bu modelin temel özelliği çeşitli üretim şirketlerinin mülkiyetleri kendilerine ait olmak üzere termik santral kurulması, işletilmesi ve enerji satışını kamu hizmeti olarak yerine getirmesidir (Atiyas ve Oder, 2008: 127).

1.1.2. Kamu Hizmetlerinin Ayrımı

1929 Büyük Dünya Ekonomik Krizi sonrasında geleneksel devlet anlayışından modern devlet anlayışına geçişle birlikte; devletin görev ve sorumlulukları artmış ve sosyal refah devleti kavramı ekonomik literatürdeki yerini almıştır. Bu bağlamda devletin artan fonksiyonları, ekonomik faaliyetler içerisinde kamunun payının da artmasına neden olmuştur. Devlet adalet ve güvenlik gibi tam kamusal mal ve hizmetlerin yanı sıra; eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi birçok alanda kamu hizmeti sunmaya başlamış ve bu hizmetlerin bir kısmının merkezi yönetim aracılığıyla, bir kısmının da yerel yönetimler eliyle yürütülmesi düşüncesi benimsenmiştir (Demircan, 2007: 137).

Neoliberal politikaların hakimiyet kazandığı günümüz koşullarında ise devletlerin ekonomik faaliyetler içerisindeki etkinliğinin yeniden daraltılması gündeme gelmiştir. Gelişmişlik derecesi farklı, neredeyse tüm ülkeler serbest piyasa koşullarının güçlendirilmesi yanında adımlar atmaktadırlar. İktisadi hayattan adım adım çekilen devletler daha çok temel işlevleri üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Dolayısıyla devletin artık mal ve hizmetleri üreten bir örgütten, bu hizmetleri üretenleri gözeten ve denetleyen bir yapıya dönüşmesi üzerinde durulmaktadır (Acar ve Gül, 2007: 1).

1980’lerden itibaren yaşanan bu geçiş sürecine rağmen, kamusal hizmetlerin yerine getirilmesinde devletin rolü devam etmektedir. Kamu tarafından üretilen mal ve hizmetler de “tam kamusal mal ve hizmetler”, “yarı kamusal mal ve hizmetler”, özel mal ve hizmetler” ve “erdemli mal ve hizmetler” olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır.

1.1.2.1. Tam Kamusal Mal ve Hizmetler

Piyasa ekonomisinin işleyişindeki yetersizliklerden biri de tam kamusal mal ve hizmetlerin varlığından kaynaklanmaktadır. Bu mal ve hizmetlerin bizzat devlet tarafından üretilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Çünkü hiçbir özel sektör kuruluşu bu alanda etkin bir fonksiyon icra edememektedir. Bu mallara örnek olarak milli savunma hizmetleri gösterilebilir (Eker, 2004: 42-43). Özel malların arzı, piyasa talebi, tüketici zevk ve tercihleri gibi kriterlere dayanırken, kamusal mal ve hizmetlerin arz-talebi siyasal karar alma sürecinde gerçekleştirilmektedir. Bu tür malların finansmanının özellikle vergilerle karşılanması, bütçeyi siyasal sürecin arz

yönündeki tercihlerinin somut bir belgesi durumuna getirmektedir. Özel malların aksine, toplumsal mallardan yararlanmada vergi olarak bir bedel ödeyen ile ödemeyen bireyler arasında fark olmaksızın, herkesin aynı maldan faydalanması mümkündür (Armağan, 2003: 161). Tam kamusal mal ve hizmetlerde etkinlik ve verimlilik değerlendirmesi yapmak mümkün değildir. Bu tür mal ve hizmetlerin üretim maliyetlerini belirlemek mümkün olmakla birlikte, yaratılan faydanın piyasa fiyatı ile ifade edilmesi mümkün değildir (Ortaç, 2001: 1).

1.1.2.2. Yarı Kamusal Mal ve Hizmetler

Kamusal mal ve hizmetlerin bir bölümünde fayda elde etme bakımından bireyler arasında rekabet ve dışlama özelliği bulunmamaktadır. Ancak kısmi bir rekabetin varlığı ve katkı sağlamayanların dışlanabilmesi söz konusu olduğunda ise kamusal mal ve hizmet, “yarı kamusal mal ve hizmet” özelliği kazanır (Çelebi ve Yalçın, 2008: 9). Bu kapsamda bazı mal ve hizmetler kamu malı olarak görülebilmelerine rağmen, pazarlanmaları ve fiyat yolu ile tüketicinin faydasına sunulmaları mümkündür. Bununla birlikte, bu mallar tüketimden mahrum bırakılabilme özellikleri olması dolayısıyla özel mallara da yaklaşabilmektedir. Sağlık ve eğitim hizmetinin örnek oluşturduğu bu mal ve hizmet türünün önemli bir kısmı, günümüzde pek çok ülkede kamu ekonomisi tarafından üretilmektedir (Ener ve Demircan, 2008: 65). Örneğin eğitim kavramının tanımlanmasında kabul edilen genel görüş eğitimin başlı başına bir ekonomik mal olduğu ve bu malın üretimi, tüketimi ve finansmanı ile ilgili olarak farklı niteliklerinin bulunduğudır. Yüksek öğretim hizmetlerinin hem kişisel getirilerinin fazlalığından dolayı serbest piyasa sistemi içerisinde üretilebilme olanağının bulunması, hem de eğitim hizmetlerinin yaydığı sosyal faydanın toplumun tüm fertlerine yayılması, bu hizmete yarı kamusal bir nitelik kazandırmaktadır (Ergen, 2006-1: 13). Aynı şekilde sağlık harcamaları, birçok ülkede sağlığın dışsal faydasının yüksek olmasının getirdiği bir sonuç olarak kamu sektöründe ağırlıklı bir yapılanma olmasına rağmen, sağlık hizmetlerinin sunumunda, özel sektör de yer almaktadır. Sağlık hizmetleri arasında “bölünemeyen” ve çok geniş bir kitleyi ilgilendiren bazı ihtiyaçlar vardır ki, kârlı olmadığı için piyasa tarafından üretilmezler (ölçek ekonomisi). Bu nedenle özellikle çevre kirliliği, salgın hastalıklar ve bunlarla mücadele yöntemleri ve etkin aşılama gibi sağlıkla ilgili

ihtiyaçların tatminine yönelmiş hizmetlerde üretici kamu sektörüdür (Altay, 2007: 33-35).

1.1.2.3. Özel Mal ve Hizmetler

Kamusal malların aksine bu malların faydaları toplum bireyleri arasında bölünebilmektedir. Dolayısıyla özel malların faydası bireysel nitelikte olduğundan, faydasından yoksul kalınabilir. Piyasa konusu olan ve bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bu malların arzı, piyasanın arzı ve üreticinin kararlarına bağlıdır. Giyecek ve gıda gibi nihai tüketiciye ulaşan mal ve hizmetler içinden kişilerin en uygun bulduğunu seçme özgürlüğü vardır (Akdoğan, 2005: 48). Özel mal ve hizmetlerden faydalanmak için bir bedel ödemek gerekmektedir. Taşıdığı bu özelliklerden dolayı özel kesim tarafından üretilmekle birlikte devletinde özel mal ve hizmet ürettiği alanlar vardır. Doğal tekel durumunda olan (elektrik, su vb.) mal ve hizmetlerin devlet eliyle üretilmesinin sosyal faydasının özel kesime oranla daha fazla olacağı düşünüldüğünden bu gibi özel mal ve hizmetleri devlet de üretmektedir (Karabaş, 2005: 21).

1.1.2.4. Erdemli Mal ve Hizmetler

Çağdaş devletler sadece kişi hak ve özgürlüklerini düzenleyen bir hukuk devleti değil; aynı zamanda kişilerin insan onuruna yaraşır bir yaşam seviyesine ulaşmaları için gerekli önlemleri aldığı bir sosyal devlettir. Onurlu yaşam; hak ve özgürlükler sahibi birinin yardıma muhtaç olmadan bir hayat sürmesi demektir. Bu sebeple devletin sunmuş olduğu sosyal güvenlik hizmetleri erdemli bir mal niteliğindedir (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 1996: 32). Devlet erdemli mal ve hizmetleri, toplumun yaşlı, hasta ve özürlüler gibi belli fertlerinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sosyal devlet olmasının gereği olarak kullanmaktadır.

1.1.3. Dışsallıklar (Devletin Ekonomiye Müdahalesi)

İlk defa İsveçli iktisatçı Knut Wicksell tarafından 1896 yılında incelenmiş olan dışsallıklar (externalities) kavramı, devletin ekonomiye katılma nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

Bir karar biriminin, bir başka karar birimine doğrudan sağladığı yarara veya doğrudan yüklediği maliyete “dışsallık” adı verilmektedir. Bu tanımdaki doğrudan kelimesi, bir karar biriminin bir başka karar birimine piyasa mekanizması aracılığıyla dolaylı olarak sağladığı yararın veya yüklediği maliyetin veya kısaca fiyatlandırılan

bir yararın veya fiyatlandırılan bir maliyetin dışsallık kapsamında yer almadığını ifade etmektedir (Ünsal, 2007: 575). Dışsallığın ortaya çıkması için bir ekonomik ajanın faaliyetlerinin, diğerinin refahını yani kârını veya fayda düzeyini, piyasa mekanizması ve fiyatları dışındaki bir yoldan etkilemesi gerekir. Dışsallıklarla ilgili en önemli özellik, insanların piyasada alıp satamayacağı yani mübadele konusu olmayan malların varlığına işaret etmesidir (Akalin, 2000: 119-122).

Dışsallıklar, üreticiler veya tüketiciler tarafından, diğer bireylere, firmalara veya çevreye verilen etkiler sebebiyle pozitif ve negatif dışsallık şeklinde incelenir. Pozitif dışsallık durumunda, ekonomide marjinal sosyal fayda marjinal özel faydadan büyüktür ve üretim veya tüketim yoluyla dışsallığa neden olan mal ve hizmetlerin fiyatı optimum düzeyin üstünde olur. Çünkü pozitif dışsallığın oluşmasının tek nedeni dışsal fayda değil, aynı zamanda bu dışsal faydanın karşılığının ödenmemesidir. Negatif dışsallık durumunda ise, ekonomide marjinal sosyal maliyet marjinal özel maliyetten büyüktür (Kargı ve Yüksel, 2010: 187). Negatif dışsallıklar, dışsal maliyetler olarak da literatürde yer almaktadır. Dışsallıkların temel özelliği olarak, negatif dışsallıklar da piyasa fiyatlarına yansımaz. Negatif dışsallıklara, çevre kirliliği, endüstriyel atıkların kişiler ve onların mülklerine yaptığı zararlar örnek olarak verilebilir (Bakırtaş, 2002: 57-73). Bu tür zararlar şeklinde kendisini gösteren dışsal maliyetlerin önlenmesinde vergi, sübvansiyon ve regülasyon politikalarının yanında, piyasa ekonomisi ve kamu ekonomisi politikaları gibi çözüm önerilerinden yararlanılmaktadır (Özsoy ve Yıldırım, 1994: 39).

1. 2. Kamu Harcamaları

Devletin varlığını sürdürebilmesi için en azından iç ve dış güvenliği sağlaması gereklidir. Bu da her ne pahasına olursa olsun bazı harcamaların mutlaka gerçekleştirilmesini gerektirir. Bu durumda kamu maliyesi ile ilgili incelemeler, kamu harcaması ile başlar. Ancak özel ekonomide ve kamu ekonomisinin devlet dışında kalan birimlerinde, araştırmalara öncelikle gelirin tahmin edilmesiyle başlanmaktadır. Buna karşın olarak devlet kendi faaliyetlerini programlarken “gelirin gidere uydurulması” ilkesinden yararlanmaktadır. Diğerleri için böyle bir imkân söz konusu değildir. Çünkü kamu maliyesinde asıl olan kamu ihtiyaçlarıdır. Nitekim, kamu ekonomisi de bu ihtiyaçların giderilmesi zorunluluğunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Nadaroğlu, 2000: 127).

1.2.1. Kamu Harcamalarının Tanımlanması

İnsanların bir araya gelerek oluşturduğu devlet yapısı içerisinde, toplumsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla kamu harcamalarının olması esastır. Para şeklinde ödemesi yapılan, yetkili kişilerce gerçekleştirilen ve zaman içerisinde sürekli olarak artma eğilimi gösteren kamu harcamaları, kamu ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Kamu harcamaları sadece harcama yapmaya yetkili olanlar tarafından yapılabilir. Her görevlinin harcama yapması söz konusu olmayıp, yasalarla bu konuda yetkili kılınmış olması ve harcamanın yasal süreç içerisinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Devlet, yüklenmiş olduğu mali ve mali olmayan nitelikteki görevlerini gerçekleştirebilmek bakımından kamu harcamalarını araç olarak kullanmaktadır (Akdoğan, 2005: 61). Kamu harcamaları, piyasa ekonomisinde kamu kesimine düşen görevlerin parasal tutarını ifade eder. Devletin tam kamusal mal üretmesi, yarı kamusal hizmetlerin üretimine müdahale etmesi, kamu ekonomik kuruluşlarının açıklarını finanse etmesi ve geliri yeniden dağıtmasının bir maliyeti vardır. Devlet kamu hizmetlerini üretirken üretim faktörlerini satın alır; üretim faktörleri dışında özel kesim ürünlerini kullanabilir ve geliri yeniden dağıtmak için masraflar yapar. Bütün bunların parasal sonucu kamu harcamalarıdır (Batırel, 2007: 76).

Kamu harcamalarının belirlenmesinde hangi kurumların ve hangi tür harcamaların dikkate alınacağını tespit edilmesi son derece önemlidir. Bu bağlamda kamu harcamaları dar veya geniş anlamda ele alınabilir. Dar anlamda kamu harcamaları sadece merkezi idare harcamalarını kapsarken, geniş anlamda kamu harcamaları ise merkezi idare harcamalarının yanı sıra sosyal güvenlik kurumlarının, mahalli idarelerin ve KİT'lerin harcamalarını da kapsamaktadır (Karaarslan, 2005: 38).

Kamu harcamalarının boyutu yani devletin ekonomik faaliyetlerdeki büyüklüğü, büyüme ve ekonomik başarı üzerinde etkili bir unsur olarak görülmektedir. Genel olarak yüksek düzeylerde kamu harcamalarının ekonomideki kaynakların dağılımını bozacağı, bütçe kısıtını katılaştıracığı ve yüksek vergilemeye ve borçlanmaya neden olarak yatırım ve çalışma tercihlerini saptıracığı düşünülmektedir (Çevik, 2007-2009: 563).

Kamu harcamalarının analizi yapılırken, asayiş, savunma ve adalet gibi toplumu oluşturan bireylerin dışarıdan ya da içeriden mülklerine veya şahıslarına gelebilecek korunması, eğitim, sağlık, altyapı, bilim-kültür gibi bireysel getirisi toplumsal getirisinin altında kalan hizmetlerin gerekliliği, sosyal güvenlik ve eşitsizlikle mücadele gibi modern toplumun gelir, servet ve fırsat dağılımında yarattığı eşitsizliklerin piyasa mekanizması tarafından düzeltilemeyeceği görüşü ile bunun kamuya yüklenecek yerine getirilmesi amaçları hedeflenir (Akat ve Gürsel, 2008: 4). Bununla birlikte, arzu edilen sosyal amaçları gerçekleştirmek için sadece rekabet piyasasına dayanmanın, üretim sürecinde zararlı çarpıklıklara yol açacak şekilde tümüyle ekonomiyi merkezden yönetmek kadar yanlış olduğu uygulamada kanıtlanmıştır. Sosyal piyasa ekonomisi, piyasa ekonomisinin yararlarını, çeşitli sosyal hizmetler yoluyla gelir dağılımını değiştirmeyi amaç edinen bir sosyal politika ile uzlaştırmaya çalışır. Böyle bir sosyal müdahale, bir yandan tatminkâr bir sosyal düzen için en üstün güvenceyi sağlarken, aynı zamanda piyasanın gereklerine cevap vermek için de yapılabilir (Chester, 1972: 348).

1.2.2. Kamu Harcamalarının Özellikleri

Toplumların gelişim süreci içinde devletler önemli roller üstlenmişlerdir. Çeşitli, dönemlerde devletlerin merkezi bir konuma gelmesi kamu harcamalarındaki artış eğilimini daha da güçlendirmiştir.

Özellikle 1929 Buhranı'nın ardından Klasik iktisadi reçetelerin yetersiz hale gelmesi ile 1930'larda müdahaleci anlayış kendi gelişimi açısından elverişli bir ortam yakalamıştır. Buhran sonucu özellikle gelişen ülkelerde meydana gelen ekonomik yıkım, fakirlik ve işsizliği kitlesel ve çok ağır bir sorun haline getirmiştir. Ülkelerin ekonomik krizden kurtulması için maliye politikalarının önemini vurgulayan John Maynard Keynes'in görüşleri çok kısa sürede ilgi çekmiş, müdahaleci anlayış 1970'lere kadar geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Ancak 1970'lerde yoğun devlet girişimlerinin de etkisiyle önemli boyutlara ulaşan bütçe açıkları, yüksek borçluluk oranları ve stagflasyon, yeniden liberal uygulamaları gündeme getirmiştir. Böylece özelleştirme faaliyetleri hız kazanarak devletin sadece asli fonksiyonlarını yerine getirecek şekilde hareket etmesi görüşü güç kazanmaya başlamıştır (Sarı, 2003: 26).

Tablo 1. Bazı Ülkelerin Yıllara Göre Kamu Harcamaları / GSYİH Oranı (%)

Ülkeler	1870	1913	1960	1998
Avustralya	18,3	16,5	21,2	32,9
Belçika	---	13,8	30,3	49,4
Fransa	12,6	17,0	34,6	54,3
Almanya	---	14,8	32,4	46,9
İtalya	11,9	11,1	30,1	49,1
Japonya	---	8,3	17,5	36,9
Hollanda	9,1	9,0	33,7	47,2
Norveç	5,9	9,3	29,9	46,9
İsveç	5,7	10,4	31,0	58,5
İngiltere	9,4	12,7	32,2	40,2
ABD	7,3	7,5	27,0	32,8

Kaynak: IMF

Tablo.1’de görüldüğü gibi 1870 yılı ile 1913 yılı arasında kamu harcamalarının GSYİH içindeki payında sınırlı oranlardaki bir artış dikkat çekmektedir. Hatta Avustralya, İtalya ve Hollanda gibi ülkelerde kamu harcamalarının gelir içindeki payı düşüş göstermiştir. Ancak 1929 Buhran’ından sonra uygulanmaya başlanan müdahaleci devlet politikaları, kamu harcamaları üzerinde belirgin bir etki meydana getirerek neredeyse tüm ülkelerde keskin bir artışa yol açmıştır. 1980’lerden itibaren uygulanan neoliberal politikalara rağmen, harcamaların gelir içindeki büyüklüğü, artışını devam ettirmiştir.

Aslında kamu harcamalarının artması, çağdaş devlet anlayışının bir sonucudur. Evrensel bir kabul gören "sosyal devlet" anlayışı ile birlikte, kamu kesiminin görevleri ve faaliyet alanı genişlemiştir. Ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme, işsizlikle mücadele, sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesi gibi görevler, eğitim ve sağlık hizmetlerinin kamusal faaliyet alanı olarak belirlenmesi kamu harcamaları artışı üzerinde etkili olan başlıca faktörlerdir. Kamu kesimi faaliyet alanı ve görevleri, demokratik bir toplumdaki geniş halk kitlelerinin taleplerinin bir sonucudur. Ekonomik kalkınma önündeki engellerin kaldırılmasını, işsizlikle mücadele edilmesini, eğitim ve sağlık hizmetlerini sunulmasını bireyler, devletten beklemektedirler. Bu açıdan bakıldığında kamu harcamaları artışının istenmeyen bir gelişme olduğu söylenememektedir (Çelebi, 1992: 111).

Klasik liberalizmde, ekonominin, özellikle piyasaların kendi ekonomik yasalarının olduğu ve bunların uyum içinde işlediği, bu nedenle ekonomik sürece müdahaleden kaçınılması gerektiği savunulmuştur. Nitekim laissez-faire ilkesinin geçerli olduğu dönemde, ekonomik sürece devletin hiç karışmaması ve ekonomi politikası önlemlerine başvurmaması benimsenmiştir. Böylece klasik liberal düşünce, devletin aktif ekonomi politikası izlemesini gereksiz görmekle yetinmeyip zararlı görmüştür (Erkan, 2000: 69).

Bu yönleriyle Klasikler, ülkelerin zenginliğinin sahip oldukları maden miktarıyla ölçülebileceğini ve kapitalist sistemin gelişmesi için devletin ekonomiye aktif müdahalesinin gerekliliğini ifade eden merkantilist düşünceye karşı çıkmışlardır. Klasik iktisatçılar, devletin ekonomiye yapacağı müdahalelerin istikrar bozucu olduğunu ve kamu harcamaları nasıl finanse edilirse edilsin, üretim ve istihdam gibi reel değişkenleri etkilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Klasikler, kamu harcamalarının yeri ve gerekliliği konusunu finansman araçları ile bağlantılı şekilde açıklayarak, harcamaların vergiler, borçlanma ve yeni para yaratma şeklinde finanse edileceğini belirtmişlerdir (Bakırtaş, 2003: 42).

Temel kamu harcamaları birçok iktisatçı tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Klasik ekonominin en önemli iktisatçılarından Adam Smith'e göre kamunun ekonomiyle olan ilişkisi harcamalar bakımından, ülkenin güvenliğini sağlamak, adaletin sağlanması ve özel sektörün girmesinin mümkün olmadığı alanlarda kamu yatırımlarının sağlanması şeklinde sıralanabilir (Uzay, 2002: 152).

Klasik iktisadi görüşe göre, devletin belirli hizmetleri sağlaması zorunludur, fakat asla tekele sahip olmamalıdır. Devletin hakkıyla yapabileceği şeylerden biri, genel nitelikte ve evrensel olarak uygulanabilir kanunlar yapmaktır. Ancak devlete, tasdik görmeyen eylemleri üzerine alma ayrıcalığını tanıyarak, keyfi yetkiler verilmemelidir. Bir devletin elinde ayrıcalıklar bulunmamalıdır. Dolayısıyla kamu sektörünün aşırı derecede genişlemesi, devlet tarafından açık harcamalar yapılması ve merkez bankasının cömert biçimde para yaratması bir ülkedeki iktisadî sorunların ana nedenlerini oluşturmaktadır (Von Hayek, 2010: 104).

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda yoğun olarak uygulamaya konan Keynesyen iktisat politikasının ortaya koyduğu en önemli sonuç kamu harcamalarının önemli oranda artması ve kamu harcamalarının GSMH içindeki

payının sürekli bir artış seyrine girmiş olmasıdır. Borçlanma ve para basmaya dayalı bütçe açıkları bir süre sonra, kamu harcamalarının artmasının bir nedeni olduğu gibi, aynı zamanda da bir sonucu olmuştur. Bu şekilde uygulanan politikaların sonuçları 1970 yılının başlarına kadar ekonomik büyüme ve refah artışı şeklinde olmuş, ancak bu politikaların etkisiyle bu tarihten sonra ortaya çıkan sorunlara karşı politika üretilmesi konusunda aciz kalmıştır (Hepaksaz, 2007: 92).

Keynes'in, 1929 Ekonomik Krizi'nden sonra yeniden yapılanma sürecinde izlediği "talep yönetimi" nin amacı, daha adil ve eşitlikçi bir toplum oluşturmaktır. Bu maksatla devlet müdahalesine gereksinim duyulmaktadır. Bunu başarmak için, bir dizi dolaylı araç müdahaleci devletin emrindedir (bayındırlık işleri, vergi politikası, para politikası ve faiz oranlarının manipülasyonu gibi). Özetle, Keynes, liberal ekonomik felsefenin mikro bazlı politikalarının, makro politikalarla tamamlanması, dolayısıyla devlete bu alanda görev verilmesi gereği üzerinde durmuştur. Keynezyen talep yönetimi, kamu harcamaları gibi uygulanan müdahaleci devlet politikalarıyla öncelikle yüksek bir büyüme sağlamış, ardından istihdamın artmasına yol açmış, ücret ve çalışma koşullarını iyileştirmiştir. Hızlı ekonomik büyüme, gelişim halindeki refah devletleri için maddi kaynak sağlamış, bu yolla sağlık, sosyal güvenlik, eğitim ve konut gibi alanlarda önemli gelişmeler yaşanmıştır (Özdemir, 2007: 195).

Milton Friedman öncülüğündeki Monetarist Okul taraftarları, yapılan vergi indirimlerinin bireysel tüketici ve özel yatırımcıların eline daha fazla fon verdiğini, bunun da daha sonra iyileşmeye yol açtığını, böylece vergi indiriminin verimliliği teşvik ettiğini ileri sürmüşlerdir (Skousen, 2003: 35).

Yeni klasik iktisat teorisi, kamu sektörünün piyasa güçlerine oranla kaynak dağılımında daha az etkin olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca, kamu kesiminin ekonomiye düzenleyici müdahalelerde bulunması piyasanın ekonomik özendiriciler sistemini bozabilmektedir. Dolayısıyla kamu harcamaların hızlı büyümesi, hizmetler sektörünün görece olarak daha büyük oranda büyümesi şeklinde bir yapısal değişime yol açabilir (Akçoraoğlu, 1999: 54). Yeni klasik ideolojinin bir gereği olarak devlet klasik liberalizmde olduğu gibi gece bekçisi rolüne geri dönmeli, toplum kendi dinamiklerine bırakılmalıdır. Sadece üretimin genel koşullarını sağlamak ve anayasanın uygulanmasını gözetmek işlevleri ile sınırlandırılan bir devlet toplumdaki

örgütlü çıkarların (özellikle işçi sendikalarının) baskısından kurtulduğunda gerçek kamu çıkarına daha iyi hizmet edebilecektir (İnanç ve Demiray, 2004: 163-184).

1.2.3. Kamu Harcamalarının Artışı İle İlgili Görüşler

Devletin kamusal alandaki etkinliğinin artışıyla beraber artan kamu harcamalarının temel nedenleri iktisatçılar ve maliyeciler tarafından incelenmiş ve çeşitli sebeplere bağlanmıştır.

19. yüzyılda Adolph Wagner'ın "Kamu Harcamalarının Artışı Kanunu" bu doğrultuda geliştirilen hipotezlerden biridir. Wagner'e göre mali ihtiyaçların değişmesiyle, devlet faaliyeti de değişecek ve artış gösterecektir. Rant gelirini yahut sınai teşebbüs kârlarını özel iktisadi faaliyet sahalarından devlete veya mahalli idarelere intikal ettirmek için kamusal mallar ve teşebbüsleri genişletilir. Wagner "liberallerin devleti hor görmelerine" karşı mücadele etmiş ve devletin rolünü artırmaya çalışmıştır. O'na göre esasen devletin rolü evrim neticesi olarak zamanla artmakta ve görevleri çeşitlenmektedir. Bunun için maliye de gelişmeli ve yeni duruma uymalıdır (Sur, 1949: 270). Wagner'e göre devletin ekonomiye müdahalesi ve kamu harcamaları, ekonomik ve sosyal gelişme ile birlikte artar. Bu artışın nedeni bir rastlantı sonucu değil, sosyal bir yasa sonucu meydana gelmektedir. Kamu harcamalarındaki artış, kamusal faaliyetlerin artması anlamındadır. Dolayısıyla ekonomik büyüme beraberinde toplumun sosyal isteklerini arttıracak, toplumun sosyal isteklerinin artması kamusal faaliyetlerin artmasına neden olacaktır (Altay ve Altın, 2008: 269). Bu artış, sanayileşmeyle beraber devletin idari ve güvenlik görevlerini daha etkin yerine getirme gereğinden ve hukuk sisteminin yerleştirilmesinin eskiye nazaran daha önemli hale gelmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, hızlı şehirleşme ve nüfus yoğunluğunun artması da gerek kamu hizmetleri ve gerekse sosyo-ekonomik düzenlemeler için daha yüksek düzeyde kamu harcaması yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bunların yanında, sanayileşmeyle beraber gerçekleştirilen teknolojik gelişme, haberleşme, ulaştırma, gibi büyük ölçekli yatırımların devlet tarafından yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenlerden dolayı da sanayileşmeyle beraber kamu harcamalarının artacağı savunulmuştur (Arisoy, 2005: 64). Wagner'in bu hipotezinden sonra, çeşitli kuramlar geliştirilmiş, bu çalışmalarda da tarihsel süreç içerisinde kamu harcamalarının genel olarak artışı vurgulanmıştır.

Peacock ve Wiseman isimli İngiliz maliyeciler, kamu harcamaları ile ilgili olarak “sıçrama etkisi” tezini ortaya atmışlardır. Buna göre, kamu harcamalarının savaş gibi olağanüstü dönemlerde sıçrama etkisi yaparak arttığını, olağanüstü dönem geçtikten sonra ise bu harcamaların azalmayıp aynı seviyede kaldığını, böylece ülkelerin harcama grafiklerine bakıldığında devamlı fakat düzenli olmayan artışların görüldüğünü ortaya koymaktadır. Savaş veya depresyon dönemlerinde kamu harcamaları artarken, siyasal iktidarlar artan kamu harcamalarını karşılayabilmek için vergi oranlarını çok yüksek miktarlarda artırmakta, ancak olağanüstü durumlar ortadan kalktığında toplum bu vergi yüküne alışmış olduğundan vergiler eski seviyesine indirilmemekte ve dolayısıyla kamu harcamaları da azaltılamamaktadır. Bundan dolayı, kamu harcamalarının gelişme trendi Wagner'in ifade ettiği gibi düz bir çizgi şeklinde değil; kesikli sıçramalar şeklinde yükselme göstermekte ve bu eğilime de sıçrama etkisi denilmektedir (Işık ve Alagöz, 2005: 66-67).

Musgrave ve Rostow'a göre kamu sektörü yatırımlarının, ekonomideki toplam yatırımlara oranı kalkınma sürecinin başlarında oldukça yüksektir. Bu aşamada ulaşım sistemleri, kanun-düzen hakimiyeti, sağlık, eğitim ve diğer beşeri sermaye yatırımlarını devlete yükleyerek ekonomiyi harekete geçirmekte ve böylece sosyo ekonomik kalkınmanın orta aşamalarına geçilmektedir. Büyüme ve kalkınmanın orta aşamalarında ise devlet yatırım malları arzına devam etmekle birlikte bu aşamada kamu yatırımları özel sektör yatırımlarının büyümesini tamamlayıcı niteliktedir. Musgrave'in görüşüne göre, kalkınma süreci boyunca yatırımların GSMH'ya oranı yükselirken, kamu sektörünün yatırımlar içindeki payı düşme gösterir (Akalın, 1986: 143-144).

Mali Uyum Hipotezi adı verilen kurama göre, harcama ve vergiler arasında iki yönlü pozitif bir nedensellik olduğu, gelir ve harcama kararlarının eş zamanlı olarak alındığı öne sürülür. Musgrave, seçmenlerin kamu harcamaları ve gelirlerinin uygun düzeyine karar verirken kamu programlarının marjinal fayda ve maliyetlerini karşılaştırdığını iddia eder. Bu görüş, kamu tercihi bakış açısıyla da uyumludur. Eğer vergiler ve harcamalar birbirleriyle karşılıklı bir ilişki içindeyse bu durumda kamu açıklarını azaltmak için uygulanacak politika belirsizlikler içerir. Kamu harcamalarını azaltmak veya vergileri artırmak bütçe açıklarının artmasına veya azalmasına yol açabilir (Akçağlayan ve Kayıran, 2010: 135).

1.3. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Ülkelerin şartlarına göre çeşitlilik gösteren kamu harcamalarının sınıflandırılması, farklı kamu hizmetlerine ait harcamaların gruplandırılmasında; bu gruplar arasında kıyaslamalar yapılabilmesinde; artan kamu harcamalarının hangi alanlara doğru kuvvetli, hangi alanlara doğru yavaş veya gerileyen bir akımla yöneldikleri konusunda fikir verebilmektedir. Ayrıca, kamu harcamalarının sınıflandırılması, devletin sınırlı kaynaklarının ihtiyaçların önemine göre dağıtılması, mükelleflerin ödedikleri vergilerin hangi hizmetlere ve ne miktarlarda harcandığının görülmesi; çeşitli hizmetlerin maliyet unsurlarının incelenebilmesi ve mali istatistik bilgilerinin temini hususlarında kolaylıklar sağlamaktadır (Karaarslan, www.erkankaraarslan.org. 20/05/2013). Kamu harcamaları; idari, fonksiyonel ve ekonomik olmak üzere üç başlık altında bir ayrıma tabi tutulmaktadır.

1.3.1. İdari ve Fonksiyonel Sınıflandırma

Kamu harcamaları genel olarak idari (organik), fonksiyonel (işlevsel) ve ekonomik ölçütlere göre sınıflandırılabilir. İdari sınıflandırmada harcamayı yapan kurum göz önüne alınır. Fonksiyonel sınıflandırmada ise bu kurumların ne amaçla harcama yaptığı dikkate alınmaktadır (Pınar, 2010: 37). Burada idari ve fonksiyonel sınıflandırma yapılırken faaliyetlerin yerine getirilmesinde ve sürdürülmesinde “hizmeti” esas alan bir yaklaşım benimsenerek kamu harcamaları, gerçekleştirilen hizmetlere göre (eğitim, sağlık, savunma, genel idare vb.) ayrıma tabi tutulmuştur (Özbaran, 2004: 115).

1.3.2. Ekonomik Sınıflandırma

Kamu harcamaları ekonomik sınıflandırma esasına göre, kendi içerisinde reel ve transfer harcamaları olarak iki gruba ayrılmaktadır. Reel harcama, genel itibariyle devletin para karşılığında mal ve hizmet satın almasını ifade etmektedir. Bu harcamalar karşılığında mal ve hizmet satın alındığı için reel harcamalar yoluyla yeni gelir akımları doğmakta ve milli gelir artmaktadır. Transfer harcamaları ise milli gelir üzerinde doğrudan doğruya bir etki meydana getirmezler, sadece satın alma gücünün özel şahıslar veya sosyal tabakalar arasında el değiştirmesine sebep olmaktadır (Türk, 1988: 36).

1.3.2.1. Reel Harcamalar

Reel harcamalar, devletin yapmış olduğu tüketin harcamalarıdır. Devlet bu tür harcamalar aracılığı ile dolaylı ya da dolaysız bir tarzda üretim faktörlerinin ya mülkiyetine ya da kullanma hakkına sahip olur. Reel harcamaların ekonomik özelliği milli gelire dahil bulunmasında dolayısıyla yeni gelir akımlarının doğmasına sebebiyet vermesindendir. Devlet harcamalar aracılığı ile üretim faktörü elde eder ve bunlarla da mal ve hizmet üretirse ürettiği bu mal ve hizmetler GSMH'ye dahil edilir (Nadaroğlu, 2000: 157-158).

Reel harcamalar içinde cari harcamalar, devletin memurlarına ödediği maaşlar, yolluklar ve harcırahlar ile mal ve hizmet alımına yönelik yapılan harcamaları içermektedir. Ekonomik denge içinde söz konusu harcamalardaki bir artış, otonom harcamalardaki değişme anlamına gelmekte ve toplam talep düzeyini dolayısıyla ekonominin makro dengelerini etkilemektedir. Diğer taraftan yatırım carileri olarak adlandırılan eğitim, sağlık gibi harcamaları kapsayan cari harcamaların düzeyi uzun dönemde büyüme üzerinde etkili olabilmektedir. Ekonomik sınıflandırma içinde yer alan yatırım harcamaları ise, sermaye stokuna ilave edilen ve/veya finansal varlık alımlarını kapsar (Aytaç ve Güran, 2010: 132). Yatırım harcamaları bütünü ile ekonominin genel verimliliğini, içinde bulunulan dönemde veya gelecekte artırmaya yarayan harcamalardır. Yatırım harcamalarının ortak özelliği sermaye birikimi, üretim kapasitesi ve istihdam yaratma ile ilgili harcamalar olmalarıdır (Kaya ve Yılmaz, 2005: 260). Bu harcamalar, ekonominin üretim gücünü doğrudan artıran, sermaye mallarına ilaveler veya mal stoklarında artma sonucunu doğuran, faydası yapıldığı dönemle sınırlı kalmayıp gelecek dönemlere de yansıyan harcamalardır (Çelebier, 1985: 7).

1.3.2.2. Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları literatüre 20. yüzyılın ortalarına doğru girmiş bir kavramdır. Bu kavramı ortaya koyan iktisatçı Arthur C. Pigou'dur. Transfer harcamaları mahiyeti itibariyle karşılıksız ve GSMH üzerinde dolaylı etkilere sahip olan harcamaları ifade etmektedir. Bu tür harcamalar, ülkedeki gelirin yeniden dağılımı safhasında devletin kullanmış olduğu önemli bir araçtır (Özen, 2003: 205). Bu harcamalar, devletin vergi ile bir sosyal gruptan sağladığı gelirleri karşılıksız olarak bir başka sosyal gruba aktarması şeklinde de tanımlanabilir. Transfer

harcamaları esas itibariyle gelir dağılımında adalet amacına yönelik hizmetlerin karşılığıdır. Devlet, kaynak dağılımında etkinliği sağlamak için sübvansiyon verecek, bunu vermek için de vergi alacaktır. Bu vergi ile belirli sosyal grupların geliri azalacak, buna karşılık sübvansiyon edilen ürünün tüketicileri malı daha ucuza alacaklar, dolayısıyla bir transfer gerçekleşecektir (Batırel, 2007: 77). Devletin vermiş olduğu emekli aylıkları, devlet yardımları ve sübvansiyonlar transfer harcamalarına örnek olarak gösterilebilir.

Transfer harcamalarının karakteristik özelliği, karşısında devlete mal ve hizmet ya da faktör verme zorunluluğunun bulunmaması, diğer bir deyişle karşılıksız olmasıdır. Bu harcamalar, üretim faaliyetine katılma karşılığı olmadan devletin bazı kişi ve gruplara ödediği paraları ifade etmekte, devletin hiçbir üretim faktörü kullanmadan sadece milli gelirin yerini değiştirip, dolayısıyla vergi olarak sağladığı kaynakların kişilere ve kurumlara dağıtılmasından ibarettir. Transfer harcamalarının üretime etkileri, harcamaların yapılması yerine gelir dağılımını değiştirme sonucunda gerçekleşmektedir (Meriç, 2003: 172-173).

1.4. Kamu Harcamalarının Etkileri

Kamu harcamalarının ekonomide gerek genişleme dönemlerinde gerekse daralma dönemlerinde toplam talep seviyesini ayarlama yönünde araç olarak kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle kamu harcamalarının değişiminin, kısa dönemde toplam talep seviyesini azalıp çoğaltma doğrultusunda büyük bir etkisi mevcuttur. Kamu harcamalarının cari, yatırım ve transfer harcamalarından oluştuğu dikkate alınacak olursa harcamaların amacının yalnızca ekonomik kalkınmanın finansmanını sağlamak olmayıp aynı zamanda ekonomik kaynakları farklı sosyal gruplar arasında dağıtmak, cari harcamalar yoluyla da reel olarak üretim faktörleri satın alarak kamusal mal ve hizmet üretmek olduğu belirtilebilir (Başol, 1998: 57).

Kamu harcamalarını artırarak veya vergileri düşürerek kısa dönemde seçmen kitlesini geçici bir refah artışıyla memnun etmek her zaman mümkünken, uzun dönemde bireylerin refah seviyesinin ne olacağı daha karmaşık bir hesabı gerektirir. Kısa dönemde kamu harcamalarının transferler ve kamu hizmetleri aracılığıyla, refahı geçici olarak artırdığı bilirse de, artan bütçe finansman gereğinin vergi oranları ve borç dinamikleri üzerinde baskı yapması kaçınılmazdır (Dayangaç ve Gürsel, 2008: 105).

Kamu harcamaları ekonomik büyüme üzerinde; ya kısa vadede çarpan etkisi aracılığıyla talep yaratarak, ya da orta-uzun vadede ülkenin kapasite oluşturmaya katkıda bulunarak arz yoluyla etkili olur. Arz yoluyla etkili olduklarında, büyümeye yol açan kamu harcamalarından bahsedilebilir. Genel olarak büyümeye yol açan kamu harcamaları; “ülkenin fiziksel sermayesini geliştirmeye yönelik kamu yatırım harcamaları”, “insan sermayesini geliştirmeye yönelik (sağlık ve eğitim gibi) harcamalar”, “altyapıyı geliştirmeye yönelik ulaşım ve iletişim harcamaları” ve “teknolojik altyapıyı geliştirmeye yönelik araştırma ve geliştirme harcamaları” şeklinde sınıflandırılabilir (Bakış, Jobert ve Tuncer, 2008: 81).

Kamusal harcamalardaki artış, özellikle eğitim harcamaları yoluyla, içsel büyüme modellerinde sıkça başvurulan beşeri sermaye oluşumuna yol açmakta, bu da daha sağlıklı bir toplumun oluşumuna katkıda bulunmaktadır (Kar ve Taban, 2003: 153).

1.4.1. Kamu Harcamalarının Enflasyon Üzerine Etkileri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uygulanan iktisat politikalarındaki değişim, ekonomilerde enflasyon sorununun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Başlangıçta bu sorun iktisatçılar tarafından çok fazla dikkate alınmasa da, önemli düzeylere ulaşan fiyatlar genel düzeyindeki artışlar iktisatçıların enflasyon kavramıyla daha yakından ilgilenmelerine yol açmıştır (Keşkek ve Özhan, 2004: 10).

Fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen önemli ve sürekli artışları ifade eden enflasyon, ekonomik dengeler üzerinde belirleyici bir konuma sahip bulunmaktadır. İlimli enflasyon olarak nitelendirilen düşük oranlı fiyat artışları, büyüme üzerinde olumlu etkiler bırakmasına rağmen; yüksek enflasyon oranlarının neden olacağı belirsizlikler, özellikle yatırımların reel getirisinde sürekli olarak değişimlere neden olmaktadır. Artan borçlanma ihtiyacının, risk primine yansımalarıyla beraber yatırım maliyetleri artmaktadır. Diğer taraftan enflasyonun etkin kaynak dağılımını ve dolayısıyla yatırımları olumsuz yönde etkilediği bir başka kanalı ise görece fiyat değişimleri oluşturmaktadır. Eksik bilginin ve fiyat katılıklarının olduğu bir ekonomide fiyatlar genel düzeyindeki artışın nominal veya reel kaynaklı faktörler olduğunu belirlemek ise oldukça güçtür (Keşkek ve Özhan, 2004: 11).

Enflasyonun ortaya çıkmasına neden olan unsurlar arasında kamu harcamaları da yer almakta, kamu harcamalarının artırılması ile birlikte meydana gelen bütçe

açıkları enflasyon için elverişli bir zemin hazırlamaktadır. Bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisi, açıkların finanse edilmesi sürecinde, parasal sektörü reel sektör aleyhine genişletebilir. Böyle bir parasal genişleme doğrudan doğruya enflasyon ile sonuçlanabileceği gibi ekonomiye herhangi bir dış kaynak girişi olmaması halinde, para otoritesinin uyguladığı kontrole rağmen iç borç gereksiniminin hızla artmasıyla ortaya çıkacak finansman ihtiyacının iç borç faizlerinde yaratacağı hızlı artış, belli bir gecikme ile olsa dahi, iç borç dinamiğinin sürdürülebilirliğine ilişkin olumsuz ve güçlü bir bekleyiş oluşturacak ve bu da nihai olarak monetizasyona gidileceğine dair kanının yerleşmesine sebep olarak yine enflasyonla sonuçlanabilecektir (Pekkaya ve Tosuner, 2004: 45).

Diğer taraftan kamu harcamalarının fiyatlar genel düzeyi üzerindeki etkisi, üretim kapasitesinin düşük olduğu bir ekonomide kamu harcamalarındaki artışa bağlı olarak canlanan taleple da açıklanabilir. Kamu harcamalarındaki artışla birlikte artan toplam talep, fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine neden olacaktır. Son yıllarda kamu bütçelerinin transfer bütçeleri haline geldiği, mal ve hizmet alımına yönelik harcama hacminin düşüklüğü ve bu nitelikteki harcamaların da personel harcamaların niteliğinde olduğu gerçeği bu durumun gerekçesini de açıklamaktadır (Bakırtaş, 2003: 41-67). Dolayısıyla enflasyonun temel nedeni olarak kabul edilen talep fazlalığını gidermek üzere kamu harcamalarının azaltılması kaçınılmazdır. Bu bağlamda kamu harcamaları kapsamındaki transfer harcamalarından yararlanılabilir. Transfer harcamaları azaltılarak toplam talep düşürüleceği gibi, aynı zamanda sosyal içerikli transfer harcamalarını artırma yoluyla enflasyonun olumsuz etkilediği kesimi fiyat artışlarına karşı korumak da mümkün hale gelebilecektir. Fakat bu yöntem toplam talebi desteklemeye devam ettiği için enflasyon sorununun kalıcı biçimde çözülmesine katkıda bulunmayacaktır (Bedir, 2001: 26). Kamu harcamaları kapsamında yer alan yatırım harcamalarının ise kontrollü bir şekilde azaltılması yoluna gidilebilir. Çünkü ekonominin üretim kapasitesinin artmasını sağlayan yatırım harcamalarının keskin bir şekilde düşürülmesi, toplam arzı olumsuz yönde etkileyeceği için fiyat istikrarının sağlanmasına hizmet edemeyebilecektir (Yıldıran, 1998: 25-26).

Kamu harcamalarından enflasyona doğru gerçekleşen nedensel bağıntı aynı zamanda enflasyondan kamu harcamalarına doğru da gerçekleşebilmektedir. Örneğin

Patinkin, İsrail'in bütçe politikası üzerinde durarak kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha büyük olması sonucu bütçe açıklarının ortaya çıktığını ve hükümetin de bu açığı para basarak finanse etme yolunu seçmiş olmasından dolayı fiyatlar genel düzeyinin arttığını ifade etmiştir. Artan enflasyonun ise reel kamu harcamalarında azalmaya neden olduğunu ileri sürmüştür. "Patinkin Etkisi" olarak nitelendirilen bu durumu açıklamak için birçok faktör söz konusudur. Bunlardan ilkinine göre; enflasyon oranı arttığında reel faiz oranları azalmakta ve genellikle istikrar programını izleyerek reel faizler daha sonra yükselişe geçmektedir. Reel faizlerdeki bu yükseliş, enflasyon düştüğünde reel kamu harcamalarında artışa neden olmaktadır. İkinci olarak yüksek enflasyon döneminde hükümetler genellikle ücret ve maaş ödemelerini geciktirdikleri için de kamu harcamaları düşmektedir. Bunun yanında hükümetlerin gerçekleşen enflasyondan daima daha düşük düzeyde olan tahmini enflasyon ile oluşturdukları programlanmış harcamaları, gerçekleşen reel harcamalarından daha yüksektir. Enflasyon düştüğünde ise gerçekleşen harcamalar, programlanmış harcamalara yakınlaşmaktadır. Eğer hükümetler, vergileri enflasyona endekslemişlerse enflasyon vergi gelirlerinin reel değerini düşürmeyeceği için kamu harcamalarının reel değeri de düşmeyecektir (Abdioğlu ve Terzi, 2009: 196-197).

Enflasyondan kamu harcamalarına yönelik gerçekleşen ilişkiyi açıklamak üzere geliştirilen yaklaşımlardan bir diğeri de "Ters Tanzi Etkisi"dir. Buna göre etkinin kaynağı; harcama taahhüdünün ya da sözleşmenin yapıldığı dönem ile harcamanın gerçekleştiği dönem arasında geçen zaman aralığıdır. Enflasyonist ortamlarda, harcama gecikmesinin uzun olması, kamu harcamalarının reel değerini azaltan bir etkiyi beraberinde getirmektedir. Böylece artan enflasyon, mal ve hizmetler için yapılan ödemenin reel değerinin mal ve hizmetlerin reel değerinden daha düşük kalmasına neden olarak, kamu kesiminin mali durumunda göreceli bir iyileşme oluşturmaktadır. Ters Tanzi etkisinin göz ardı edilmemesi gereken bir başka yönü ise, azalan enflasyon ortamında kamu harcamalarının reel değerini artırmak suretiyle bütçe dengesini olumsuz etkilemesi ve istikrar politikalarının başlangıç maliyetini artıran bir unsur olarak ortaya çıkmasıdır (Çavuşoğlu, 2005: 39).

1.4.2. Kamu Harcamalarının İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri

İktisadi büyüme tanımlanırken iki farklı kuram üzerinde durulmaktadır. Birinci kurama göre büyüme, ekonomi tam istihdam şartları altında iken yeni üretim faktörlerinin ilave edilmesi ya da teknolojik gelişme sağlanması sonucunda mevcut üretim kapasitesinin genişlemesine dayalı orta ve uzun vadedeki üretim artışları ifade eder. Diğer kuram ise ekonomi eksik istihdam şartlarındayken talep artışı nedeniyle kapasite kullanım oranlarında sağlanan iyileşmeye bağlı olarak meydana gelen üretim artışlarını büyüme olarak nitelendirmektedir. Büyüme bunlar içinde genelde birinci kurama göre değerlendirilir. Çünkü iktisadi büyüme esas anlamını tam istihdam durumunda yeni kaynak ilavesi ya da teknolojik gelişmeye dayanan üretim artışında bulmaktadır (Berber, 2006: 2-3).

İktisadi büyüme, aynı zamanda reel sosyal hasıladaki sürekli artışlar olarak da tanımlanabilir. Bireylerin hayat standartlarındaki değişimlerin incelenebilmesi içinde, nüfus artışlarının dikkate alınması gerekmektedir. Bu çerçevede büyüme hızı, kişi başına reel sosyal hasıladaki sürekli artış oranlarını ifade etmektedir (Erkan, 2000: 142).

Kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkilerine yönelik olarak literatürde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Kamusal mal ve hizmet talebi gelir esnekliğinin birden büyük olduğunu ifade eden Wagner Kanunu'na göre milli gelirde gerçekleşen herhangi bir artış, kamu harcamalarını da artırmaktadır. Ancak Wagner'e göre kamu harcamalarında gerçekleşen artış oranı milli gelirde meydana gelen artış oranından daha büyüktür. Keynesçi yaklaşıma göre ise kamu harcamalarındaki artış, ekonomide kısa dönem konjonktürel dalgalanmaların etkisini en aza indirmek için yapılan harcamalardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca söz konusu yaklaşım, kamu harcamalarını iktisadi büyümeyi etkileyen dışsal bir politika aracı olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla kamu harcamaları, kalkınma amacına ulaşma yolunda önemli bir araç olarak kabul edilmektedir (Nişancı ve diğerleri, 2011: 2). Keynesyen modelde, otonom harcamalardaki değişimin reel gayri safi hasıla düzeyi üzerindeki etkisi üç farklı yöntemle ele alınmaktadır. Bu yöntemler otonom tüketim, otonom yatırım ve hükümet alımlarındaki artışların reel gayri safi hasıla üzerindeki etkisini açıklamaktadır. Modelde reel gayri safi hasıla düzeyinde meydana gelen değişim ile otonom tüketim, yatırım ve hükümet alımlarındaki değişim arasındaki oran harcama

çarpanı olarak tanımlanmaktadır. Keynes'in ekonomiye kazandırdığı harcama çarpanı gelire bağlı vergilerin varlığı halinde $1/1-c(1-t)$ şeklinde formüle edilebilir. Bununla birlikte transfer harcamalarındaki değişimin reel gayri safi yurtiçi hasılda meydana getirdiği değişim ise yine gelire bağlı vergilerin varlığı halinde $c/1-c(1-t)$ şeklinde ifade edilmekte ve transfer harcamaları çarpanı olarak adlandırılmaktadır. Transfer harcamaları çarpanı, harcama çarpanından daha küçük olup bunun nedeni, kamu harcamalarında bir birimlik artış olduğunda planlanan harcamalar $t=1$ döneminde harcamalardaki artış kadar artmasına rağmen, transfer ödemelerinde bir birimlik artış olduğunda (emekli, işsizlik ödemeleri vb.) planlanan harcamalar, marjinal tüketim eğiliminin (c) birden küçük olması nedeniyle ($0 < c < 1$) bir birimden daha az oranda artmaktadır (Ünsal, 2007: 154-161).

Keynesyen teoride bir ekonominin büyümesi için iki yol bulunmaktadır. Bunun için yatırım eğrisini (I) yukarıya doğru kaydırmak ya da tasarruf eğrisini (S) sağa doğru ilerletmek gerekmektedir. Yatırım eğrisi, artırılan devlet harcamaları ya da vergi indirimleri yoluyla iş aleminde güvenin sağlanması ile yukarıya doğru kaydırılabilir. Her iki uygulama da sonuç olarak yukarıda açıklanan çarpan etkisine sahiptir. Fakat Samuelson, Keynesyen sistemde, devlet harcamalarının vergi indirimlerine göre daha yüksek bir çarpana sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Bunun nedeni yapılacak olan kamusal harcamaların tamamının harcanması, uygulanacak vergi indiriminin ise sadece bir bölümünün harcanıp kalanının tasarruf edilebilmesidir. Samuelson bu tespiti "denk bütçe çarpanı" olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle, iktisadi durgunluğa karşı kamusal harcamalar, vergi indirimlerine göre daha etkili bir silah olarak öngörüldüğü için, Keynesyenler tarafından yapılacak kamu harcama programı, vergi indirimlerine tercih edilmektedir (Skousen, 2003: 409-410).

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkileri, büyüme teorilerinin gelişimi ile birlikte daha fazla sorgulanmaya başlanmıştır. Keynesyen iktisatçılar kamu harcamalarının, özel sektörün yeterince dahil olmadığı alanlardaki kamusal malların üretimine yönelik olması sebebiyle "pozitif dışsallıklar" yaratarak büyümeyi olumlu etkileyeceğini savunurken, klasik ve neo-klasik iktisatçılar bu harcamaların finansman şeklini değerlendirerek, kamusal faaliyetlerin ekonomideki yoğunluğunun artmasının, özel yatırımlar üzerinde dışlama etkisi oluşturacağını ve buna bağlı

olarak,, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceğini savunmuşlardır (Altay ve Altın, 2008: 269).

Hükümet harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemesi kâr amacı gütmeyen ve temsili hane halkının fayda fonksiyonunu en üst düzeye çıkaran politikalarla gerçekleşmektedir. Bu yöndeki politikalar ekonomik büyüme ve refah üzerinde olumlu etkiler meydana getirmektedir. Diğer taraftan kamusal harcamaların finansmanı amacıyla vergilendirmeden kaynaklanan özel tasarrufların azalması genel olarak iktisadi büyümeyi negatif etkilemektedir (Ercan, 2002: 134-135).

Reel harcama türlerinden altyapı harcamaları üretim ve tüketim üzerinde doğrudan ve dolaylı pozitif dışsallıklar ortaya çıkarmaktadır. Bu harcamalarla ortaya çıkan pozitif dışsallıkların başında iktisadi büyüme ve verimlilik artışları gelmektedir. İktisadi nitelikli kamu altyapı harcamaları, özel sektörde üretim artışı ile birlikte tüketim düzeyinde de artışlara yol açmaktadır. Kamu altyapı harcamaları özellikle büyümenin ilk dönemlerinde büyük önem arz etmektedir. Gelişmiş ülkelerde altyapı harcamalarının yerine getirilmesinde özel sektör, kamu sektörü ile birlikte hizmet sunabilirken, sermaye stokunun tam geliştirilemediği gelişmekte olan ülkelerde kamu altyapı harcamaları ekonomik ve sosyal gelişmeye yön veren en önemli araçlar arasında kabul edilmektedir (Demir ve Sever, 2008: 104).

Altyapı harcamalarının yanı sıra eğitim ve sağlık gibi harcamaların da iktisadi büyüme üzerine çeşitli etkileri bulunmaktadır. Örneğin; sağlık harcamaları, işgücü rahatsızlıkları nedeniyle oluşan üretim kayıplarını en aza indirmektedir. Ayrıca hastalıkların kontrol altına alınması, eğitim dönemindeki çocukların devamsızlık oranını düşürerek öğrenme sürecini geliştirmektedir. Diğer taraftan sağlık, hastalık nedeniyle kısmen ya da tamamen ulaşılamayacak olan doğal kaynakların kullanımına izin vererek tedavi için tahsis edilen finansal kaynakların farklı şekillerde kullanımına da imkân tanımaktadır (Çetin ve Ecevit, 2010: 168). Eğitim harcamalarının, bireylerin verimliliğini artırarak ve yaratıcılığını harekete geçirerek ekonomik büyümeyi hızlandırması beklenmektedir. Çünkü eğitilmiş bir birey, olayları kolayca kavrayarak, geliştirilmesine ve çalışma arkadaşları ile birlikte bir bilgi birikiminin oluşmasına katkıda bulunabilir. Nitekim yapılan çalışmaların önemli bir bölümünde eğitim seviyesindeki gelişmelerin bireylerin bilinci artıracak ve daha

başarılı bir toplumun oluşumuna katkıda bulunacağı öngörülmektedir (Kar ve Taban, 2003: 153).

Ekonomik büyüme üzerinde pozitif dışsallıklar yaratma gücüne sahip olan bir diğer kamu harcaması türü de savunma harcamalarıdır. Bu dışsallıklar “modernizasyon”, “istikrar” ve “disiplinin” yanı sıra askeri personelin eğitimi, altyapı oluşturma ve araştırma-geliştirme sayesinde çoğalan teknik yöntemler ile ordunun iç güvenlik hizmetlerine sağladığı destekler gibi sayısal olmayan faktörlerin tümünü içermektedir. Özellikle araştırma-geliştirme faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan yeni teknolojiler kısa sürede tüm topluma yayılmaktadır. Nitekim elektronik ve ulaştırma alanlarındaki yeniliklerin neredeyse tamamı ilk defa askeri nedenlerle gerçekleştirilmiştir. Bu durum teknolojinin ikili kullanımı olarak açıklanmaktadır. Teknolojik bilgi sayesinde özellikle savunma ve ticari uygulamalar arasında oluşturabilecek sinerji için gerekli potansiyel, bu kavram üzerinde odaklanmayı gerektirmektedir (Giray, 2004: 189).

Yukarıda belirtilen büyüme odaklı harcamalar, kamu sermaye stokunun arttırmasına neden olmaktadır. Bireyler üzerinde doğrudan faydayı hedefleyen harcamalar ise transfer harcamaları ile ücretsiz kamu hizmetlerinden meydana gelmektedir. Kısa dönemde kamu harcamalarının transferler ve kamu hizmetleri aracılığıyla toplumsal refahı geçici olarak artırdığı bilinse de, artan bütçe finansman gereğinin vergi oranları ve borç dinamikleri üzerinde baskı yapması kaçınılmazdır (Dayangaç, Gürsel ve Öztürk, 2008: 105-106).

Kamu harcamalarının yarattığı çarpıklık dolayısıyla ortaya çıkan rant, kollama ve dışlama etkisi (crowding-out) ise büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Çünkü kamusal harcamaların artışı sonucu, ekonomide daha etkin olabilecek özel girişimci piyasa dışına itilmektedir. Ayrıca ortaya çıkan vergi ve borçlanma yükünün özel yatırımcıyı dışlaması sonucu kamu gelirlerindeki azalma, gelecekte daha yüksek vergi artışlarını beraberinde getirmektedir. Kamu harcamalarının verimliliği azalmasa bile, kaynaklar özel sektörden kamu sektörüne kaydıka vergileme ve borçlanmanın olumsuz etkileri iktisadi büyüme üzerinde negatif etki yaratabilecektir. Kamu harcamalarının yerine getirilmesi için gerekli olan vergiler, çalışma ve yatırım isteğini de azaltmaktadır (Uzay, 2002: 164-165).

Fakat altyapı hizmetlerinin gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik harcamalar için durum daha farklıdır. Kamu kesiminin eğitim, alt-yapı, araştırma-geliştirme gibi alanlarda yaptığı harcamalar özel sektörün verimliliğini arttırabilmektedir. Kamu harcamalarının özel sektörün marjinal verimliliğini arttırıcı etkisi, özel sektörün yatırım harcamalarını tamamlayıcı nitelikte olup, özel sektörü piyasa içine çekme (crowding-in) etkisine sahiptir. Kamu harcamaları gıda, konut, sağlık hizmetleri gibi sektörlerde gerçekleşiyorsa, söz konusu alanlarda özel sektörü ikâme edici özelliğinden dolayı yukarıda belirtildiği gibi dışlama (crowding-out) etkisi ile özel sektör yatırımlarının daralmasına sebep olacaktır (Yavuz, 2001: 2).

1.4.3. Kamu Harcamalarının İşsizlik Üzerine Etkileri

Bir ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarı üretim faktörlerine, üretim araçlarının kalitesine, aktif nüfusa, teknik teçhizat ve eğitim seviyesi ile sosyo-politik yapı gibi birtakım unsurlara bağlıdır. Ekonomideki üretim faktörlerinin tam istihdamı ile gerçekleşen istihdam arasındaki fark işsizlik olarak tanımlanmakta, çalışma gücü ve arzusunda olup da cari ücretten bir gelir elde etmek istediği halde iş bulamayan bireylere de işsiz denilmektedir (Özgüven, 1972: 346-348). Gelişmiş ülkelerde genellikle talep eksikliğinden doğan işsizlik, azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha çok yeterli işyeri ve kapasite olmamasından kaynaklanmaktadır (Ülgener, 1991: 127).

Gelişmekte olan ülkelerde işsizlik problemi özellikle tarım ağırlıklı ekonomiden sanayi ve hizmet ağırlıklı ekonomiye geçişin yarattığı değişimlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Nüfus artışı ve tarımdan işgücü göçü, tarım dışında yüksek miktarda istihdam yaratılmasını gerektirmekte fakat söz konusu ülkelerde istihdam kapasitesinin düzenli ve yeterli ölçüde artmasını sağlayacak kadar yatırım yapılamadığı için işsizlik sorunu kendisini göstermektedir (TÜSİAD, 2004: 16).

John Maynard Keynes İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi isimli eserinde kamu harcamalarının eksik istihdam koşullarında, ekonomiyi tam istihdam seviyesine çıkaracak olan talep artışını sağlayabilmek için kamu harcamalarının arttırılması gerektiğini savunmuştur. Bu düşünce uygulamada geniş kitlelerce kabul görerek devletin ekonomideki payının artmasına ve piyasalar üzerinde etkin rol almasına neden olmuştur (Bulut, 2001: 52).

Ekonominin durgunluk dönemlerinde, büyüme hızının yavaşlaması ya da sıfıra düşmesiyle birlikte işsizlik oranları da artışa geçmektedir (Eğilmez, 2009: 49). Durgunluk dönemlerinde, vergi indirimlerinin altında yatan temel varsayım ise kullanılabilir kişisel geliri artırmak, özel tüketim ve yatırım harcamalarında artış sağlamaktır. Ekonomi tam istihdam denge düzeyinde olmadığı için, özel tüketim ve yatırım harcamalarının artması, kamu harcamalarının azalmasına sebep olmamaktadır (Türk, 1988: 161).

Feldstein (2009)'e göre iyi bir vergi politikası durgunluğu sonlandırmayı sağlayabilirken, asıl ağırlık yüksek düzeyde kamu harcamalarına verilmelidir. Bu politikanın etkili olabilmesi için harcamaların ekonomik faaliyetleri ve istihdamı artırıcı yönde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Kamu harcamalarının etkisi, harcama unsuruna ve zamanlamasına bağlıdır. Örneğin bir ekonomide işsizliğin azaltılabilmesi, üretim kapasitesinin arttırılabilmesi sayesinde gerçekleştirilebilir. Üretim kapasitesinde artış yaratabilmek için genel olarak sabit sermaye oluşumuna yönelik yatırım harcamalarına ihtiyaç duyulmaktadır (Şahin ve Özenç, 2007: 224).

Mutlak gelir hipotezine göre, tüketim harcamaları cari kullanılabilir gelirin fonksiyonu olduğu için cari harcanabilir gelirin artışı, tüketim harcamaları yoluyla toplam talebi artırarak işsizliğin de sebebi olan durgunluğun giderilebilmesine imkan tanıyacaktır. Kamu harcamalarının artırılması veya vergilerin azaltılması ise harcanabilir geliri çarpan yoluyla artırarak tüketim harcamalarına etki edecektir. Dolayısıyla Keynes, özellikle işsizlikle mücadele etmek için maliye politikasının etkinliği üzerinde durmuştur. Bu da devletin bireylerin geliri üzerine müdahalesi sonucunu doğurarak, sübvansiyonların devlet harcamaları içindeki payının her geçen gün artmasına neden olmuştur (Acar, www.deu.edu.tr 22/07/2013).

İşsizliğe çözüm bulabilmek için uygulanacak Keynesyen ve Yeni Keynesyen teorilere göre “talep yönlü” politikalar, emek ve ürün piyasaları arasındaki geçiş mekanizması üzerine uygulanmaktadır. Bunlar, hükümetlerin kamu sektöründe doğrudan istihdam yaratarak işsizliği azalttığı kamu istihdam politikaları ile toplam talebi artırarak işsizliği azalttığı genişlemeci maliye politikalarıdır. Örneğin kamu istihdamındaki artış, bireylerin satın alma gücünü artırarak toplam mal ve hizmet talebini, bu da özel şirketlerin emek talebini artırmaktadır. İstihdam yaratmakta yetersiz kalsalar bile hızla uygulamaya koyulan “talep yönlü” genişlemeci

politikalar, ani talep daralmasını engelleyerek mevcut istihdamı korumada etkili olabilirler. Çünkü işe alma ve işten çıkarma maliyetinin yüksek olması, uzun süreli işsizliğin neden olduğu verim kaybı ve şoklar karşısında hızla düşen sermaye stokunun aynı hızla toparlanamamasına yol açabilmektedir (Öz, 2010: 6-7).

Öte yandan ekonomideki artan işsizlik kamu sektörünün ekonomide artan büyüklüğünden ve artan kamu harcamalarından da kaynaklanabilir. Hükümet harcamalarındaki artış, daha yüksek vergilemeye neden olarak, bireylerin çalışma-boş zaman tercihini etkilemekte, bu durum işsizleri daha uzun süreli iş aramaya iterek ekonomide işsizliği artırabilmektedir. Kamu harcamalarının istihdam üzerindeki diğer olumsuz etkisi özel yatırımlar üzerinde dışlama etkisi yaratarak, işsizliğe neden olduğu olgusudur (Aslan ve Kula, 2010: 157).

1.4.4. Kamu Harcamalarının Özel Yatırımlar Üzerine Etkileri

Gelişmekte olan ülkelerin büyüme süreçlerinde özel sektör yatırımları önemli rol oynamaktadır. Özel yatırımlar tüketim harcamalarına kıyasla, toplam talebin küçük bir bileşenini temsil etmesine karşın, fiziki sermaye oluşumunun ne oranda gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle özel yatırımlar, ekonominin üretim kapasitesinin genişlemesinde ve uzun dönemli ekonomik büyüme hedeflerinin gerçekleştirilmesinde merkezi bir role sahiptir (Altunç ve Şentürk, 2010: 532).

Kamu harcamalarının özel tüketim ve yatırımlar üzerine olan etkisi kamusal ve özel tüketim arasındaki ikâme ilişkisi ile açıklanmaktadır. Özel tüketimle kamusal tüketim yakın ikâmelerse, kamu tüketimindeki artış, özel tüketimde azalışa yol açacaktır. Bu durum çarpanın değerini küçültecek, büyüme üzerinde negatif bir etki yapacaktır. Dolayısıyla kamu harcamaları özel tüketimi dışlayarak ve toplam talebi daralacaktır. Diğer taraftan özel ve kamusal harcamalar birbirinin tamamlayıcısı ise genişletici maliye politikası toplam talebi canlandırma yönünde daha etkili olabilecektir. Çünkü özel tüketimdeki artış, başlangıçtaki mali etkiyi güçlendirecektir. Dolayısıyla özel ve kamusal harcamaların birbirine ikâme veya tamamlayıcı olup olmadığının belirlenmesi, kamu tüketim harcamalarının özel tüketim harcamalarını dışlayıp dışlamadığının tespit edilmesini sağlayabilmektedir (Düzgün ve Bilgili, 2008: 77). Kamu harcamalarının özel sektör harcamaları üzerindeki etkisinin tespit edilebilmesi için farklı harcama türlerinin sınıflandırılması gerekmektedir. Kamu kesiminin eğitim, alt-yapı, araştırma-geliştirme gibi alanlarda

yaptığı harcamalar özel sektörün verimliliği artırabilmektedir. Buna göre kamu harcamalarının özel yatırımlar üzerine etkisi iki doğrultuda gerçekleşmektedir. Kamu harcamasının özel sektörün marjinal verimliliğini artırıcı yöndeki etkisi özel sektör yatırım harcamalarını tamamlayıcı nitelikte olup, özel sektörün üretim maliyetlerini düşürerek özel yatırımların karlılığını artırıp özel sektörü çekme (crowding-in) etkisine sahiptir. Kamu harcamaları gıda, konut, sağlık hizmetleri gibi sektörlerde gerçekleşiyorsa, söz konusu alanlarda özel sektörü ikâme edici özelliğinden dolayı dışlama (crowding-out) etkisi ile özel sektör yatırımlarının daralmasına sebep olacaktır. Kamu harcamalarının özel sektör yatırım harcamalarının yerine geçmesi diğer bir ifadeyle kamu ekonomisinin piyasa ekonomisinin aleyhine genişlemesi kaynak tipi dışlama olarak ifade edilmektedir. Bununla beraber, kaynağı olmayan yüksek seviyeli kamu harcamaları genellikle yüksek faiz oranlarına yol açacaktır. Faiz oranlarındaki artış ise özel yatırım harcamalarını engelleyici niteliktedir. Milli Geliri (C+I+G) oluşturan unsurlardan kamu harcamalarındaki (G) artış, faiz oranı aracılığıyla özel yatırım harcamalarını (I) düşürecek, sonuç olarak milli gelir seviyesi değişmeyecektir (Yavuz, 2001: 1).

Kamu harcamalarındaki artışın etkisiyle ekonomideki toplam fonların önemli bir kısmının kamu kesimi tarafından kullanılması sebebiyle özel kesime aktarılabilen fonlar göreceli olarak düşük kalmaktadır (BDDK, 2003: 9). Bunun nedeni genişletici maliye politikaları nedeniyle kamu harcamalarından meydana gelen artış sonucu yukarıda da belirtilen dışlama (crowding-out) etkisidir. Bu nedenle özel sektör harcamalarındaki azalma, kamu harcamalarındaki artışa eşitse, bu durumda ekonomide genişleme gerçekleşmeyerek tam dışlama etkisinden söz edilir. Kamu harcamalarındaki artış, özel sektör harcamalarındaki azalıştan daha büyük ise, çarpan katsayısının sıfır ile bir arasında olması, az da olsa milli gelirin artışı anlamına gelerek kısmi dışlama etkisinden, kamu harcamaları artarken, özel sektör harcamalarında azalma olmaması durumunda ise sıfır dışlama etkisinden bahsedilir. Özel sektör harcamalarındaki bir azalma, kamu harcamalarındaki artıştan daha büyük ise aşırı dışlama etkisi olarak tanımlanmaktadır (Uysal ve Mucuk, 2003: 161-163).

Bütün bunların yanında kamu harcamalarında meydana gelen herhangi bir artış, özel tasarruflarda eşit bir artışı da beraberinde getirmektedir. Ricardo'nun Denklik Teorisi olarak bilinen bu görüş rasyonel davranan bireylerin; hükümetin

kamu harcamalarında bugün yapacağı bir artışın veya bugün yapacağı bir vergi kesintisinin gelecekte bir vergi artışı anlamına geleceğini düşünerek tüketim harcamalarını değiştirmeyeceklerini öne sürmektedir. Böylece kamu harcamalarındaki bir artışın özel yatırımlar üzerinde herhangi bir etkisi olmayacaktır (Şimşek, 2003: 1-2).

1.4.5. Kamu Harcamalarının Borçlanma Üzerine Etkileri

Literatürde 18. yüzyıldan itibaren incelenmeye başlayan devlet borçlanmasına klasik iktisatçılar karşı çıkmış, devletin başındaki idarecilerin rahat bir şekilde para harcama güdülerinin bulunması sebebiyle alınan borçların verimsiz alanlarda harcanarak bir süre sonra devletin iflas edeceği endişesini taşıyarak, devletin ancak savaş ve olağanüstü bayındırlık hizmetleri için borçlanmaya başvurabileceğini öne sürmüşlerdir. 1929 ekonomik buhranı ile birlikte gelişen Keynesyen iktisadi görüşe göre savunulan açık bütçe politikaları sonucunda, devletin bu dönemde klasik görevlerinin yanında ekonomik ve sosyal problemlere çözüm getirebilmek amacıyla bulunduğu sosyal devlet görüntüsü beraberinde borçlanma konusunu da ön plana çıkarmıştır (Evgin, 1995: 209). Bu doğrultuda kamusal harcamaların normal devlet gelirleri ile karşılanamayan durumlarda veya herhangi bir imar ve yatırım hamlesi ile bunların dışında yıllık bütçede meydana gelen herhangi bir açık içinde devlet borçlanmaya gidebilmektedir (Çataloluk, 2009: 242).

Devletin borçlanmayı tercih etmesi halinde iç ve dış borç olmak üzere iki alternatiften birini veya her ikisini tercih etmesi söz konusu olabilecektir. İç borçlanma, genel olarak ülke içerisindeki kişi ve kurumlardan sağlanırken, dış borçlanma diğer devlet, uluslararası kurum ve kuruluşlardan finansman sağlama yönetimidir (Bağdigen ve Abdülhakimoğulları, 2005: 31). Kalkınma sürecindeki ülkelerde iç borçlanma, yurt içi tasarrufların kamu sektörü tarafından kalkınma planlarına göre kullanılmasını ve atıl tasarruflardan yararlanılmasını sağlar. Kalkınan ülkelerde iç borçlanma olanakları sınırlıdır. Dolayısıyla bu ekonomilerde dış borçlar daha önemli yer tutmaktadır. Yatırımların finansmanında hem tasarruf noksanını kapatabilmek için, hem de ihracatla karşılanamayan finansman ihtiyacını karşılayabilmek için yurtiçi kaynaklarına ilave olarak dış borçlanmadan daha çok yararlanılmaktadır (Arsan, 1979: 47). Devlet, kamu açıklarının finansman ihtiyacını iç borçlanma yoluyla kapatmaya çalışarak, ekonomide tasarrufların önemli bir

bölümüne el koymaktadır. Böylece faiz oranları artmakta ve özel kesimin kullanacağı fon kaynakları azalmaktadır (Bakkal ve Gürdal, 2007: 166-167).

Yüksek düzeyde kamu açıklarını finanse etmek için sağlanan borçların reel faiz oranlarını ve enflasyonist beklentileri artırdığı, artan faiz oranlarının, borç faizi ödemeleri nedeniyle bütçe açıklarını artırdığı bilinmektedir. Kamu harcamalarındaki artışın vergileme yerine borçlanma ile finanse edilmesi durumunda, artan borçlanma nedeniyle ortaya çıkan borç-faiz kısır döngüsü, ekonomideki mali disiplini ve sürdürülebilirliğini tehlikeye atabilmektedir. Ülkelerin bozulan ekonomik istikrarı yeniden tesis etme çabaları sonucu uygulamaya koydukları istikrar programları da kamu harcamalarının yapısında önemli değişimlere neden olabilmektedir. Bu durumda mali disiplini sağlama ve makro ekonomik istikrarı muhafaza edebilme çabaları doğrultusunda kamu harcamaları yeniden gözden geçirilmekte, mali konsolidasyonu öngören çalışmalar harcama azaltıcı politikaları gündeme getirmektedir. Bu süreçte kamusal hizmetlere ayrılan kaynaklara önceki yıllara oranla daha az finansman ayrıldığı gibi, bütçe açıklarının borçlanmayla finansmanının ortaya çıkardığı borç stokunun neden olduğu faiz ödemelerinin bütçeden aldığı payın artışına bağlı olarak kamusal hizmetlere ayrılan kaynaklar azalma baskısıyla karşı karşıya kalabilmektedir (Akdemir ve İlgin, 2001: 180).

Bütçe açıkları sorunu ciddi mali, ekonomik, siyasi, idari ve bürokratik kapsamlı reformlar ile çözülebilmektedir. Bunun için alınması gereken belli başlı tedbirler, bütçede birlik ilkesinin uygulamaya sokulması, bütçelerin performans kriterleri dikkate alınarak hazırlanması, kamunun idari yapısının tutumluluk, etkinlik ve verimlilik esaslarına göre yönetilmesi ve en önemlisi kamu harcama reformunun uygulamaya koyulmasıdır (Ceyhan, 2005: 661).

1.4.6. Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri

Ülkelerin merkezi bütçeleri içinde yer alan kamu harcamalarının bileşimi, kamusal kaynakların, toplumun hangi kesimleri gözetilerek ve ne tür gereksinimlerin karşılanması amacıyla kullanıldığının en yalın işaretidir. Dolayısıyla kamu harcamalarının yapısına, bileşimine, toplumdaki gelir dağılımını etkileme gücü yüksek olan harcama kalemlerinin miktarlarına ve bütün bunların belirli bir dönemdeki gelişimlerine bakıldığında, kamu harcamalarının gelir dağılımını nasıl etkilediği büyük ölçüde anlaşılabilmektedir (Ersezer ve Ulutürk, 2004: 151).

Yoksulluğu azaltmak için kullanılacak kamu harcamaları transfer harcamaları niteliğinde olup, sosyal kamu harcamaları olarak da nitelendirilmektedir. Kamu harcamaları yoluyla doğrudan gelir transferleri bireylerin harcama bütçelerine katkı yaparak, mesleki becerilerin kazandırılması ve kişisel yeteneklerin geliştirilmesi (girişimcilik vb.) gibi uygulamalarla yoksulluk sınırının altındaki kişilerin yaşam düzeylerinin bu sınırın üzerine çıkarılabilmesi amaçlanmaktadır (Sarısoy ve Koç, 2010: 327-332).

Öte yandan ekonomik konjonktürün istikrarlı olduğu dönemlerde reel harcamalar yeni gelir akımlarının ortaya çıkmasına, böylece efektif talebin, milli gelir ve istihdam düzeyinin artmasına yol açmaktadır. Devletin reel harcamalar yoluyla piyasadan mal ve hizmet satın alarak istihdam ettiği kesimlerin ücretlerini reel olarak iyileştirmek suretiyle üretim ve istihdamı artırarak gelir dağılımı eşitsizliğini düzenleyeceği ileri sürülebilir. Toplumdaki her grubun kamu hizmetlerinden eşit olarak parasız veya maliyetinin altında bir fiyatla yararlandıkları ve bu hizmetlerin daha çok artan oranlı vergilerle finanse edildiği durumda reel harcamalar alt gelir grupları lehine yeniden dağılım etkisine sebep olabilmektedir (Pehlivan, 2009: 36).

Transfer harcamaları, faiz ödemeleri yoluyla kişiler arasındaki gelir dağılımını değiştirmektedir. Örneğin devlet tahvillerini satın alan kişiler daha çok yüksek gelir grubuna sahip kimselerdir. Buna karşın düşük gelir grubuna dahil olan bireylerin faizlerin finansmanına katılma payı oldukça fazla olduğu halde, ellerinde bulundurdıkları tahvil miktarı sınırlıdır. Bu nedenle, devlet borçlanmasına ilişkin faizlerin vergi ile finanse edilmesi halinde olağan durum, gelirin yeniden dağıtımının fakirlerden zenginlere doğru gerçekleşmesidir. Bu şartlar altında gelir dağılımı eşitsizliğe doğru sapmakta, sermaye gelirine sahip grupların lehine doğru yönelmektedir (Turhan, 1974: 268).

Transfer harcamalarının olumlu etkileri devletin yapmış olduğu eğitim ve sağlık harcamaları ile diğer sosyal yardımlar çerçevesinde kendisini gösterebilir.

Örneğin zorunlu eğitim seviyesi gelir dağılımının iyileştirilmesi için önemli bir etkidir. Fakat lise veya üniversite eğitimi zorunlu değilse, toplumsal olarak herkese lise ve üniversite eğitimi sağlanamadığı için yüksek seçicilik durumu ortaya çıkabilecek bu da gelir dağılımını olumsuz etkileyebilecektir. Yine sağlık hizmetleri,

toplumun sağlık düzeyini yükselterek, eğitim harcamaları gibi dar gelirliileri ilgilendirmektedir. Sağlık ocağı, hastane gibi sağlık hizmetlerinin sunulması, uygun koşullarda veya ücretsiz ilaç sağlanması, sağlık hizmetlerinin altyapısının geliştirilerek ülkenin her yerinde ulaşılabilir olması, dar gelirliilerin refahını olumlu etkileyerek gelir dağılımını olumlu yönde etkilemektedir (Ersezer, 2004: 38-39).

Söz konusu hizmetlerin genellikle tüm yoksullara ulaştığı görülürken, yüksek öğrenim ve hastane hizmetlerinin büyük  l de yüksek gelir grubuna hitap ettiği gözlenmektedir. Sağlık ve eğitime yapılan harcamaların gelir eşitsizliğini azaltıcı etkisi görülürken, en alt dilimdeki yoksullara mutlak katkısı sosyal yardımlardan daha az olmaktadır. Bu analizler, bazı gıda yardımı, nakit transferler, kamu istihdam programları ve diğer transfer programlarının yoksullara daha çok katkıda bulunduğunu, bazılarının ise yoksullara yönelik söylemlere rağmen hedefe ulaşmadığını göstermektedir (Pınar, 2005: 51-52). Kamu harcamalarının kısıldığı dönemlerde en alt kesimde yer alan yoksullara yönelik programların etkilenmediği ancak genel sosyal harcamaların ve özel olarak belirli hedeflere yönelik harcamaların önemli  l de azaldığı gözlemlenebilir (Altay, 2005: 169).

İKİNCİ BÖLÜM

VERGİ GELİRLERİ

2.1. Kavramsal Çerçeve

Devlet, fonksiyonlarını yerine getirebilmek için yaptığı harcamaları finanse etmek üzere birtakım gelirlere ihtiyaç duyar. Bu fonksiyonunu yerine getirirken özel kişi ve kurumlardan farklı olarak zor kullanma yetkisine sahiptir. Kamu gelirlerinin bir bölümü özel sektördeki ekonomik faaliyetlere benzer şekilde gönüllülük esasına dayanırken, bir kısmı da kamu gücünün hükümlerlik etkisine dayanan gelir kaynaklarından oluşmaktadır. Devletler, kendi mülkiyetinde bulunan arazi, gayrimenkul veya ticari faaliyetlerden elde edilen gelir kaynaklarının yanında, anayasalarından aldıkları yetkiye dayanarak özel kişi ve kurumlardan da vergi almaktadırlar (Pınar, 2010: 39).

Vergi sadece devletin en önemli finansman kaynaklarından biri olmayıp aynı zamanda ekonomi politikası aracı olarak da önemli etkilere sahiptir. 1929 ekonomik bunalımından itibaren Keynesyen politikaların uygulanmasıyla birlikte devletin piyasalara müdahale edici yönü kabul görmüş, vergi de bu müdahale politikalarından birisi olarak merkezi bir konuma gelmiştir.

Birçok ülke için vergi gelirleri, kamu gelirleri içerisinde en fazla paya sahip olan gelir kalemi olmakla birlikte vergi dışında farklı kaynaklardan da farklı mekanizmalar yoluyla gelir elde edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin temel gelir kaynağını, toplam kamu gelirleri içerisinde yaklaşık % 80 oranında vergiler oluşturmaktadır (Stern ve Burgess, 2007: 7).

Küreselleşme süreci ve farklı kültür çatışmalarının yoğun biçimde yaşandığı, özellikle de ekonomik bütünleşmelerin gündemde olduğu günümüzde vergi kültürü, ekonomi ve kamu maliyesi açısından en fazla tartışılan konular arasında yer almaktadır. Nitekim vergi kültürü doğrudan ekonomi ve kamu maliyesini ilgilendirse de konusu başta sosyoloji ve tarih olmak üzere diğer bilim dallarının odak noktasında da yer almaktadır. Literatürde vergi kültürü hakkında çalışan iktisatçılar, kendi içlerinde bir takım farklı görüşlere sahiptirler. Bu görüşlerden ön önemlisi klasik görüş ve modern bakış açısıdır. Mükellef ve idarenin başrol oynadığı vergileme sürecinde çevresel aktörler ve mevzuata ilişkin düzenlemeler bu oyunun kurallarını

ortaya koymaktadır. Siyasetçiler, vergi mükellefleri, denetim elemanları, vergi işleriyle uğraşan memurlar, uzmanlar ve mali müşavirler ile bu konuda çalışan akademisyenler vergilemenin baş aktörleri olarak tanımlanabilir. Bu süreçte söz konusu aktörler arasındaki etkileşim ve bu etkileşimin yönü sosyal bağımlılığa doğru dönmekte ve vergi oyunu mevzuat sınırlaması altında bir kültür olgusuna dönüşmektedir (Işık, 2009: 851).

Vergi kavramı, devletin giderlerini karşılamak üzere egemenlik gücüne dayanarak tek taraflı belirlediği ve somut karşılığı olmayan parasal ödemeleri ifade etmektedir (Bilici, 2008: 11). Klasik devlet anlayışının değişime uğraması ve devletin sosyo-ekonomik nitelikli önemli fonksiyonları yerine getirmesi, verimli şekilde ve önemli ölçüde hâsılat yaratabilmesi, kamu gelirleri açısından vergilerin önemini artırmıştır. Kamu gelirlerinin en önemli bölümünü oluşturan vergiler, zorunlu bir ödeme olmalarının yanında, karşılıksız olarak gerçek ve tüzel kişilerden para şeklinde alınmaları bakımından diğer kamu gelirlerinden büyük ölçüde ayrılmaktadırlar (Akdoğan, 2005: 101).

2.2. Verginin Tarihsel Gelişimi

İnsanlar, aile ve klan toplumundan siyasal cemiyetler halini almaya başlayıp ilk devlet yapılarını vücuda getirdikleri dönemlerden itibaren müşterek ihtiyaçları için bireylerden aynı olarak birtakım fedakarlıklar talep etmişlerdir. Dolayısıyla vergi kavramı tarihte medeniyetin başlangıcına kadar uzanmaktadır. Milattan önceki dönemlerde Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerinin vergilemeyi tanıyarak, uyguladıkları bilinmektedir. Mısır'daki papirüslerde firavunlar devrindeki vergiler hakkında işaretler bulunmakta olup Antik Mısır vergi sisteminin, Roma vergi sistemini etkilemiş olması muhtemeldir (Pelin, 1935: 401-402).

Asur İmparatorluğu döneminde, Mezopotamya'da kamu gücü tarafından arazi imtiyazları karşılığında “İlku” adında vergiler alınmıştır. Zaman içinde meydana gelen değişimlerle “İlku”; bazı mülkleri vergilendiren ve taksitler halinde aynı ya da nakdi olarak ödenen bir yükümlülük halini almıştır. Daha sonra toplam nüfus üzerinde bir baskı unsuru olan bu yükümlülüğün alanı genişletilmiş; taksitler halinde aynı olarak ya da maden, hizmet ve angarya şeklinde ödenmeye başlanmıştır. Ürünler üzerinden alınan ön ödemeler, değişen oranlarda belirlense de genelde % 10

olarak (özel mülkiyetler için belki daha yüksek oranlarda) uygulanmıştır (Neurisse, 1998: 291-296).

Mezopotamya’da topraklar özel mülkiyet altındayken, Mısır’da firavun, tüm Mısır topraklarının sahibiydi. Bu toprakları kullanan bireyler ise kiracı durumundaydı. Dolayısıyla o dönemde vergiler (ya da kiralara) tüm ekili topraklardan düzenli bir şekilde firavun adına toplanmıştır (Güran, 1988: 11).

Antik Yunan’da ise orta sınıfın azaldığı, zayıfladığı ve özellikle arazi mülkiyeti ile oluşan servetlerin, zenginlerde toplandığı dönemde bu kişiler vaziyetlerini genelde kötüye kullanmışlardır. Bunlar “Eterya” olarak adlandırılan karşılıklı yardım cemiyetleri kurarak yapmış oldukları yardımlarla yoksul halkın oylarını satın alma yoluna gitmişlerdir. Bazen de sayılarının fazlalığı sebebiyle yoksul kesim iktidarı ele geçirince, zenginlerden ileri gelen şahsiyetleri sistemli bir şekilde kamu görevlerinden alma, meclislere iştirak ettirdikleri ve o mevkilere getirdikleri kimseler lehine mülk sahiplerine yüksek vergiler çıkarma yönünde hareket etmişlerdir. Hatta bu iş çoğu kez toptan bir müsadereye bile yaklaşmıştır (Mosca, 1945: 239).

Roma İmparatorluğu döneminde devletin yüzde beş oranındaki intikal ve gümrük vergilerinden başka imparatorluk hazinesinin temel gelir kaynağını arazi vergisi oluşturmuştur. Bu vergi merkezi hükümet tarafından her mahalli idarenin mükellef olarak ödeyeceği miktar tespit edilmek suretiyle genel olarak tarh edilmiştir. “Decurion”lar olarak adlandırılan en nüfuslu kimseler arasından seçilmiş olan belde meclisi üyeleri, bu vergiyi tahsil etmekle görevlendirilmişlerdir. Siteye tarh edilen tutar ile tahsil edebildikleri miktar arasındaki fark ise bu görevlilere ödettirilmiştir. Roma’da ve İmparatorluğun belli başlı sitelerinde oturan büyük mülk sahipleri, kendilerini bu mükellefiyetten kurtarmışlar ve söz konusu vergi orta ve küçük mülk sahiplerine yüklenilmiştir (Mosca, 1946: 539-540). Roma’da halktan hem vasıtalı vergi, hem de vasıtasız vergi alınmıştır. Vasıtasız (dolaysız) vergilere “Tributa” veya “Munera”, vasıtalı (dolaylı) vergilere de “Vectigalia” ismi verilmiştir. “Tributa”, baş vergisi ve toprak vergisi olarak ikiye ayrılırken “Vectigalia” (vasıtalı vergiler) ise sınırlarda alınan gümrük vergisi, içeride alınan kapı vergisi, iç gümrük resmi, tuz, miras vergisi ve alım satım vergilerini içermiştir (Pelin, 1935: 402). Roma devleti, istisnasız bütün eyaletlerinden vergi almıştır. Fethedilip eyalet haline getirilen yerlerin belli bir kısmı (bazı şehirlerin çok verimli toprakları veya kıymetli

maden ocakları) doğrudan doğruya devlet arazisi yapılarak, valiler tarafından devlet adına işletilmeye bırakılmıştır. Eyalet dahilindeki şehir ve taşra halkından vergi alınırken iki yöntem kullanılmıştır. Bazı eyaletlerde "Provincia Asia" denilen Batı Anadolu'da vergi, hasat miktarından bir oran olarak tespit edilmiş ve bunu toplama hakkı da "iltizama" verilmiştir (Demircioğlu, 1967: 447).

Ortaçağda hüküm süren feodalite rejimiyle birlikte vergi, devletler için asli gelir kaynağı olmaktan çıkmış, yerini malikane gelirine (emlak) bırakmıştır. Bu dönemde Roma'nın mülkiyet sisteminin parçalanmasıyla birlikte, vergi sistemi de bu değişimden etkilenmiş, kamusal bir olgu olmaktan çıkararak derebeylerinin özel gelir kaynağı olan malikane geliri haline dönüşmüştür (Pelin, 1935: 403).

Krallıkların güçlenmesi beraberinde toplumlardaki burjuva sınıfının da ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ortaya çıkan bu sınıf, uyumlu bir ortaklık yerine zamanla mevcut iktidarlardan pay istemeye başlamış, birtakım isteklerini gündeme getirmiştir. Bu durum kralın en güçlü rakibi kilise ile çatışmasını beraberinde getirerek iki başlı bir mali yapıya neden olmuştur. Papanın halk üzerindeki dinsel gücü tek başına kraldan daha etkili olmuştur. Kilise bu etkisiyle halktan topladığı bağış ve vergilerle büyümüş, halk hem kilisenin, hem de krallığın uyruğu altında vergi vermiştir (Çetin, 2002: 84).

Günümüzdeki anayasal düzene kadar yaşanan tarihi sürecin en önemli basamaklarından birisi olan 1215 yılında imzalanmış Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlükler Sözleşmesi)'un 12. maddesine göre kralın danışmadan toplayabileceği para, geleneksel feodal hukukuna göre sadece kralın fidye parası, en büyük oğlunun şövalye yapılması ve en büyük kızının evlendirilmesiyle ilgili masraflarla sınırlı olacaktır. Bu durumda toplanılacak paranın makul bir miktarda olması şartı da bulunmaktadır. Bahsedilen fidyeye o dönemde yardım akçesi ya da cebeli akçesi denilmiştir (Akşin, 1992: 119).

Merkantilist düşünceye göre vergi herkesten alınmalıdır ve bu vergi "baş vergisi" şeklinde tanımlanmaktadır. Vergiler tasarrufların artmasına ve ekonomideki servetin artmasına aracı olmalıdır. Vergilerin aynı zamanda toprak rantından ve tüketim harcamalarından da alınabileceği belirtilerek, devlet masraflarının vergilerle karşılanacağını belirtilmektedir. Devlet bu vergileri, iç üretimini ve yatırımlarını artırma yönünde kullanmalıdır (Mutlu, 2009: 30).

Fizyokratik doktrinde, en karakteristik konulardan biri tek vergi anlayışıdır. Çünkü bu görüş “net hasıla” anlayışının bir sonucudur. “Net hasıla” yeni bir servet kısmı olduğundan, vergi de bu fazlalık üzerinden alınmalıdır. “Net hasılayı” oluşturan unsur toprak olduğundan, vergi de tarımsal üretimden alınmalıdır. Diğer bir ifadeyle vergiyi tarım kesimi ödemelidir. Diğer grupların nitelendirildiği “kısır sınıftan” vergi alınmamalıdır. Çünkü bu sınıf ekonomide hiçbir olumlu artış meydana getirmemektedir. Fizyokratlara göre piyasa şartlarına engel olan bütün vergiler kaldırılmalı, yalnızca tek vergi ilkesi uygulanmalıdır (Özgüven, 1972: 31).

1789 Fransız Devrimi’nin önemli nedenlerinden birisi de kralın halktan toplamış olduğu keyfi vergilerdir. Devrimden sonra ilan edilen İnsan ve Vatandaş Hakları Demeci’nde vergilendirmede genellik ve eşitlik ilkeleri ile vergilerin yasallığı ilkesi hükme bağlanmıştır (Öncel, Çağan ve Kumrulu, 1985: 9). 19. yüzyılda, liberal öğretiyle birlikte seçimlerin burjuvaziye öncelik verecek kadar halka açık olması ya da seçimlerde oy kullanacakların sınırlandırılması, dönemin koşullarında yadırganmamıştır. Bu dönemde yalnızca vergi ödeyenler oy kullanma hakkına sahip olmuştur (Ertan, 2003-2004: 211).

Aynı dönemde Alman Birliği henüz teşekkül etmeden önce Prusya’da düzenli bir vergi sistemi kurulmuştur. Bu vergi sistemi, daha sonra kurulan Alman İmparatorluğu’na model olmuştur. 1920 yılında yapılan Weimar Anayasası Almanya’daki mali yapıda önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Bu sürecin devamında 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 17. maddesinde hiç kimsenin keyfi olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılamayacağı hükme bağlanmış, 20 Mart 1952 tarihli İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmeye Ek Protokol’ün 1. maddesinde ise devletlerin vergi ve diğer mali yükümlülük koyma yetkilerine saygı gösterilmekle birlikte bu yetkilerin insan haklarına aykırı şekilde keyfi olarak kullanılamayacağı belirtilmiştir (Öncel, Çağan ve Kumrulu, 1985: 9).

2.3. Vergilemenin Varlığını Açıklayan Teoriler

Mükelleflerin devletin giderlerine veya başka bir deyişle sosyal malların üretiminin finansmanına ne oranda katılacaklarını gösteren iki ilke bulunmaktadır. Bunlar, fayda ilkesi ve iktidarına göre ödeme ilkesidir. Bunlardan ikincisi gelir vergisi teorisi ile yakından ilgilidir (Akalin, 1986: 357-358).

2.3.1. Bireyci Devlet Görüşü (Fayda Teorisi - Rasyonalist Görüş)

Devletin, sahip olduğu bütün yetkileri vatandaşlarının özgür iradelerinden kaynaklanan bir “uzlaşma” sonucu elde ettiği varsayımı esastır. Başka bir deyişle devletin varlığı bu varsayımın sonucu olan “toplumsal sözleşme” den kaynaklanmaktadır. “Toplumsal sözleşme” yaklaşımına göre devletin varlığı vatandaşlar arası bir uzlaşma ile belirlenmiş “suni bir yapı” olarak kabul edilmektedir. Bunun sonucu olarak, örneğin vergileme gibi devlete verilmiş bütün yetki ve görevler vatandaşlar tarafından her zaman ve her ölçüde sınırlandırılabilir. Dolayısıyla toplumsal sözleşmenin bir belgesi olan anayasalar ile vatandaşlar, siyasi iktidarın görevlerini belirleme ve sınırlandırma yetkisine sahiptirler (Savaş, 1991: 334).

Fayda teorisine göre, bireyler aldıkları özel mal ve hizmetler için ödeme yapıyorlarsa, aynı şekilde kamu sektörünün sunduğu mal ve hizmetler içinde ödeme yapılması gerekir. Buna göre verginin bir değişim aracı olduğu, kişiler arasında bu faydaların sağlanması için yapılan değişime benzer şekilde, bireylerle devlet arasında da değişim bulunmaktadır. Devletin rolü, herkese eşit bir fedakarlık yüklemek olmayıp, bireylere sağladığı hizmetlerin adil fiyatını ödetmek olarak açıklanmaktadır (Akdoğan, 2005: 125).

Diğer bir görüşe göre Montesquieu vergiyi bir sigorta primi gibi ele almaktadır. Bireyler servet veya gelirlerinin tümünü koruyabilmek için onların çok küçük bir parçasını devlete vermelidir. Bu ödemeler “vergi” olarak isimlendirilir. Fransız maliyecilerinden Adolphe Thiers, Emile De Girardin, İngilizlerden Mc Cullock, Almanlardan da Schlözer ve Raun gibi yazarlar da bu düşünceye destek vermişlerdir (Mutlu, 2009: 9).

Son yaklaşım biçimine göre, toplum bir üreticiler birliğine benzetilmekte ve devlet de bu birliğin genel giderlerini karşılayan bir organ olarak görülmektedir. Dolayısıyla vergi, devletin de dahil edildiği üreticiler birliğinin genel giderlerine bireylerin katılma payı olarak açıklanabilir (Eker, 2004: 144).

2.3.2. Toplumcu Devlet Görüşü (Organik Görüş)

Devlet, bireylerin oluşturduğu topluluktan ayrı olan, üstün ve adeta ilahi bir varlıktır. Toplumla devlet arasında sadece organik ya da biyolojik bir ilişki bulunmaktadır. Vergilemede ödeme gücünü esas alan iktidar teorisine göre, kamu

hizmetleri için yapılan ödemeler ile elde edilen fayda arasında herhangi bir ilişki aranmamaktadır. Vergiler zorunlu ödemeler olarak düşünülmekte ve gelir-harcama süreci, piyasanın otomatik işleyişine bağlı olmayan bir çeşit planlama sorunu olarak ele alınmaktadır. Vergi almak, devlet için bir hak vergiyi ödemek kişiler için bir ödev olarak kabul edilmektedir. Devlet ve bireyler arası ilişkiler, karşılıklı bazı haklar ve ödevler şeklinde belirlenmektedir (Yılmaz ve Şeker, 2007: 16).

Modern anlamda vergi, herhangi bir fayda değişimine dayanmaksızın, yalnızca devletin egemenlik haklarının bir göstergesi olarak ve “ödeme gücü ilkesine” göre toplanan bir mali yükümlülük şeklinde algılanmaktadır. Vergilemeye ilişkin çağdaş tanımlarda yer alan "karşılıksız" olma özelliğine karşın, verginin mükellefler tarafından kamu hizmetlerinin karşılığı olarak algılanması vergi uyumu açısından önemli sonuçlar doğurabilmektedir (Tunçer, 2002: 115). Bu kavrama göre, vergi koyma devletin hakkı, ödemek ise vatandaşın bir görevidir. Günümüzde birçok devlet vergilemede egemenlik teorisi anlayışına daha fazla ağırlık vermektedir (Mutlu, 2009: 10).

Otorite-egemenlik devlet görüşüne göre, devlet bireylerin oluşturduğu toplumdan ayrı üstün bir varlığa sahip olup, iktisadi ve sosyal hayatın her sahasında üstlenmiş olduğu görevleri ve karşılamak zorunda kaldığı ihtiyaçları en iyi şekilde gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir. Her ne kadar otorite-egemenlik devlet görüşü devleti ilahlaştırıp vatandaşlarına karşı mutlak bir üstünlük sağlayıp istediği gibi hareket etme özgürlüğü gibi bir takım olağanüstü görünüm ve yetkiler vermişse de, günümüz modern toplumların yönetim şekli olan demokrasi rejimi ve bu rejim içinde yer bulan hukuk devleti anlayışı bu görüşü geliştirerek, devlet faaliyetlerinin hukuk kuralları içerisinde hareket etme zorunluluğunu getirmiştir (Yüce, 1999: 1).

2.4. Vergilerin Sınıflandırılması

2.4.1. Dolaysız (Vasıtasız) Vergiler

Tanımı itibarıyla tartışmalı olmasına ve dolaylı-dolaysız ayrımının uygulamada tam olarak yapılamamasına rağmen, gelir ve servet üzerinden alınan vergilerin dolaysız vergiler olduğu konusunda literatürde hemen hemen görüş birliği vardır. Bununla birlikte genel olarak başkası üzerine aktarılamayan (yansımayan) ve vergi daireleri tarafından tahsil edilen vergiler dolaysız vergilerdir (Türk, 2008: 155-156).

Gelir, bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarındır (193 Sayılı Kanun, 1960: Md. 1). Dünyada bugünküne benzer biçimiyle, ilk kez İngiltere’de 18. yüzyılın sonlarına doğru uygulanmaya başlanan, 19. yüzyıldan itibaren de diğer ülkelere yayılan gelir vergisi, çağdaş devletlerin hemen hepsinde, gerek sağladığı hasılat, gerekse kendisinden beklenen fonksiyonların niteliğiyle vergi sistemlerinin temel taşı olmuştur (Uluatam, 1990: 261).

Batılı ülkelerde Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra yaygınlaşan Kurumlar Vergisi, yöneldiği yasal yükümlünün ödeme gücünü vergilendirmeyi hedef almaktadır. Ancak gelir vergisinden farklı olarak kurumlar vergisi, kişisel (sübjektif) bir vergi olmayıp, nesnel (objektif) bir randıman vergisidir; bu özelliğiyle de artan oranlı değil, tek oranlı vergi tarifesinin uygulanmasına daha elverişli bir vergi türüdür. Gelir vergisinden ayrı bir biçimde kurum kazançlarının vergilendirilmesinin temel gerekçesi, kurum olmanın ayrıcalıklarından yararlanan, ortakların sorumlulukları sınırlı sermaye şirketlerini, ortaklarından bağımsız olarak ve daha etkin bir şekilde vergilendirme düşüncesidir. Hisse senedi ve tahvil ihraç ederek mali yapılarını güçlendirme olanağına sahip olan sermaye şirketleri, bir yandan ortaklarından ayrı bir kişiliğe sahip, diğer yandan da ayrı bir vergi ödeme gücünü temsil etmektedirler (Eker, 2004: 213).

Dolaysız vergilerin vergi rekabeti açısından etkisi, kârlar üzerinden alınan vergilerin azaltılması yoluyla yurt içinde yerleşik firmaların rekabet güçlerinin artırılmasını amaçlayan bir vergi rekabeti “iyi”; diğer koşullarda yabancı sermayeyi çekemeyen bir ülkenin bunu vergi oranlarını düşürmek suretiyle gerçekleştirmesi halinde ise “kötü” ya da zarar verici bir vergi rekabeti söz konusudur (Aktan ve Vural, 2004: 2).

Dolaysız vergiler, şirketlerin yatırım, kuruluş yeri ve istihdam kararlarını, bu kararların alınmasına etkili olan diğer faktörler gibi etkilemektedir. Bununla birlikte, işgücü ve yatırım kazançları üzerinde var olan vergi yükünde büyük farklılıklar ve özellikle ekonomik etkinliklerin sınırları aşmasının sonucu olarak aşırı vergi yükü (çifte vergilendirme), özgür rekabetin, sermayenin ve işgücünün serbest hareketine engel olmaktadır. Bu durum sermayenin ve iş gücü pazarının dağılımına ve üretim faktörlerinin optimal dağılımının engellenmesine neden olacaktır (Erkan, 2009: 3).

Bununla birlikte dolaysız vergiler; ekonominin kaynaklarına göre alınması ilkesinin sonucunda oluşur. Kişisel gelir ile kurumlar vergileri, özellikle ekonomik kalkınmanın ileri aşamalarında genel vergi sistemi içinde önemli bir yer tutarlar. Örneğin, gelişmiş ülkelerde, 1993 yılında toplam merkezi devlet gelirleri içinde kişisel gelir ve kurumlar vergisinin oranı ortalama % 33,3 iken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran, ülkelerin gelişmişlik derecelerine bağlı olarak, % 21,6 ile % 23,8 arasında değişmektedir (Ataç, 1999: 283).

2.4.2. Dolaylı (Vasıtalı) Vergiler

Bireylerin, tüketim harcamaları üzerinden alınan harcama vergileri, kişilerin geliri üzerinden doğrudan doğruya alınmayıp, yaptıkları harcamalar üzerinden, yansıtma yoluyla dolaylı olarak alınır. Bu tür vergilerin geçmişi 17. yüzyıldaki İngiliz felsefecisi Hobbes'e kadar dayanmaktadır. Hobbes bu vergilerin gerekçesini açıklamış: "Daha çok çalışıp, emeğinin meyvelerini saklayan ve az tüketen bir kimsenin; avare yaşayıp az kazanan ve kazandığının hepsini tüketen bir kimseye bakışla daha çok vergilendirilmesinin sebebi ne olabilir, Nitekim birinin diğerine bakışla devletçe himayesi de söz konusu değildir." şeklinde ifade etmiştir (Akalin, 1986: 381).

Bireylerin tüketimlerinden alınan dolaylı vergiler, mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler olarak tanımlanmaktadır. Özellikle gelirlerin harcanmasına ilişkin işlemleri vergilendiren dolaylı vergiler tüketicilerin ödedikleri fiyatla üreticilerin aldıkları fiyat arasında bir farklılık oluşmasına neden olmaktadır. Mal ve hizmetlerin nispi fiyatlarında değişikliğe neden olan dolaylı vergiler nedeniyle fiyatların ekonomideki yol gösterici rolü bozulabilmekte, bu durum kaynakların dağılımında etkinsizliğe neden olabilmektedir (Turan, 2008: 19). Gelir dağılımında adaletsizliğin toplum üzerindeki etkisi, vergi uygulamasından memnun olmayan bireylerin dirençlerini zamana, ekonomik ve sosyal sınıflara göre değişik biçimlerde ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, büyük sanayici ve iş adamları hukuksal yollardan yararlanarak vergiden kaçınma yolunu denedikleri halde, küçük ve orta ölçekli işletmeler doğrudan vergi kaçakçılığına başvurabilmektedirler. Sabit ve dar gelirli ücretliler ise, protesto ve gösteriler gibi yöntemleri seçebilirler (Saygılıoğlu, 1997: 13).

Bireylerin harcamaları üzerinden alınan Katma Değer Vergisi (KDV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), Özel İletişim Vergisi gibi vergiler çoğunlukla yükümlünün şahsi gelir durumunu dikkate almayan vergilerdir. Bu durum bu tür vergilerin gelir dağılımını bozucu etkide bulunmalarına sebep olmaktadır. Çünkü bu tür vergilerde tersine artan oranlı bir tarife yapısı söz konusu olup, kişilerin ödeme gücünde bir artış söz konusu olmasına rağmen, ödedikleri vergi oranında herhangi bir değişim olmamaktadır (Aydın ve Türgan, 2011: 256).

Dolaylı vergilerin belirtilen dezavantajlarının yanı sıra yararlı yönleri de bulunmaktadır. Hükümetler son dönemlerde giderek artan bir biçimde, harcamaları finanse etmek üzere satış vergileri ve KDV gibi tüketim üzerinden alınan dolaylı vergilere daha çok ilgi duymaya başlamışlar ve bu durum son on yıllık dönemde dolaylı vergilerde artışa neden olmuştur. Tüketim üzerinden alınan dolaylı vergilere olan ilginin sebepleri, bu tür vergilerin birtakım özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Tüketim üzerinden alınan vergilerin kaçırılması kolay değildir. Mal ve hizmetlerin fiyatı içinde gizlenmiş olmaları da bu amaca yardımcı olmaktadır. Ancak bu durumun kayıt dışı ekonomiye yönelişi artıracağı da tahminler arasındadır. Dolaylı bir vergi olarak KDV'nin tarafsız oluşu ve ihracatta iade edilmesi dış ticarete ekonomiye pozitif etkide bulunması sonucunu doğuracaktır. Uluslararası ticaret ve rekabet gücü açısından, KDV'de artışların kullanılmasının bir ülkenin uluslar arası rekabet gücünü geliştirdiği ileri sürülmektedir. Çünkü ihracatta evvelce ödenmiş vergiler iade edilecek, ithalat ise KDV'ye tabi tutulacaktır (Özdemir, 2009: 9-17).

Dolaylı vergiler ülkenin ekonomik yapısına uygun kullanıldığı takdirde dolaysız vergiler kadar olmasa da ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkı sağlayabilirler. Özellikle harcama vergilerinden gümrük vergileri aracılığıyla yurtiçi sanayi korunabileceği gibi, lüks tüketimin azaltılması ve ülke kaynaklarının daha rasyonel kullanılması da sağlanabilmektedir. Bununla birlikte gümrük vergilerini uygulamanın sınırlı olduğu bütünleşme dönemlerinde gümrük vergilerinden meydana gelen kayıplar, özel tüketim vergileri ile karşılanarak devletin finansman imkanları artırılabilir. Gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergiler tasarrufları teşvik ederek ve döviz tasarrufu sağlayarak kalkınma açısından önemli bir rol oynayabilirler. Ayrıca dolaylı vergiler, ekonomide nispi fiyatları etkileyerek, tüketimin kısılmasına, tasarrufun teşvik edilmesine yardımcı olabilmektedir. Bu kapsamda vergilendirilecek

mal ve hizmetin talebinin fiyat esnekliğinin düşük olması ve lüks malların vergilendirilmesine ağırlık verilmesi önemlidir (Demircan, 2003: 111).

Günümüzde dolaylı vergilerin en önemli bölümünü oluşturan katma değer vergilendirilmesini öneren fikirler Birinci Dünya Savaşı sonunda Thomas Adams ve Wilhelm Von Siemens tarafından ilgili hükümetlere tavsiye edilmiştir. Bugünkü anlamda modern bir katma değer vergisi ise 1952-1955 yıllarında Fransa'nın istihsal vergisi sisteminden KDV sistemine geçişine kadar uygulanmıştır (Arslan, 2004: 228-229).

Ülkemizde, en başta 1985 yılında uygulanmaya başlanan Katma Değer Vergisi olmak üzere, Özel Tüketim ve Özel İletişim gibi vergiler harcama üzerinden alınan bu türden vergilerdir.

Gelişmiş ekonomilerin vergi sisteminde toplam vergi yükü içinde dolaysız vergiler % 55-60'ı, dolaylı vergiler ise % 40-45'i oranında ağırlığa sahipken, Türk vergi sisteminde ise tam tersine dolaylı vergilerin % 65, dolaysız vergilerin % 45 ağırlığa sahip olduğu çarpık bir yapı bulunmaktadır (Eğilmez, 2011: 1).

2.5. Vergileme İlkeleri

17. yüzyıldan itibaren birçok iktisatçı tarafından vergileme ilkeleri konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Fakat mali literatürde vergileme ilkelerinin tartışılması, özellikle Adam Smith ve Adolph Wagner tarafından ileri sürülen kuralların açıklanması ile başlamış ve yoğunlaşmıştır. Adam Smith'in 1776 yılında yayınlanan "Milletlerin Zenginliği" adlı eserinde önemle üzerinde durduğu "adalet", "belirlilik", "uygunluk ve "iktisadilik" ilkeleri halen bütün maliye otoriteleri tarafından benimsenmekte gerek mükellef, gerekse hazinenin çıkarlarını gözetken bu ana ilkelerin "Vergilemenin Dört Temel Direği" ve "Mükelleflerin Hukuk Beyannamesi" mahiyetinde olduğu kabul edilmektedir (Gökbunar, 1998: 4-5).

Alman maliyecisi Adolph Wagner, vergileme ilkelerini dört grupta toplamaktadır. Bunlar, Mali ilkeler (Yeterlilik ilkesi ve Esneklik ilkesi), İktisadi ilkeler (iktisaden uygun vergi kaynaklarını seçme ilkesi, Milli ekonominin üretim ve dağılım koşulları ile çeşitli yükümlü grupları üzerinde yapacakları etkiler bakımından uygun vergi çeşitlerini seçme ilkesi), Ahlaki İlkeler (Genellik ilkesi, Eşitlik ilkesi), Teknik ve İdari İlkeler (Belirlilik ilkesi, Uygunluk İlkesi, İktisadilik İlkesi) şeklinde tanımlanabilir. Vergileme ilkelerinin bu şekilde ayrımı kuşkusuz gerek kapsam,

gerekse sistemli bir düzenleme biçimi yönünden Adam Smith'in ilkelerine göre önemli bir gelişme sayılabilmektedir (Edizdoğan, 2000:135-136).

Klasiklere göre vergi tasarrufların oluşumuna engel olmaktadır. Tasarrufların azalması klâsiklere göre, sermaye yatırımının azalması demektir. Bu itibarla vergiler mümkün oldukça az alınmalıdır. Alınacak vergiler, mükellefi en az zorlayacak şekilde seçilmeli ve buna göre düzenlenmelidir. Klasiklere göre dolaylı (vasıtalı) vergiler azami derecede geliştirilmeli ve “karine usulüne” başvurularak dolaysız (vasıtasız) vergiler de mükellefi en az rahatsız edecek şekillerde tertiplenmelidir. Bunlara göre en zararlı vergiler, veraset ve gelir vergileri gibi zenginler üzerinden alınan ve tasarrufa engel olan vergilerdir. Dolaylı vergiler ise daha çok harcamalara engel olmaktadır. Dolayısıyla bu vergiler, toplumsal bakımdan az çok huzursuzluğa neden olsalar bile, iktisadi bakımdan mahzursuzdurlar (Sur, 1950: 569-570).

Vergilerin asıl fonksiyonu, kuşkusuz kamu giderlerini karşılamaktır. Verginin bu mali fonksiyonuna, geleneksel vergi fonksiyonu adı verilmektedir. Vergi gelirlerinin kamu giderlerini karşılaması mali (fiskal) fonksiyonu olarak adlandırılmaktadır. Geçmişte verginin sadece mali fonksiyonuna önem verilmiş olup, günümüzde de verginin bu yönü halen önemini korumaktadır (Seviğ, 2009: 1).

Devletin vergilendirme yetkisinin sınırı, aynı zamanda kişilerin hak ve özgürlüklerinin de sınırını oluşturduğundan, bu yetkinin keyfiliğe kaçacak biçimde kullanılmasının önlenmesi, hukuk devleti olmanın gerekleri arasında öncelikli bir yere sahip bulunmaktadır. Vergilendirme alanında olası keyfi uygulamalara karşı düşünülen ilk önlem, kuşkusuz kanunilik ilkesidir. Vergilerin kanunlara dayalı olması, vergi kurumunun hukuksal yapısının temel koşulu olmasının yanı sıra vergilerin meşruiyetini de sağlamaktadır (Yılmaz, 2009: 337-338).

Buchanan’a göre bir ülkede etkili bir vergi reformundan söz edebilmek için, vergi sisteminin ancak anayasal bir çerçevede tartışılabilmesi gerekliliği bulunmaktadır. Buna göre vergilemenin temel yapısı, vergi oranlarının bireyler ve gruplar arasındaki dağılımının, bireylerin davranış biçimlerinin de kurallar gibi yürürlükteki vergi yasalarının bir parçası olarak düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir (Hepaksaz, 2007: 95).

Modern maliyeciler, vergi sisteminin düzenlenmesine hâkim olması gereken prensipler bakımından klasikler tarafından ileri sürülen randıman ve adalet prensiplerini kabul ederler. Fakat bunlarla beraber müdahale prensibini de ilave etmişlerdir. Bu ilkeyle, ekonominin normal işleyişini değiştirmek, hızlandırmak ve daraltmak suretiyle ekonomideki kaynak kullanımının iktisat politikalarının amaçları doğrultusunda yönlendirilmesi hedeflenmektedir (Türk, 2008: 129).

1- Kanunilik:

Devletin, ülkesi üzerindeki egemenliğine dayanarak vergi alma konusunda sahip olduğu hukuki ve fiili gücü olarak tanımlanan vergilendirme yetkisini kullanması siyasal bir zorunluluktur. Zira, vergiyi diğer kamu gelirlerinde ayıran en önemli unsurlardan biri de verginin hukuki zorlamaya dayanmış olmasıdır. Yani verginin varlığının nedeni ve meşruiyetinin dayanağı devletin egemenliğidir. Vergiyi koyan otoritenin meşruluğu sebebiyle hukuki prensiplere uygun bir tarzda koyduğu hükümlere göre tahsil edilen paralar ancak gerçek anlamda bir vergi olarak kabul edilebilir. Bu da vergilemenin mutlak surette kanuna dayanması gerektiği gerçeğini ortaya koymaktadır (Yüce, 1999: 1). Örneğin T.C. Anayasanın 73 üncü maddesinde: “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.” hükmü ile verginin ancak kanunla koyulabileceği anayasa ile hüküm altına alınmıştır (1982 Anayasası Md. 73). Devletin vergilendirme yetkisi, kanunilik, mali güç, genellik, eşitlik, vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı ilkeleri ile birlikte “hukuk devleti ilkesi”, “sosyal devlet ilkesi” ve “hukuki güvenlik ilkesi” gibi birtakım ilkelerle sınırlandırılmıştır. Hukuk devletinde devlet vergilendirme yetkisini hukuk kuralları çerçevesinde kullanır. Aynı zamanda kişiler sosyal devletin sosyal niteliği gereği, elde ettikleri sosyal haklar yanında bazı ödevleri yerine getirmek ve kanunların öngördüğü özverilere katlanmak zorundadırlar. Vergi ödevi de bunlardan bir tanesidir (Tekbaş, 2009: 198-203).

2-Genellik ve Eşitlik:

Hukuk devleti kavramının ögesi olarak genel ve eşit vergilendirme ilkesi vergilerin, vatandaşlar arasında din, dil, ırk, cinsiyet ve siyasal düşünce ayrımı yapılmadan konulmasını ve alınmasını gerektirir. Bu ilke, geniş anlamda kanun

önünde eşitlik ilkesinin vergi hukukundaki yansımasıdır. Vergi kanunlarının genelliği, bu kanunların yalnız biçimsel kanuni değil, aynı zamanda maddi kanun özelliğini de taşımasını gerektirir. Dolayısıyla yasama organı biçimsel anlamda kanunla, kimliği belli kişilere mali yükümlülükler yükleyememektedir. Vergilendirmenin genel olması, eşit olmasının da önkoşuludur (Çağan, 1980: 138).

Eşitlik ilkesinin kamu maliyesi açısından anlamı, vergi kanunları önündeki eşitliktir. Eşit durumdakilerin eşit vergi yükümlülüğüne tabi olması şeklinde de nitelendirilen vergilemede eşitlik ilkesi incelendiğinde, bunun biri hukuki, biri de mali olmak üzere iki yönü bulunduğu görülmektedir. Eşitlik ilkesinin hukuki yönü, vergi kanunları önünde eşitliği ifade eder. Mali yönü ise, ödeme gücünde eşitliğe ilişkindir. Bu durumda vergi kanunları önünde eşitlik, vergilerin kanuniliği ve eşitlik ilkeleriyle özdeşleşmektedir (Kumrulu, 1979: 156).

3-Açıklık:

Açıklık ilkesi, matrah, ödeme zamanı, ödenecek miktar gibi mükellef ve vergi idarelerini ilgilendiren tüm hususları kapsamakta, vergi kanunlarının uygulanmasına yönelik olan yönetmelik, genelge ve tebliğlerin de kolaylıkla anlaşılabilmesini gerektirmektedir. Ayrıca kanunları uygulayacak kişilerin iyi eğitilmiş, dürüst ve anlayışlı kimselerden oluşması durumunda vergi yükümlüleri olumlu yönde etkilenecek, vergi ile ilgili olarak getirilen düzenlemelerin daha verimli bir şekilde yerine getirilmesi ve mükelleflerin bu duruma daha çabuk adapte olması açısından yararlı olacaktır (Saraçoğlu ve Ejder, 2002: 41).

4-Adalet:

Vergilemede adalet ilkesi vergilemenin en eski ve en önemli ilkelerinden birisidir. Her zaman hakim olmamakla beraber vergi yapısı görüntüsünün en temel ölçütünü adalet ilkesi oluşturmaktadır. Vergilemede ödeme gücü yaklaşımına göre ise kamusal mal ve hizmetler için ödenmesi gereken vergi söz konusu mal ve hizmetlerden sağlanan faydaya göre değil, sahip olunan mali güçle orantılı bir şekilde olmalıdır. Buna göre ödeme gücü yaklaşımının yatay ve dikey adalet olarak iki boyutu bulunmaktadır. Yatay adalette eşitler dikey adalette ise eşit olmayanlar arasındaki adalet ortaya konulmaktadır (Şentürk, 2006: 17). Bununla ilgili olarak yatay ve dikey adalet arasında önemli bir ayırım yapılmaktadır ve bu yaklaşım açısından önemli olan da yatay adaletin sağlanmasıdır. Dikey adalet hususu ise

esasen politik sürece bırakılmıştır. İyi bir vergi sisteminin oluşturulmasında temel bir gereksinim olan yatay adaletin sağlanması da aynı koşullarda bulunanlara aynı vergisel işlemlerin yapılmasını gerektirmektedir. Böylece aynı gelire sahip olanlardan aynı miktarda vergi alındığı takdirde eşitlere eşit muamele gerçekleştirilmiş olacaktır (Akkaya, 1988: 342).

Samuelson’a göre varlıklı insanlar üzerine daha yüksek vergi oranları koyan artan oranlı vergilendirme, ekonomi üzerinde “tercih edilebilir” yeniden dağıtımcı ve düzenleyici bir etkiye sahiptir. Bu durumu Samuelson: “Dolarlar, harcama yapmaya istekli fakirler yerine, tutumlu zengin insanlardan alındığı ölçüde, artan oranlı vergiler, satın alma gücünü ve istihdamı en yüksek seviyede tutma eğiliminde olacaktır.” şeklinde ifade etmektedir (Skousen, 2003: 413). Dolayısıyla kişiler kamu hizmetlerinden sağladıkları faydaya göre değil, ödeme güçlerine göre vergi ödemektedirler. Ödeme gücüne ulaşmada kullanılan en önemli teknik, artan oranlılıktır. Artan oranlılıkta matrah yükseldikçe uygulanan vergi oranının artmasının az kazananlardan az, çok kazananlardan çok vergi alınmasına yol açarak vergi adaletinin sağlanmasına hizmet ettiği savunulmaktadır (Dileyici ve Özkıvrak, 2000: 17).

5-İktisadilik:

Bu ilkeye göre vergi sistemleri, içinde bulunulan ekonomik duruma, gerekli etkiyi sağlayacak biçimde yapılandırılmalıdır. Vergi, kamu ekonomisinin finansmanında kullanılan önemli bir araç olma niteliğinin ötesinde, konjonktür ve istihdam politikası amaçlarına olanak verdiği ölçüde etki edebilecek bir biçimde düzenlenmelidir. Vergilemede ekonomik etkinlik ilkesi, kişi başına üretimin maksimize edilmesi ve ekonomideki mümkün olan en yüksek kalkınma hızının sağlanmasını kolaylaştırmak için, uygulanan vergi sisteminin aşırı vergi yükünü önlemesi gerektiğini savunmaktadır. Diğer taraftan reel gelir artışını sağlayan ekonomik davranışları teşvik edecek bir niteliğe sahip olması hedeflenmektedir (Gökbunar, 1998: 8).

6-Belirlilik ve İstikrar:

Vergilemede belirlilik mükelleflerin yürüttükleri faaliyetlerin vergiye ilişkin sonuçlarını önceden bilmelerini ifade etmektedir. Yani mükelleflerin, özel bir davranış durumundaki olay ve koşullara bağlı kuralların kendilerini ne şekilde etkileyeceğini tahmin edebilmelerini ifade etmektedir. Bu hakkın uygulanması üç temel şekilde

olmaktadır. Bunlar vergi kanunları ile ilgili mevzuatının düzenli olarak yayınlanarak mükelleflerin bilgisine sunulması, vergi kanunlarının geriye yürümemesi ve vergilerin kanuniliği ilkesi gereği vergileme ile ilgili düzenlemelerin ancak yasama organı aracılığıyla yapılmasını ve idareye sadece belirli konularda sınırlı yetkiler verilmesini ifade etmektedir. Mükelleflere bu imkânın sağlanabilmesi, tüm vergi mevzuatının yayınlanmasına ve anlaşılabilir dilde açıklanmasına bağlıdır. Vergi mevzuatının mükellefler açısından anlaşılabilir ve güvenilir olması bu mevzuatın istikrarlı olmasına da bağlıdır (Gerçek, 2006: 121-149).

7-Kesinlik:

Mükelleflerin ödeyecekleri verginin miktarı, zamanını ve ödeme şeklini daha önceden bilmesi gerektiği esastır. Uygulanmakta olan vergi mevzuatı, ülkenin ekonomik, sosyal ve mali ihtiyaçlarına cevap veremiyorsa, sade, kolay ve anlaşılır bir yapıda değilse, sürekli değiştirilme ihtiyacı gösteriyorsa ve istikrarlı bir yapı arz etmiyorsa mükelleflerin vergilere olan dirençleri artmaktadır. Belirtildiği gibi vergi kanunlarının bir sistematikten yoksun olması ve sürekli olarak değiştirilmesi, esasen ekonomide benimsenen bir vergi felsefesinin olmayışından kaynaklanmaktadır (Gök, 2007: 148-149).

Sürekli değişen ve karmaşık bir yapıya sahip olan yasalar, mükelleflerin kimi zaman bu karışıklıktan kaynaklanan hatalarına dayanarak istemeden de olsa vergilerini eksik veya zamanında ödeyememelerine sebep olabilmektedir (Özden, 2008: 372).

2.6. Vergilerin Etkileri

Devlet, maliye politikasının bir amacı olan ekonomik büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirirken çeşitli araçlardan faydalanmaktadır. Bunlar, vergi politikası, harcama politikası (bütçe politikası) ve borçlanma politikasıdır. Maliye politikası, yukarıda belirtilen araçlardan yararlanmak suretiyle belirli amaçlara ulaşmaya çalışır. Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerde maliye politikası araçlarından biri olan vergileme politikası oldukça etkin etkiye sahip olan bir mali araçtır (Demircan, 2003: 99).

Vergilerin etki alanı içerisinde yer alan değişkenler arasında başta ekonomik büyüme olmak üzere mikro ve makro ölçekte çok sayıda unsur yer almaktadır. İktisadi literatürde artan vergilerin, tüketim, tasarruf ve yatırım davranışlarını

değiştirerek ulusal hasıla artış hızını düşüreceği kabul görmektedir (Mucuk ve Alptekin, 2008: 160).

Vergilemenin temel amacı kamu harcamalarını finanse etmek için kaynak yaratmaktır. Kaynak oluşturma hem politik hem de idari olarak yapılabilir olmalı ve mümkün olduğunca etkinlik ve adaleti de gözetmelidir. Gelir, tüketim, politik kabul edilebilirlik, adalet ve etkinlik kavramları arasında bazı etkileşimler söz konusudur. Vergi reformlarının temel sorunu mevcut sistemi bu kavram ve ölçütler doğrultusunda geliştirebilmektir (Stern ve Burgess, 2007: 2).

Vergiler aracılığı ile kaynakların bir kısmının kamuya aktarılması, diğer şeyler sabitken, zorunlu olarak özel kesimde kullanılabilecek kaynakların azalmasına ve yeniden dağıtılmasına neden olacaktır. Aslında vergiler aracılığıyla gelirlerinin veya servetlerinin bir kısmı alınan insanların buna bir şekilde tepki verebilecekleri açıktır. Benzer şekilde vergiler kişilerin yatırımlardan elde edecekleri net kârı düşürmek suretiyle yatırımların düşüşüne dolayısıyla büyümenin azalmasına neden olabilmektedir (Turan, 2008: 18).

Gelir üzerinden alınan vergiler, ekonomik büyümenin nasıl seyredeceğine doğrudan bağlı iken, dolaylı vergiler de talebin durumuna bağlı olarak önemli ölçüde değişebilmektedir. Vergi gelirlerinin bu içsel özelliğiyle birlikte, otomatik stabilizatör olabilmeleri için vergi sisteminde bazı özelliklerin bulunması gerekmektedir. Gelire bağlı olarak ortaya çıkan vergi hasılatı, esnek bir vergi yapısında gelir artarken, daha çok artarak aşırı genişlemenin etkisini bastıran bir fonksiyon işlevi görmektedir (Pınar, 2010: 65).

Gelir üzerinden alınan vergilerin, otomatik stabilizatörlük fonksiyonunu yerine getirebilmesi için belli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özelliklere göre vergiler:

- 1- Genel olmalı ve her çeşit kazancı vergilendirmelidir.
- 2- Verginin tarifesi artan oranlı olmalıdır.
- 3- Kaçakçılık düşük oranda olmalı, vergi geniş ölçüde kaynaktan kesme (stopaj) usulüne göre tahsil edilmelidir.
- 4- Vergi mükelleflerinin çoğunluğu, verginin en düşük dilimlerinde bulunmamalıdır.
- 5- Vergi götürü usulle tarh edilmemelidir (Türk, 1988: 94).

Kamu yatırımlarının artırılabilmesi için uygulanan “Altın Kural” kavramı ekonomiler için bir kurtuluş reçetesi olarak sunulmuştur. “Altın Kural”, neo klasik iktisat ile başlayan süreçte kamu yatırım harcamalarının borçlanma ile cari ve transfer harcamalarının ise vergi ile finanse edilmesi gerektiğini ifade eden bir görüştür. Bu kavrama göre borçla sağlanan finansmanın marjinal sosyal faydasının marjinal sosyal maliyetinden vergileme ile finansmanına göre çok daha düşük olduğu gerekçesiyle, borçla finansmanın tercih edilemeyeceği belirtilmektedir. Dönemsel çalışmalarda, uzun dönemde vergileme ile finansmanın kullanılabileceğini, kısa dönemde ise özellikle özel talebi canlandırması açısından borçla finansmanın tercih edilmesinin daha adil olacağı üzerinde durulmaktadır (Işık ve Meriç, 2009: 1599).

Arz-yönlü iktisat, ekonominin aktif kapasitesini etkileyen faktörleri inceleyen bir iktisat dalı olarak tanımlanmakta ve dengeli bir arz-yönlü iktisat politikasının içerdiği uygulamalarda, gelir üzerinden alınan vergilerde indirim ve buna paralel olarak kamu harcamalarının da indirilmesi, yasal ve kurumsal serbestleşme politikasını da beraberinde getirmektedir. Bu çerçeveden yola çıkılarak arz yönlü iktisadın temelini vergi indirimleri oluşturmaktadır (Temiz, 2008: 5).

2.6.1. Vergilerin Enflasyon Üzerine Etkileri

Fiyatlar genel düzeyinin sürekli ve hissedilir biçimde artışı şeklinde nitelendirdiğimiz enflasyon, gelirleri enflasyondan daha az oranda artan gelir gruplarını içeren bireyler üzerinde vergi etkisi meydana getirmektedir (Engin, 2000: 111). Bu nedenle iktisatçılar, enflasyonla mücadele edebilmek için ekonomideki toplam talebin baskı altında tutulması gerektiğini, bu baskı sonucunda ortaya çıkacak olan işsizliğin, ücret ve fiyat artışlarına engel olacağını savunmaktadırlar. Piyasa güçlerini ele alan gelirler politikalarının birçoğu bizzat ücretlere, fiyatlara ve bazen de kârlara doğrudan müdahale etmektedirler. Burada ortalama kâr marjının sabitliği varsayımı altında, ayrı bir fiyat kontrolünün olmadığı ileri sürülmektedir. Çünkü fiyatlar ücretlere sıkı sıkıya bağlandığından ücret artışlarını, dolayısıyla fiyat artışlarını sınırlamak için, ücret artışlarında önceden tespit edilen oranı geçen firmalardan, kurumlar vergisi üzerinden belirli bir cezai verginin alınması gerektiği savunulmaktadır. Buradaki cezai vergideki asıl amaç, vergi toplamak değil, sadece firmaları sebepsiz ücret taleplerine karşı koymayı teşvik ederek ya da zorlayarak enflasyonu kontrol altında tutabilmektir (Yamak, 1995: 88-89).

Vergiler, özel sektörden kamu sektörüne gelirlerin bir bölümünün transferi şeklinde ortaya çıktığı için ekonomideki toplam talebi etkilemektedir. Kişilerin gelirleri üzerinden alınan vergilerle birlikte talep edenlerin satın alma gücünün azalması piyasadaki mal ve hizmetlere olan talep miktarını azaltacak bu durum ekonomide anti-enflasyonist bir yapı ortaya çıkaracaktır. Toplam arz yönünden bakıldığında ise, üretimde kullanılan girdilerin üzerine konulan dolaylı vergiler malın maliyetinin artmasına bu da maliyet enflasyonuna neden olacaktır. Bu tür vergiler genellikle üretici tarafından malın fiyatı üzerine yansıtılması şeklinde ortaya çıktığı için fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine neden olacaktır (Güvenek, Alptekin ve Çetinkaya, 2010: 2). Dolayısıyla vergilerin fiyatlar üzerindeki etkisi, verginin türüne göre farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Buna göre, dolaysız vergiler fiyatlara gelir yoluyla tesir ederken, dolaylı vergilerde gelire fiyat yolu ile etki de bulunmaktadır. Dolayısıyla vergi hem arz, hem de talebe göre ortaya çıkan ve para değerinde meydana gelen değişikliklerin doğurduğu sonuçlara göre oluşan fiyat mekanizmasını etkilemektedir. Dolaysız vergiler bireylerin satın alma güçlerinin bir kısmını alarak azalttığı ve toplam talebi daralttığı için, mal ve hizmet arzı sabit kalmak şartıyla, deflasyonist bir ortama zemin hazırlarken, dolaylı vergilerde yansıma olayının varlığı ve ödenen vergilerin maliyetlere katılarak fiyatlar yoluyla başkalarına yansıtılması halinde, enflasyonist bir durum (maliyet enflasyonu) ortaya çıkacaktır (Özbilen, 1997: 4).

Bununla beraber enflasyon, vergi sisteminde nominal tutar cinsinden ifade edilen büyüklükleri etkilemek suretiyle başta vergi matrahı olmak üzere, istisna, muafiyet ve indirim tutarları ile gelir vergisinin artan oranlı tarife dilimlerinin reel olarak aşınmasına yol açmaktadır. Enflasyonun en belirgin etkisi, vergi borcunun üzerinden hesaplandığı vergi matrahı üzerinde görülmektedir. Spesifik tarifelere göre vergi matrahının tespit olunması halinde devlet bu matrahların enflasyondan dolayı aşınması nedeniyle gelir kaybına uğrarken, istisna, muafiyet ve indirim tutarlarının enflasyon karşısında sabit kalması ve nominal gelirdeki artışların artan oranlı tarife nedeniyle daha yüksek oranlarda vergilendirilmesi yüzünden ekonomideki vergi gelirleri artmaktadır (Gürbüzer, 1997: 2).

Bir ekonomide enflasyonun vergi gelirlerinin reel değeri artırması şu üç koşulun birlikte gerçekleşmesine bağlıdır:

1- Vergiye tabi kazanç ve iratlar, enflasyon oranındaki artışa paralel olarak artmalıdır,

2- Vergi sistemi, artan oranlı bir tarife yapısına sahip olmalıdır,

3- Verginin tahsilatı hızlı bir biçimde yapılmalı, yani vergiyi doğuran olay ile tahsilat arasındaki süre çok kısa olmalıdır.

Gelişmiş ülkelerin vergi sistemleri, belirtilen bu üç kıstasla aşağı yukarı örtüşmektedir. Ayrıca modern vergi sistemlerinde gelir yönünden toplanan vergilerde artan oranlı tarife yapısı hakim olduğu gibi, vergi tahsilat süresi de kısa sayılabilir. Artan oranlı tarifenin ve tahsilat süresinin kısa olduğu bir ortamda, tarife yapısına (basamaklarının genişliğine ve tarife oranının yüksekliğine) ve enflasyonun şiddetine bağlı olarak mükellefler, otomatik olarak daha yüksek gelir dilimi üzerinden vergilendirilmiş olacaktırlar. Sonuç itibarıyla gelişmiş ülkelerde enflasyonun vergi gelirlerinin reel değerini aşındırması gibi bir sorun bulunmamaktadır. Bu ülkelerde açıklanan nedenlerden dolayı enflasyonist baskıların şiddetlendiği dönemlerde bile, vergi gelirleri azalmamakta; aksine enflasyon vergi diliminin kayması olgusunu ortaya çıkarmaktadır (Şen, 2003: 2).

Yüksek enflasyon ortamında devlet, vergi ödeme sürelerinin uzunluğuna bağlı olarak maruz kaldığı kaybı en aza indirmek amacıyla beyana dayanan gelir ve kurumlar vergisinde geçici vergi uygulamasını kullanmaktadır. Bu uygulama ile kendi gelirlerini fiyat artışlarının meydana getireceği olumsuz etkilere karşı koruma altına alan devletler, aynı sorun ile karşı karşıya kalan mükellefler için benzer bir koruma çatısı oluşturamamış, mükellefler reel kârlar yerine fiktif kazançlar üzerinden vergilendirilmişlerdir (Mucuk, 2005: 239).

2.6.2. Vergilerin Büyüme Üzerine Etkileri

Dolaylı ve dolaysız vergilerin ekonomik büyüme üzerinde farklı etkilerinin bulunabilecekleri değerlendirilmektedir. Bu nedenle vergilerin oranı kadar yapısının da ekonomik büyüme açısından önemli olabileceği söylenebilir. Benzer şekilde vergiler, kişilerin yatırımlardan elde edecekleri net karı düşürmek suretiyle yatırımların dolayısıyla büyümenin azalmasına neden olabilmektedir. Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta ise vergilerin sadece fiziksel sermaye yatırımlarını değil beşeri sermaye yatırımlarını da etkileyebilmesidir. Bu şekilde vergiler büyüme oranları üzerinde daha güçlü bir şekilde etkili olabilmektedir. Vergilerin düz, artan

veya azalan oranlı olmasının ekonomik büyüme üzerinde farklı etkilerde bulunabilmesi mümkündür. Ekonomik birimler karar sürecinde kazanacakları ilave gelirin ne kadarının vergiden sonra kendilerine kalacağını dikkate alacaklarından ötürü gelir vergisi gibi artan oranlı vergilerin ekonomik büyümeyi kurumlar vergisi gibi düz oranlı vergilere göre daha olumsuz etkileyebileceği kabul edilmektedir (Turan, 2008: 18-20).

Bilindiği üzere, transfer ödemelerinin gelir akımları üzerindeki etkisi, mal ve hizmet alımları için yapılan reel kamu harcamalarından oldukça farklıdır. Bu bağlamda, transfer ödemelerinin net etkisi marjinal tüketim eğilimi tarafından belirlenmektedir. Marjinal tüketim eğilimi ise transfer ödemelerine muhatap olan bireylere aittir. Ancak, çarpan mekanizmasının ortaya konulabilmesi için bu eğilim genel olarak tasarlanmalıdır. Transfer harcamaları da mal ve hizmet alımına yönelen harcamalar gibi toplam kamu harcamalarının bir ögesidir ve transfer harcamaları kişisel gelirlere yapılan ilavelerdir. Transfer harcamalarındaki değişim, çarpan mekanizması aracılığıyla ulusal geliri etkiler ve burada bahsi geçen transfer harcamaları çarpanı, $TR = \Delta Y / \Delta TR = c / 1 - c$ şeklinde ifade edilir. Burada Y milli geliri, TR transfer harcamalarını, c ise marjinal tüketim eğimini ($\Delta Y / \Delta C$) göstermektedir. Transfer ödemesi olmalarından dolayı işleyiş bakımından transfer harcamaları çarpanına benzeyen vergi harcamaları, vergi çarpanının etkisiyle ulusal gelir üzerinde genişletici etkiye neden olmaktadır (Saraç, 2010: 273-274).

Vergileme, ekonomik büyüme anlamında iki temel fonksiyon üstlenmektedir. Birinci fonksiyon, özel tüketimin artmasını engelleyerek yatırımlar için gerekli kaynak havuzunun genişlemesini sağlamaktır. Bu çerçevede yabancı sermaye bir yana bırakılırsa, ekonomideki karar birimlerinin yatırımlarını ve gelecekteki tüketimlerini arttırmak için bugünkü tüketimden ne kadar kısmak istedikleri, vergileme hedefleri ile izlenebilir. Vergilemenin ikinci fonksiyonu ise ekonomideki kaynakları özel sektörden devlete aktarabilmektir. Diğer faktörlerin değişmediği varsayımı altında vergilemenin GSMH'ye oranının daha yüksek olması, daha fazla kaynağın devletin kullanımına sunulması anlamına gelmektedir. Devletin gelirlerinin giderlerini aşması durumunda, yatırımlarını finanse edebilecek kaynakları da artacaktır (Yanpar, 2007: 37-38).

Kamu sektörünün makroekonomik istikrarsızlık dönemlerinde ekonomideki nispi öneminin artması, sektörün kaynak talebini artırmaktadır. Bu durum ödenen vergilerde de artışa yol açmakta ve bu yönüyle tasarruf arzı üzerinde olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Vergilerin hangi türlerinin tasarruflar üzerinde olumsuz etkilerinin bulunduğu konusunda tartışmalar, ağırlıklı olarak faiz, kar payı ve hisse senedi sermaye kazancı gibi tasarruf unsurlarından vergi alınması, dikkatleri gelir vergisi üzerine çekmektedir. Bu nedenle artan vergi yükü bireylerin ekonomik tercihlerini olumsuz yönde etkilemekte, tasarruflarını negatif etkilemektedir. Vergilerin tasarruflar üzerindeki etkisi, ekonominin içinde bulunduğu enflasyonist veya deflasyonist ortamlara da bağlı olarak değişmektedir (Durkaya ve Ceylan, 2006: 80-81).

Arz Yönlü İktisat, 1970’li yılların sonlarına doğru ortaya çıkmış olan vergi indirimlerinin ekonomik büyümeyi artıracığı üzerine kurulmuş iktisat akımıdır. Bu yıllarda talep yönlü iktisadın karşılaştığı sorunlara çözüm olarak vergi indirimleri politikasını öneren Amerikalı iktisatçı Arthur Laffer, vergi indirimleri sonucunda ekonomideki toplam piyasa üretiminin ve toplam vergi gelirlerinin artacağını savunmuştur. Buna göre vergi indirimleri uzun dönemde bireylerin tüketim yerine tasarrufa yönelmelerini ve boş durma yerine çalışmaya yönelmelerini sağlayarak vergi gelirlerini ve toplam piyasa üretimini artırmaktadır. Vergi oranlarının indirilmesi görece fiyatları pozitif şekilde etkileyecek ve bu etki toplam piyasa üretiminin dolayısıyla GSYİH’in artması ile sonuçlanacaktır (Demircan, 2003: 103). Arz yönlü iktisadın ekonometrik analizini yapan “Michael Evans” farklı bir yaklaşımla dengeli bir arz yönlü iktisat politikasının amaçlarını gelir ve kurumlar vergisinde indirim; bu indirimlere paralel olarak kamu harcamalarının azaltılması ve yasal-kurumsal serbestleşme politikası olarak belirleyerek bu bileşime sahip bir programın yüksek büyüme ve düşük enflasyonu sağlayacağını ileri sürmüştür. Bu bakımdan Evans arz yönlü iktisadın temelini “vergi indirimleri” olarak belirlemiştir. Vergi oranları vergi gelirleri ve üretim arasındaki ilişki esasen arz yönlü iktisadın temel ilkelerindendir (Gül ve Kenar, 2009: 4).

Vergiler bireylerin çalışma arzularını azaltma veya arttırma yönünde de ekonomiyi etkileyebilmektedir. Dolayısıyla vergiler bireyleri çalışma ile boş durma arasında tercih yapmaya zorlayabilmektedir. Emek arzı üzerine konulan vergiler,

insanların emek arz ederek sağladıkları faydayı düşürdüğünden çalışma isteklerini olumsuz etkilemektedir. Vergi nedeniyle geliri azalan bireyler eski refah düzeyine ulaşabilmek için daha çok çalışabileceği gibi (Gelir etkisi), daha az çalışarak ödemek zorunda olduğu vergiyi azaltma yolunu da seçebilmektedir (İkame etkisi). Vergilerin çalışma kararları üzerindeki etkileri değerlendirilirken, emek arzının ücretin bir fonksiyonu olduğu dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda; vergi indirimlerinin maaş ve ücret artışı yoluyla çalışma isteğini arttıracak sonucuna ulaşabilmektedir. Bu durum özellikle gelir üzerinden alınan vergilerde daha fazla görülmektedir (Temiz, 2008: 7).

Vergilerin finansal piyasalar üzerindeki etkisiyle ilgili olarak, gelişmekte olan ekonomilerde tasarrufların yetersizliğine mevcut tasarrufların büyümeyi sağlayacak alanlara ve özellikle de yatırımlara yönelmemesi olgusu da eklendiğinde, para ve sermaye piyasasının etkin bir biçimde işleyip işlemediği tartışması ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz etkin işleyen finansal piyasalardan, başta büyüme hızının artırılmasına paralel olarak istihdam artışları olmak üzere temel makroekonomik hedeflere ulaşabilmek yönünde katkılar beklenmektedir. Bu çerçevede finansal sektör üzerinde vergi yükünün artması, bir bakıma tasarrufların vergilendirilmesi olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, mali sektörden fon kaçışlarına neden olabilmekte, finansal piyasalarda yer alması gereken tasarrufları altın, döviz ve gayrimenkul gibi gömüleme alanlarına çekmektedir (Durkaya ve Ceylan, 2006: 81).

Bununla birlikte, kullanılabilir gelir ve toplam talep düzeyinin azalmasında vergi artışlarının önemli bir faktör olduğu kabul edilmektedir. Özellikle gelir ve kazançlar üzerinden alınan vergilerdeki artış, yatırıma ayrılacak olan kaynak miktarının düşmesine yol açmaktadır. Devletin dolaysız vergiler kanalıyla elde ettiği gelirin tamamının da, üretim kapasitesini artırmaya yönelik harcamalar için kullanılmaması, özel sektör yatırımlarının belli ölçüde dışlanmasına neden olmaktadır. Bu durum yapısal sorunlar ile mücadele etmek durumunda kalan özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin biçimde etkilerini gösterebilmektedir. Dolayısıyla gelir ve kazanç vergilerinin ağırlıkta olduğu bir vergileme sisteminde ekonominin toplam arz tarafı açısından sorunların ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmektedir (Mucuk ve Alptekin, 2008: 172-173).

2.6.3. Vergilerin Özel Yatırımlar Üzerindeki Etkileri

Yatırım teşviklerinin etkilerinin mutlak olarak ölçülmesi zor olmakla birlikte literatürdeki kimi çalışmalarda özellikle vergisel teşviklerin yatırım üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Buna göre vergisel teşviklerin yatırımlar üzerindeki etkisinin genellikle sınırlı düzeyde kaldığı görülmektedir. Bir başka deyişle, vergisel teşvikler ancak marjinal olarak etkili olmaktadır. vergilerin genellikle toplam işletme maliyetlerinin çok küçük bir kısmını oluşturması ve nakliye ile faktör maliyetlerinin vergilerden sağlanacak faydalardan genellikle daha yüksek olmaları nedeniyle vergisel teşviklerin önemi neredeyse yok denecek kadar azdır. Yüksek oranda vergisel teşvik verilmesi durumunda ise, bu durum kamu gelirlerini ve dolayısıyla da altyapı yatırımlarını olumsuz yönde etkileyeceğinden yine yatırımcılar açısından cazip olmamaktadır (Karakurt, 2010: 153-154).

Özel sektör yatırımlarını teşvik etmek amacıyla devletin uyguladığı vergi politikası, sübvansiyonlarla birlikte en çok kullanılan araçlardan birisidir. Bu araçlar işletmelere doğrudan finansman desteği sağladığı için, teşvikten yararlanan işletmelerin rekabet gücü artmakta ve faaliyet alanları daha da genişlemektedir. Sübvansiyonlar, işletmelerin belli faaliyetlerine doğrudan finansman desteği sağlamak için kamu kaynaklarından yapılan ödemelerdir. Vergi teşvikleriyle sağlanan finansal destekler ise daha dolaylı şekilde gerçekleşmektedir. Diğer bir ifadeyle devlet, teşvik amacıyla alması gereken verginin belli bir bölümünden vazgeçtiği için, bu tutar kadar işletmeye finansal destek sağlamış olmaktadır (Sarısoy ve Sarısoy, 2008: 389).

Vergilerin yatırımlarla ilişkilendirilebilecek diğer bir yönü olan rekabet etkisi, vergilenen konuların ve firmaların farklılaştırılmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin ithalattan alınan gümrük vergileri yerel firmalar lehine rekabet avantajı doğurmaktadır. Küçük firmaların kayıt dışı kalmalarına imkan veren düzenlemeler de, orta ve büyük firmalar aleyhine rekabet etkileri doğurabilmektedir (Bulut, 2009: 98).

Latince “innovatio” sözcüğünden türetilen, inovasyon; bir ürünü yeni tasarımı, biçimlendirme, yenileştirme anlamına gelmektedir. İnovasyon süreci bir işletmenin Ar-Ge faaliyetleri ile doğrudan ilişkili olup teknolojik gelişmeyi olumlu yönde etkilemektedir. Bu durum, daha verimli, kaliteli, yenilikçi üretimin ve

hizmetin önünü açmaktadır. Böylece hem firma düzeyinde, hem de ülke düzeyinde bir rekabet avantajı kazandırmaktadır. Bu avantaj ekonominin dünya pazarlarından aldığı payı artırmaktadır. Kârlılığı artan kuruluşlar, araştırma geliştirme faaliyetlerine daha fazla kaynak ayırabileceklerdir (Uzay, www.iibf.erciyes.edu.tr 22/11/2012).

Ar-Ge harcamalarına yönelik vergisel teşvik uygulamasında iki türlü mekanizmadan yararlanılmaktadır. Bunlar, vergi kredileri ve vergi indirimleridir. Ar-Ge harcamalarına yönelik uygulanan vergi kredileri, vergi indirimlerine kıyasla zaman içerisinde daha yaygın olarak kullanılan politik bir araç haline gelmiştir. Her iki uygulama da özel sektörün vergi sonrası Ar-Ge maliyetlerini azaltan etkiye sahiptir. Ar-Ge faaliyetleri nedeniyle uygulanan vergi indirimleri vergiye tabi gelirden mahsup edilirken vergi kredileri her zaman kurumlar vergisinden mahsup edilmektedir. Vergi indirimleri, Ar-Ge yatırımı yapan firmalara vergilendirilebilir gelirlerinden fiilen yaptıkları Ar-Ge harcamalarından daha fazla indirim imkânı sağlarken vergi kredileri, ödenebilir vergi tutarına uygulanmakta olup, yapılan Ar-Ge harcamalarının belirli bir yüzdesi olarak ifade edilmektedir. Bu yüzden de vergi indiriminin değeri kurumlar vergisi oranına bağlı iken vergi kredisi kurumlar vergisi oranından bağımsızdır (Çelebi ve Kahriman, 2011: 54-55). Ar-Ge alanında vergi teşvik politikasının amacı, sosyal refaha ulaşmak üzere özel girişimcilerin Ar-Ge üzerine daha fazla yatırım yapmasını sağlamaktır. Ar-Ge yatırımlarının arttırılmasında uygulanan teşvik politikaları doğrudan ve dolaylı politikalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ar-Ge harcamalarını doğrudan etkileyen politikalar; Ar-Ge'nin doğrudan finansmanı, yeni laboratuvarların, üniversitelerin kurulması, beşeri sermaye yatırımları, patent haklarının korunmasına ilişkin kanunların çıkarılması ve Ar-Ge'ye yapılan vergi teşvikleri şeklinde sayılabilir. Dolaylı politikalar arasında düzenleme ve rekabet politikaları kabul edilmektedir. Ülkelerin teşvik için kullandığı araçlar arasında en yaygın olanı, maliye politikası araçlarından olan vergi teşvikleridir. En yaygın teşvik şekli, Ar-Ge harcamalarının kanunen gider olarak kabul edilip, vergilenebilir gelirden düşülmesi veya Ar-Ge faaliyetlerinde kullanılan varlıklar için hızlandırılmış amortisman ayrılmasıdır (Güzel, 2009: 35).

Yatırımcılara kurumlar vergisi mevzuatına kıyasla yatırım maliyetlerini azaltmaya yönelik daha çekici uygulamaları içeren bu tip teşvikler tüm ülkelerde

yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Bu türden teşvikler, belirlenen endüstrilerde araç, donanım, makine gibi yatırımları hedef olarak aldığı için seçilen endüstrideki sermaye yoğunluğunu artırıcı yönde bir etkinin ortaya çıkmasına neden olur. Yatırım indirimi gerçekleştirilen yatırımların (genellikle yeni yatırımların) belirli bir yüzdesinin yatırımı yapan kişinin kazancından indirilerek kazancın belli bir kısmının vergi dışında tutulması esasına dayanan bir vergi teşvik türüdür. Yatırım indirimleri sermaye yatırımlarının maliyetini azaltıcı yönde bir etki meydana getirirler. Yatırım indirimleri, hedeflenen yatırım türlerini daha etkin bir biçimde teşvik etme, ortaya çıkan maliyetin şeffaf olması ve kontrolünün kolay olması gibi avantajlara sahiptirler (Tekin, 2006: 306).

2.6.4. Vergilerin İstihdam Üzerine Etkileri

İstihdamı arttırmaya yönelik teşvikler ile vergi teşvikleri, ekonomik ve sosyal politika araçlarının en önemlileri arasındadır. Diğer ülkelere bakıldığında, genel olarak eğilimin, teşvik uygulamalarının artık eski önemini kaybetmesi ve oldukça sınırlandırılması yönünde olduğu görülmekteyse de, özellikle yoğun bölgesel istihdam farklılıklarının yaşandığı İtalya gibi ülkelerde bölgesel teşviklerin hala geniş ölçüde yer bulduğu ve küçük işletmelerin desteklendiği görülmektedir (Uşen, 2007: 90).

Ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde özel kesim ile kamu kesimi arasında çeşitli vergi muafiyet ve istisnaları yoluyla farklı vergi yükleri söz konusudur. Kanun koyucunun bilinçli tercihi sonucunda sadece özel ve kamu kesimi ücret gelirleriyle sınırlı kalmayarak kamu personeli arasında da vergi yükü açısından ciddi farklılıklar oluşmuştur. Vergi yükü yazarlar arasında, değer yargılarına göre, tartışma yaratan ve uygulamada değişik anlamlarda kullanılan bir kavram olup en genel şekliyle vergi miktarının vergi matrahına oranını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle vergi ile vergi matrahı arasında oransal bir ölçüdür. Vergiler, birey veya kurumların malvarlığında ya da gelirinde azalma meydana getirdikleri için vergi yükümlüsü üzerinde olumsuz etkiler doğururlar (Öztürk ve Ozansoy, 2011: 198).

Mikro açıdan bakıldığında vergi yükü, mükellefin ödediği toplam verginin mükellef gelirlerine oranı, makro açıdan bakıldığında ise toplam ödenen vergilerin GSMH'ye oranıdır. Vergi yükü ödenen vergi ile doğru, gelirle ters orantılıdır. Dolayısıyla ödenen vergi ne kadar artarsa vergi yükü de o kadar artacaktır. Gelirin

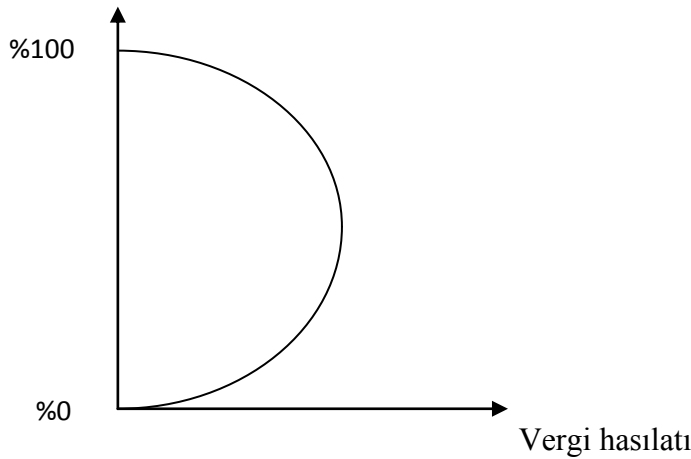
artması durumunda ise vergi yükü azalacaktır. Vergi yükünün hesaplanmasında en doğru sonuç, kişisel gerçek vergi yükünün bulunmasıyla elde edilmektedir (Rakıcı ve Vural, 2011: 63-64).

Kişilerin emek gelirleri üzerine konulan vergiler, bu gelirleri konulan vergi kadar azaltacaktır. Buna gelir etkisi adı verilmektedir. Boş zaman birey için, zenginleştikçe daha az tükettiği aşağı bir mal değilse gelir etkisi, vergiden sonra bireyin talebini azaltıcı bir rol oynayacaktır. Emek üzerine konulan vergi ayrıca kişinin çalıştığı son saatin gelirini de azaltarak boş zamanın fiyatını ucuzlatmaktadır. İkâme etkisi adı verilen bu durum bireyin daha fazla boş zaman talep etmesine neden olacaktır. Dolayısıyla emek geliri üzerine konan vergi, gelir etkisi yoluyla boş zaman talebini azaltıcı, ikâme etkisi yoluyla boş zaman talebini artırıcı bir etkidir. Bireyin geliri üzerine konulan vergi sonucunda bu kişinin toplam emek arzının durumu, bu iki etkinin net sonucuna bağlıdır (Balseven, 2003: 220-221).

Aşağıda vergiye karşı bireylerin gösterdikleri gelir ve ikâme etkisi Arz Yönlü İktisatçı Arthur Laffer'in eğrisinde görülmektedir.

Şekil 1. Laffer Eğrisi

Vergi oranları

Gelir ve ikâme etkileri Laffer eğrisinden yararlanarak daha açık şekilde ortaya konulmaktadır. Arthur Laffer tarafından geliştirilen bu eğri, vergi oranları ile vergi hasılatı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Yatay çizgi, toplam vergi hasılatını, dikey çizgi ise vergi oranlarını göstermektedir. Dikey çizginin en alt noktası, % 0 vergi oranını, en üst noktası ise % 100 vergi oranlarını göstermektedir. Vergi oranları

belli bir nispete kadar yükseldikçe, toplam vergi hasılatı artmaktadır. Çünkü bu bölümde bireyler gelirlerini artırabilmek için çalışmayı artırmaktadır. Bu durum verginin gelir etkisi olarak ifade edilmektedir. Fakat vergi oranları artırılmaya devam ederse, belli bir nispete kadar toplam hasılat artmakta, daha sonra azalmaktadır. Hasılatın azalmaya başladığı noktada, verginin ikâme etkisi ortaya çıkmakta, kişiler belli bir gelir seviyesinde vergiye tabi faaliyetten kaçınmaktadırlar.

Buna göre marjinal vergi indirimi, bireylerin tüketim yerine tasarrufa yönelmelerine boş durma yerine çalışmayı tercih etmelerine ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınmasına neden olmaktadır. Bu uzun dönemde toplam piyasa üretiminin ve GSYİH'nin artmasına dolayısıyla vergilenebilir potansiyelin ve vergiye tabi üretim hacminin genişlemesine yol açmaktadır. Burada önemli olan husus vergi indirimleri, ekonomik büyüme ve vergi artışları arasındaki ilişkilerin uzun dönemde ortaya çıkacak olmasıdır (Ekici, 2009: 207).

2.6.5. Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri

Vergi yükü, kamu maliyesinin değerlendirilmesinde göz önünde tutulan en önemli göstergelerden birisidir. Bu gösterge ekonominin kaynaklarının ne kadarlık kısmının devlet tarafından vergi olarak alındığını ifade etmektedir. Vergi yükü günümüzde özellikle maliye politikasının etkinliği açısından hükümetlerin üzerinde önemle durduğu konulardan birisidir. Vergi politikası oluşturulurken vergi yükü, vergi konulan veya kaldırılan sektörler ile gelir grupları bölgeler açısından incelenmekte ve bu açıdan en optimal vergi oranlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır (Gencel ve Kuru, 2012: 45).

Kişilerin gelirleri üzerinden alınan vergiler, bireyin nakdi tasarrufunu artırma olanağını sınırlamaktadır. Keynesyen görüşe göre toplam harcamalar, sadece gelirin bir fonksiyonudur. Harcamalar, oransal olarak gelir artarken azalmakta, fakat tasarruflar yükselmektedir (Herekman, 1986: 309-312). Bireylerin kazançları üzerinden alınan gelir vergisi, artan oranlı tarife ile uygulanmaktadır. Artan oranlılığın iktisadi açıdan, olumlu ve olumsuz etkileri söz konusudur. Yüksek gelir gruplarından fazla vergi toplayarak gelir dağılımında adaleti sağlama çabası olumlu etkisi olarak ön plana çıkmaktadır. Fakat artan oranlı bir vergi sisteminde birey geliri artınca bir üst gelir dilimine kaymakta ve daha fazla vergi ödemektedir. Bu durum belli bir seviyeden sonra yatırımcının reel yatırım kararlarından vazgeçerek,

spekülatif yatırımlara kaymasına yol açabilir. Çünkü yatırımcı, yatırım sonucunda elde edeceği gelirle, banka faizi ya da tahvil faizlerinden elde edeceği geliri kıyaslayarak avantajlı olan yatırıma yönelecektir. Dolayısıyla vergilerin yüksek olması üretken yatırımcıların gelirini azaltacağı için, bu kişiler reel yatırımlar yerine mali yatırımlara yönelebilirler. Bu durum ekonominin büyüme hızını yavaşlatabilmektedir (Kıldış, 1998: 62).

Ücretlilerin vergi yükünün artması işgücü maliyetlerini olumsuz etkilemek suretiyle üreticilerin emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretime kaymalarına neden olabilmektedir. Sermaye üzerindeki vergi yükünün artması, yatırımcıların tasarruf birikimini olumsuz etkileyerek yatırım harcamalarını azaltabilmektedir. Bu durum, verimliliği yüksek yatırımların miktar ve kalitesini azaltarak reel ücretleri geriletmekte dolayısıyla gelir dağılımı eşitsizliğini artırmaktadır (Vural, 2010: 188-189). Şöyle ki, hükümetlerin tüketim vergileri gibi dolaylı vergiler üzerine yönelmeleri, sermaye üzerinden alınan vergiler lehine bir durum ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda dolaysız vergilere göre tüketim vergilerinin payının artması, vergi rekabeti sonucunda vergi yükünün adaletli dağılmadığı ve hareketli olan faktörlerden daha çok hareketsiz faktörler üzerinde bu yükün çoğunluğunun kaldığını göstermektedir. Bir ülkede dolaylı vergilerin dolaysız vergilere göre tahsilatta daha baskın karakterli olması, o ülkede vergi kültürünün yerleşmediğine veya yerleşik vergi kültürü varsa bile olgunlaşmadığına işaret etmektedir (Öztürk ve Ozansoy, 2011: 205). Örneğin AB ülkelerinde gelir dağılımı vergi sistemlerinin ana amacı olarak algılanmaktadır. Bu durum, yüksek artan oranlı gelir vergisi tarifesinde yansıtılmaktadır. Diğer yandan, AB ülkelerindeki yüksek vergi payları, kısmen en hassas grupları hedef almış harcama programlarını finanse etmek için kullanılmaktadır (Joumard, 2001: 1).

Vergilemede ödeme gücü yaklaşımına göre ise kamusal mal ve hizmetler için ödenmesi gereken vergi söz konusu mal ve hizmetlerden sağlanan faydaya göre belirlenmemeli, sahip olunan mali güçle orantılı şekilde olmalıdır. Ödeme gücü yaklaşımı, yatay ve dikey adalet olarak ayrılmaktadır. Yatay adalette eşit gelirli kişi ve kurumlar, dikey adalette eşit olmayanlar arasındaki adalet ortaya konulmaktadır. Alternatif olarak dikey adalet uygulamasında düşük gelir sahiplerinin zenginlere göre daha az vergi ödemeleri gerekmektedir (Şentürk, 2006: 17).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI VE VERGİ GELİRLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

3.1. Teorik Çerçeve

Kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki ilişki üzerine literatürde pek çok çalışma yapılmış, gelir ile harcama arasındaki ilişkilerin var olup olmadığı, varsa hangi boyutta olduğu, birçok ülke ekonomisi üzerinde incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kamu gelirleri ve harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisini açıklamak üzere çok sayıda hipotez geliştirilmiştir. İlk olarak Friedman tarafından ileri sürülen vergilendirme-harcama hipotezi, kamu gelirlerindeki değişimlerin, kamu harcamalarında değişime neden olacağını ileri sürmüştür. Friedman'a göre vergilerin artırılması yalnızca harcamaların artmasına yol açacak ve sonuç olarak bütçe açıklarını azaltmak mümkün olmayacaktır. Buchanan-Wagner yaklaşımına göre kamu harcamalarındaki artışlar dolaylı vergilerden kaynaklanmaktadır. Harcamalar dolaysız vergiler dışındaki araçlarla finanse edildiği zaman, kamuoyu devlet harcamalarının dolaylı vergilerle finansmanının bedelinin dolaysız vergilerle finansmanına göre daha düşük olduğuna inanacaktır (Akçoraoğlu, 1999: 52-53).

Öte yandan Wagner (1976), Buchanan ve Wagner (1977) ve Niskanen (1978, 2002, 2006) yıllarında yaptıkları çalışmalarda harcamalarla vergi gelirleri arasında negatif bir ilişki bulunduğunu açıklanmışlardır (Young, 2009: 470). Literatürde, vergi-harcama, harcama-vergi, mali uyum ve kurumsal farklılık olmak üzere vergiler ve kamusal harcamalar arasındaki ilişkiyi açıklayan dört alternatif kamu maliyesi teorisi bulunmaktadır.

3.1.1. Vergi Harcama Teorisi

Friedman (1978), vergilerden harcamalara doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu öne sürmekte ve vergi artışlarının kamu harcamalarının artmasına yol açtığını savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre bütçe açığını azaltmak için vergi artışlarına başvurulması, hükümetlere kamu harcamalarını artırmaları için bir olanak sağlamaktan başka bir işe yaramamakta ve istenen amaca hizmet etmemektedir. Bu nedenle Friedman bütçe açıklarının azaltılması için vergi indirimleri yapılması gerektiğini iddia etmektedir (Akçağlayan ve Kayıran, 2010: 134). Buchanan ve Wagner, Friedman'dan farklı olarak, borçlanma ve emisyon gibi dolaysız vergiler

dışındaki finansman yöntemlerinin harcamaları artırıcı etkisini ortaya koymaktadır. Buchanan ve Wagner'e göre, bütçe açığının dolaylı finansmanı, kamu mal ve hizmetlerinin algılanan fiyatını düşürerek, bir başka ifadeyle mali yanılısama yaratarak, vergi mükelleflerinin kamu mal ve hizmetlerine olan talebinin artmasına; dolayısıyla da kamu harcamalarının yükselmesine neden olmaktadır (Çavuşoğlu, 2008: 144).

3.1.2. Harcama Vergi Teorisi

Peacock ve Wiseman, vergileme düzeyinin harcamalardaki artış için bir sınırlama olduğu varsayımı ile analizine başlamakta ve kabul edilebilir bir vergileme düzeyinin kapsamını ortaya koymaktadır. Savaşlar, doğal afetler ve ağır ekonomik durgunluk gibi nedenlerle meydana gelen şiddetli kriz dönemlerinde, bu durumların olağanüstü etkisi nedeniyle artan harcamaları gerektirmekte ve kabul edilebilir vergileme düzeyi yukarıya doğru kaymaktadır. Kriz geçer geçmez kamu harcamaları normal durumuna dönmektedir. Fakat kriz öncesi harcamalardan daha yüksek bir düzeyde kalmaktadır (Günaydın, 2000: 59). Barro (1979)'nun yaklaşımı da harcama-vergi hipoteziyle uyumludur. Ricardocu Denklik Teorisi'ne göre devletin bugünkü borçlanması gelecekteki vergi yükümlülüğünü artıracaklarını kamuoyu tamamen öngörmektedir. Dolayısıyla harcamalarını öteleyerek tasarruflarını artırmaktadır. Mali yanılısamayı sorgulayarak Ricardocu Denklik Teorisi'nden hareket eden Barro (1979), mali yanılısama yoksa kamu harcamalarındaki artışın vergileri artırdığını öne sürmektedir (Akçağlayan ve Kayıran, 2010: 135).

3.1.3. Mali Uyum Hipotezi

Bu hipoteze göre devlet kamu harcamalarının fayda ve maliyetini karşılaştırarak eşanlı bir şekilde kamu harcamaları ile vergi gelirlerinin miktarlarını belirlemektedir. Mali uyum hipotezine göre kamu idarecileri vergi gelirleri ile kamu harcamaları arasında sürekli bir uyum sağlama gayreti içerisinde olduklarından söz konusu iki değişken arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi vardır. Bu bakımdan harcama ve vergiler çift taraflı olarak belirlenir. Musgrave ve Meltzer-Richard, kamu gelirlerinin harcamalarla eş zamanlı değişme eğiliminde olduğunu, gelir ve harcama kararlarının aynı zamanda alındığını ileri sürmektedirler. Seçmenlerin harcamalar ve gelirlerin seviyeleri ile ilgili karar verirken kamu hizmetlerinin marjinal faydalarını ve marjinal maliyetlerini kıyasladıklarını ifade etmişlerdir. Gelirler ile harcama

arasında çift yönlü bir ilişkinin olduğu, harcamaların gelirleri etkileyebildiği gibi harcamaları da gelirleri etkileyebileceği ifade edilmektedir. (Terzi ve Oltulular, 2006: 4-5).

3.1.4. Kurumsal Farklılık Teorisi

Baghestani ve McNown tarafından ifade edilen kurumsal farklılık teorisi, hükümetin vergileme ve harcama kararlarının kurumsal ayrılığı ile ilgilidir. Bu perspektif, gelirler ve harcamaların birbirinden bağımsız olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, devletin harcama ve vergileme fonksiyonları sırayla devletin yürütme ve yasama organları tarafından bağımsız bir şekilde belirlenmektedir. Bütçe sürecinde hem yürütme hem de yasamanın payı bulunmaktadır. Fakat bu iki organ arasında uyumun olmaması bütçe açığını dengelemeye yönelik gayretleri yok etmektedir. Bütçe sürecinde harcamalar ve gelirler arasındaki eşanlı olmayan ilişkiler bu değişkenler arasında herhangi bir bağ olmadığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda vergi ve harcama düzeyleri kesin kurallar veya hesaplardan çok pratik düşüncelere ve deneyimlere dayalı ilke veya yöntemlerle belirlenirse bu teorinin gerçekleşmesi söz konusu olacaktır (Günaydın, 2004: 166). Baghestani ve McNown (1994) yapmış oldukları çalışmada, ABD bütçe sürecinde hem yasama hem de yürütme erklerinin rol almakta olduğu ve bu iki kurumun tahsis ve vergileme fonksiyonlarını yerine getirdiği ifade edilmiştir. Bu yönüyle kurumsal farklılık hipotezinde kamu harcamaları ve vergilere ilişkin kararların farklı kurumlar tarafından alındığının altı çizilmiş ve bu yönüyle her iki maliye politikası aracı arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi öngörülmemiştir (Dökmen, 2012: 123).

3.2. Türkiye’de 1980 Sonrası Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirlerinin Gelişimi

İthal ikâmecî sanayileşme stratejisinin uygulandığı dönemde devletin ekonomik faaliyetler içerisindeki etkin konumu kamu hizmetleri ile birlikte bütçe açığının da önemli seviyelere ulaşmasına neden olmuştur. Kamu kesimi mali dengesinde meydana gelen sorunlara ilave olarak diğer makro ekonomik göstergeler siyasi ve toplumsal problemlerle birlikte dengeden giderek uzaklaşan iktisadi alanda yeni politika arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Nitekim o dönem yaşanan uluslararası petrol krizleri, Kıbrıs Barış Harekatı ve ülke içindeki siyasi açmaz istikrar ikliminin zarar görmesine yol açmıştır (Ermişoğlu, 2011: 5).

Yurt dışında satın alınabilecek mal ve hizmetlerin içerde üretilmesine rağmen, 1972 yılında Türk Lirası'nın normal olarak reelüe edilmesi, ithal girdi maliyetlerinin artmasına neden olarak dış ticaret açığının yükselmesine neden olmuştur. Ayrıca yine aynı dönemde ortaya çıkan petrol krizleri benzer sonuçlar yaratmakla birlikte ekonominin toplam arz cephesini olumsuz yönde etkilemiştir. Toplam arz gerilerken toplam talebin artış eğilimini sürdürmesi ise fiyatlar genel düzeyinin özellikle dönemin sonunda çok yüksek seviyelere çıkması ile sonuçlanmıştır. Diğer taraftan bu dönemde sürdürülen devlet müdahaleleri bütçe açığını da ekonominin temel gündem maddeleri arasında tutmayı başarmıştır (Karabulut, 2010: 984).

1980 öncesi dönemde uygulanan harcama ve vergi politikaları her dönemin özelliğine göre farklılıklar arz etmekle birlikte, kamu harcamalarında en büyük ağırlığı cari harcamalar oluşturmuştur. Bu dönemde vergi politikası yönünden amaçlara uygun bir vergi sistemi kurulamamıştır. Türkiye o dönemde henüz sanayileşmesini tam anlamıyla gerçekleştiremeden sanayileşmiş ülkelerin vergi sistemlerini aynen uygulama yoluna gitmiş, yani sanayileşmeden önce sanayileşmiş toplumlara özgü vergi sistemlerini benimsemeyi tercih etmiştir. Ancak, bu tip çabalar bir takım engellere maruz kalmış, gelirlerden alınan vergiler dönem boyunca artarken, mallardan, hizmetlerden ve dış ticaretten alınan vergiler sürekli bir azalma kaydetmiş, servetten alınan vergiler ise seviyesini korumuştur. Dönem boyunca kaynağında kesilen vergi gelirlerinden olan gelir vergilerinin toplam içindeki oranı sürekli yükselirken, beyanname esasıyla vergilendirilen grupların oranı sürekli düşmüştür. Bu durum etkin bir vergi tahsilatının yoksunluğuna işaret etmektedir (Başol, 1992: 57-59).

1980'li yıllar 24 Ocak 1980 Kararları sonucu ekonomiyi serbestleştirme ve dışa açılma politikalarıyla birlikte küresel sermayenin genişlemesini sağlayacak politikaların devreye sokulduğu dönem olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle 24 Ocak 1980 Kararları, neo-liberal politikaların ekonominin merkezine oturtulmasının esasları şeklinde nitelendirilebilir. Bu kararlar doğrultusunda ticari serbestleşme ve dışarıdan dayatmalı yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla, IMF ve Dünya Bankasının geliştirmekte olan ülkeler için zorunlu kıldığı serbest piyasa ekonomisi ve dışa açılma yönündeki ekonomi

politikaları, söz konusu kararlar ile birlikte devreye girmiştir. Alınan kararlar aynı zamanda reel devalüasyonların yaşandığı, liberasyona doğru giden ithalat rejimi uygulamalarının devreye sokulduğu, emek gücü gelirin baskılandığı bir dönemin kapılarını aralamıştır (Uçkaç, 2010: 426). 1980 öncesinde hükümetler daha çok korumacılığa ve yerli üretimin ithal ürünlerin yerine ikamesinin sağlanmasını hedeflerken, 1980 sonrasında ortaya koyulan liberal politikalarla rekabete açık bir ekonomik yapıya sahip olmak için etkinlik, verimlilik artışı ve teşviklerle dış ticaretin artırılması ve ekonomik kalkınmanın sağlanması hedeflenmiştir. 1980 sonrası dönemdeki iktisat politikalarının hayata geçirilmesi, hem ülke içindeki olumsuz sosyo-ekonomik gelişmeler hem de dış dünyada (özellikle ABD ve İngiltere'deki) uygulanan ekonomik politika ve isteklerle ilişkilidir (Karabulut, 2010: 979).

24 Ocak 1980 Kararlarının alınmasından itibaren uygulanan maliye politikaları, izlenen iktisat politikalarının amacına uygun olarak en başta enflasyonla mücadeleyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, bütçe dengesinin korunması ve kamu kesiminin küçültülmesine yönelik bir politika izlenmeye çalışılmıştır. Kamu tüketimlerinin kısılacağı, yatırımların belli sektörlerle sınırlı tutulacağı, sübvansiyonların azaltılacağı bir kamu harcama politikasıyla, kamu gelirlerinin esnek olması, vergilerin kurumsallaşmayı özendirilmesi, kurumsallaşmayı takip eden süreçte tasarruf ve yatırımları teşvik ederek dolaylı vergilerin ağırlık kazandığı bir gelir politikasıyla kamu borçlarının kademeli olarak azaltılacağı bir borçlanma politikasını kapsayan ve KİT'leri bütçeye yük olmaktan kurtaracak bir maliye politikası izlenmeye çalışılmıştır (Ağcakaya, 2003: 216).

3.2.1. 1980-1990 Dönemi Kamu Harcamaları ve Gelirlerinin Gelişimi

İhracata dayalı birikim modelini hayata geçirmek ve serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek üzere şekillendirilen 24 Ocak 1980 Kararları çerçevesinde, ana hatları aşağıda belirtilen adımlar atılmıştır (Palamut ve Yüce, 2001: 2).

a - % 32,7 oranında devalüasyon yapılarak günlük kur ilânı uygulamasına gidilmiş;

b - Devletin ekonomideki payını küçültme önlemleri alınmış;

c - KİT'lerdeki uygulamaya paralel olarak tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırılmış, gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar kaldırılmış;

d- Dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, kâr transferlerine kolaylık sağlanmış, yurtdışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir;

e - İthalat kademeli olarak serbest bırakılmış; ihracat, vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı ihracatçılara ithal girdilerde gümrük muafiyeti, sektörler göre farklılaşan özendirici sistem vb. enstrümanlarla teşvik edilmiştir;

f - Döviz Çevrilebilir Mevduat (DÇM) uygulamasına son verilmiş, döviz alım satımı serbest bırakılmış, döviz piyasası üzerindeki kontroller kaldırılmış,

g - Faiz oranları serbestleştirilmiş ve reel faiz politikası izlenmiş ve en önemli fiyat kontrol ve sınırlamaları kaldırılarak piyasa kurallarının geçerliliği hedeflenmiştir.

Türkiye ekonomisini değişen dünya şartlarına göre yeniden yapılandırmak, dışa açmak ve dünya ekonomisi ile entegre ederek küreselleşme ekseninin dışında kalmaması için gerekli her türlü çabayı sergilemek amacıyla atılan bu adımlar, kamu kesiminin gerek faaliyetlerinin türünü gerekse faaliyetlerinin büyüklüğünü etkilemiştir (Palamut ve Yüce, 2001: 2).

Bu dönemde, serbest piyasa ekonomisinin bir gereği olarak kaynak dağılımında piyasa fiyatı belirleyici olmuştur. Dolayısıyla, ihracata dayalı büyüme stratejisine bağlı olarak, mal ve hizmet ihracatını artırabilmek için, TL'nin değeri düşük tutularak ihracat fiyatı desteklenmeye çalışılmıştır (Oktayer, 2010: 434). Bu bağlamda enflasyonun aşağı çekilmesi, piyasa ekonomisini harekete geçirmek ve döviz gelirlerini artırmak için devletin doğrudan müdahalesinin göreceli olarak azaltılması, ekonominin dışa açılmasını ve bu yönde yapısal değişikliklerin sağlanması amaçlanmıştır. 1984 yılında I ve II Sayılı Liberasyon listeleri yürürlükten kaldırılarak dış ticarete serbestleşme ve global ekonomiyle entegrasyon süreci başlatılmıştır (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 55). Bu çabalar neticesinde, 1983-1987 döneminde yıllık ortalama büyüme hızı % 6,5 düzeyinde gerçekleşmiş ancak bu performansa bağlı olarak enflasyon oranı da artma eğilimine girmiştir (Oktayer, 2010: 434).

1980 yılından itibaren 1982 sonrası genel seçimlere kadar kamu kesiminin gerek ekonomi içindeki payının azaltılması, gerekse kamu kurumlarının yeniden

yapılandırılması amacına yönelik istikrarlı bir başlangıç yapılmasına karşılık, bu adımların devamı tam anlamıyla yerine getirilememiştir. İzleyen yıllarda ekonomide bunalım ortamının oluşmasında kamu kesiminin yarım kalan yapılandırılması, alınan tedbirlerin istikrarlı biçimde sürdürülememesi ve kamudaki değişim sürecinin ekonomideki yapısal dönüşümlerle desteklenmemesinin büyük etkileri olmuştur (Köse, 2002: 124).

Bu bağlamda 1980 yılından sonra Türkiye’de uygulanan mali politikalara hakim olan görüş, devletin iktisadi faaliyetlerinin geçmiş dönemlerdeki, büyüklüğüne bağlı olarak, özel kesimin belli ölçüde dışlamaya maruz kalmasıdır. 1980 sonrası dönemde ekonomi yönetimi benzer sorunların tekrar gündeme gelmemesi amacıyla uygulamada yöntem farklılıklarına gitmiştir. 1980-1983 askeri idare döneminde kamu kaynaklarının kıt olduğu noktasından hareketle devletin, her alanda hizmet göremeyeceği ve müdahale kapsamının daraltılması gereği benimsenmiştir. Başka bir ifadeyle “Kamunun eli her alana ulaşmamalı, devlet klasik fonksiyonları icra eden bir kurum olmalıdır” görüşü ağırlık kazanmıştır. Bu doğrultuda sübvansiyonların daraltılması, kamu kesiminin küçültülmesi ve piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılmasını amaçlayan politikalar, vergi kanunlarındaki değişikliklerle birlikte bütçe üzerinde önemli değişiklikler ortaya çıkarmıştır (Sakal, 2002: 182).

24 Ocak 1980 Kararları ile birlikte hem devletin faaliyet alanını daraltmak hem de enflasyon direncini kırmak amacıyla uygulamaya başlanan daraltıcı maliye politikalarının, 1983 yılından sonra giderek terk edildiği dikkat çekmektedir. IMF ile yapılan stand by anlaşmasının 1986 yılında sona ermesi iktidara daha gevşek politikalar uygulama olanağı sağlamıştır. Bu dönemde özellikle kamu yatırımlarının artırılması yönünde yapılan harcamalar, enflasyonu baskı altına alma yönündeki talep yanlı politikalardan uzaklaşıldığını göstermiştir. 1987’e kadar, imalat sanayinde eksik kapasiteler kullanılmakla birlikte büyümenin temel unsurlarından biri olan kamu yatırım harcamaları da artışını da devam ettirmiştir. Ayrıca 1987’den sonra yapılan iki genel bir de yerel seçim, baskı altında tutulmaya çalışılan kamu harcamalarını olumsuz yönde etkilemiştir. Gelişen özel kesimin kaynak arayışı içinde olduğu bir ortamda, seçim ekonomisi sonucu kamuda da kaynak talebinin hız

kazanması, ulusal tasarruf yetersizliğinin giderilmesine yönelik politika arayışlarını gündeme getirmiştir (Toprak, 1995: 390).

Kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin 1980-1990 döneminde GSYİH içindeki pay itibarıyla gösterdiği eğilim Tablo.2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. 1980-1990 Dönemi Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirleri (% GSYİH)

% yüzde	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Harcamalar	16,32	15,37	12,59	18,75	17,07	15,03	15,95	16,92	16,26	16,52	16,92
<i>Cari</i>	7,00	6,00	5,10	7,67	6,72	5,93	5,96	6,47	6,09	7,73	8,93
<i>Yatırım</i>	2,60	2,90	2,40	3,39	3,12	2,91	3,17	2,64	2,10	1,68	1,72
<i>Transfer</i>	5,70	5,40	3,90	7,69	7,23	6,19	6,82	7,82	8,07	7,11	6,27
Gelirler	13,00	13,10	10,20	16,51	12,66	12,77	13,20	13,45	13,17	13,19	13,91
<i>Vergi Gel.</i>	10,66	11,20	9,31	13,88	10,70	10,83	11,67	12,06	11,02	11,09	11,40

Kaynak: DPT

1980-1982 döneminde uygulanan sıkı maliye politikaları neticesinde, 1980’de GSYİH içindeki payı % 16,32 olan kamu harcamaları, 1982’de % 12,59’a gerilemiştir. Ancak 1983 yılında yapılan seçimlerin ardından kamu harcamaları yeniden yükselişe geçerek dönem sonunda kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı % 16,92’ye çıkmıştır.

Bu dönemde kamu harcamalarındaki artışları etkileyen unsurlar şu şekilde sıralanabilir (Öztek, 2001: 1):

a- Enflasyon, kur ve faizlerde hedeflerin üzerindeki gerçekleşmeler, bütçenin ek ödenekler ve ilave ödenek kayıtları yoluyla değişerek artmasına yol açmıştır.

b- Nüfus artışı, idari yapılanmadaki değişiklikler, kamu hizmet alanlarında meydana gelen gelişmeler gibi nedenlerle artan personel sayısı cari harcamalara ilave yük getirmiştir.

c- 1980’li yılların başından itibaren yerel yönetimlerin finansmanında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Daha önce genel bütçe gelirlerinden ayrılan % 6’lık pay 1984’te % 12,6 ya çıkartılmış, ardından 1985’te % 9,75’e çekilmiş, buna ilave olarak, 1984’ten itibaren büyükşehir belediyelerine de bütçeden % 3 pay ayrılmaya başlanmıştır.

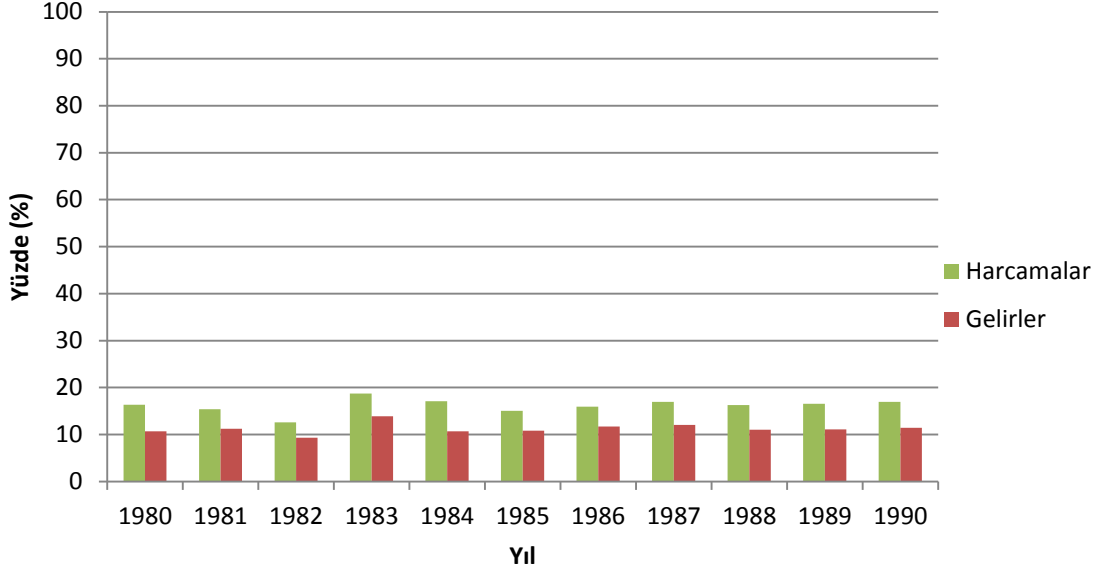
d- 1986 yılından itibaren sosyal güvenlik kurumları olan emekli sandığı, SSK ve bağ-kur açıkları bütçeye yansıtılmıştır. Bu durum, sosyal güvenlik harcamalarının da genel kamu harcamaları içerisine dahil olmasını sağlamıştır.

e- Soğuk savaş sonrası, pek çok ülkenin tersine Türkiye'deki savunma ve güvenlik harcamaları azalmamıştır. Ülke içerisinde yaşanan terör faaliyetlerinin, yanı sıra ülkenin jeopolitik konumu savunma harcamalarını her zaman önemli kılmıştır. Ayrıca, doğu bloğunun çöküşü sonrası, NATO'nun sağladığı altyapı desteği de büyük ölçüde ortadan kalktığı için oluşan boşluk, ulusal kaynaklarla doldurulmaya çalışılmıştır.

f- Özelleştirme ile ilgili önemli kararlar alınmasına rağmen bu yönde ciddi adımlar atılmamıştır. KİT'lerin önemini sürdürmesi ve siyasi etkilere de açık olması, bu kurumların etkinlik ve verimliliğini olumsuz yönde etkileyerek KİT'lerin bütçe üzerindeki yükünü daha da ağırlaştırmıştır.

Amaçlanan maliye politikaları, bütçe disiplinine ilişkin bazı tedbirler içermekle birlikte, piyasadaki nispi girdi fiyat dengelerinin hükümet müdahalesi yoluyla kurulması fikrine dayanmıştır. Dolayısıyla, uygulamada uzun vadeli makro ekonomik dengeyi sağlama yerine kısa dönem ekonomik istikrarın sağlanması hedeflenmiş, maliye politikasının bel kemiğini oluşturacak büyük bir vergi reformu söz konusu olamamıştır. Vergi uygulamalarının gevşek tutulması, kayıt dışı ekonominin de büyümesine neden olmuştur (Köse, 2002: 123). Nitekim 1980'de %13 olan kamu gelirlerinin GSYİH'deki payı dönem sonunda % 13,91'e kadar yükselebilmektedir.

Grafik 1. 1980-1990 Dönemi Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirleri (% GSYİH)

Buna göre 24 Ocak 1980 kararları ile uygulanmaya başlayan istikrar politikalarıyla, bütçe açıklarının azaltılması istikrar faktörü olarak görülerek bu yönde sadece kamusal harcamalar sınırlandırmaya çalışılmış, kamu gelirleri alanında yapılan düzenlemeler devlete yeterince mali kaynak sağlayamamıştır. Başka bir ifadeyle kamu harcamalarını sınırlandırma politikası tek taraflı olarak bütçe açıklarını azaltma yönünde yetersiz kalmıştır (Göktaş, 2008: 46). Dolayısıyla Grafik 1’de de görüldüğü gibi dönem boyunca kamu gelirleri kamu harcamalarının altında seyir izlemiştir.

3.2.1.1. Cari Harcamalar

24 Ocak 1980 Kararları ile birlikte kamu kesimine yönelik mali disiplin tedbirleri, cari harcamalar üzerinde önemli etkiler meydana getirmiştir. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlara verilen taahhütler gereği cari harcamalar içerisinde en büyük paya sahip olan personel harcamaları borçlanarak dönem boyunca ücretlerin reel olarak artışı önlenmiştir (Aytaç, 2004: 1).

1983 yılında GSYİH’ye oranı % 7,67 olan cari harcamalar, reel ücretlere bağlı olarak 1989 yılına kadar azalma eğilimi sergilemiştir. Nitekim 1983-1988 döneminde söz konusu harcamaların GSYİH içindeki payı yaklaşık % 6,27 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 1989 yılında ücretlere yapılan % 100’ün üzerindeki artışlarla

birlikte cari harcamalarında payı artmış ve izleyen dönemlerde cari harcamalar bu ivmesini devam ettirmiştir.

3.2.1.2. Yatırım Harcamaları

1980 yılından itibaren ekonomi politikalarında meydana gelen değişim cari harcamaların yanı sıra kamu yatırım harcamalarını da etkilemiştir. Kamu harcamaları içerisinde daha önceki dönemlerde önemli bir yeri ve ağırlığı olan yatırım harcamaları, serbest piyasa ekonomisinin güçlendirilmesine yönelik tedbirler sonucu belirgin ölçüde kısılmıştır. Bu kısıtlamaların nedenleri arasında ise enflasyonla mücadele önemli bir yer edinmektedir. Çünkü genellikle enflasyonla mücadelede toplam talebin azaltılmasına yönelik olarak daraltıcı maliye politikası kapsamında kamu harcamalarında tasarrufa gidilmesi yönetimi izlenmektedir. Bu bağlamda da talep yönünden bir katkı sağlayacağı varsayımıyla, istikrar önlemleri çerçevesinde bütçe kaynaklı kamu yatırımları azaltılabilmektedir. Ancak bunalımdan çıkış için kısa süreli olarak uygulanması öngörülen yatırım harcamaları kısıtlamalarının kalıcı ya da uzun dönemli bir ekonomi politikasına dönüşmesi bazen ciddi sorunlara zemin hazırlayabilir. Tablo 2’de 1980-1990 dönemine ait yatırım harcamaları büyüklükleri görülebilmektedir. 1980 yılında % 2,60 olan yatırım harcamalarının GSYİH’deki payı 1983’te % 3,39’a yükselmekle 1986’dan sonra kamusal yatırımların göreceli payının düzenli bir biçimde azaltılarak devletin, bütçe yoluyla yatırım yapması anlayışından hızla uzaklaştığı görülmektedir (Aytaç, 2004: 1). Bu dönemde ekonomi politikaları, kamu yatırımlarının altyapı yatırımları ile sınırlandırılması, yatırımların özel sektörün egemenliğine bırakılması ve yabancı yatırımların çekilebilmesi için gerekli önlemler alınması şeklinde programlanmıştır. Sabit sermaye yatırımlarında sosyal kârlılığı amaçlayan kamu kesimi, özel sektörün yatırıma yönelmediği ancak yatırım yapılması gereken alanlara yönelmiştir (Altunç ve Şentürk, 2010: 533).

Ekonomideki devlet müdahalesinin azaltıldığı ve serbest piyasa uygulamasının hız kazandığı 1988 yılı sonrasında yürürlüğe koyulan 32 Sayılı Kararname ile faiz ve döviz kurundaki denetimler kaldırılmıştır. Bu uygulama aynı zamanda yabancı sermaye üzerindeki her türlü denetimin kaldırılması anlamını da içermekle birlikte kamu yatırımlarının azaltılarak özel sektöre bırakılması varsayımıyla yabancı sermayenin serbestçe dolaşımının sağlanabilmesini de beraberinde getirmiştir (Uçkaç, 2010: 427).

3.2.1.3. Transfer Harcamaları

1980 sonrası dönemde kamu harcamaları alanında en önemli değişiklik ve artış transfer harcamalarında kendisini göstermiştir. Bu durum devletin borçlanma politikası ile yakından ilişkili olup özellikle 1983 yılından sonra borç faizleri ve borç ödemeleri transfer harcamalarının artmasına yol açmıştır (Özsoylu, 1992: 284).

Söz konusu dönemde harcamalar daha çok Merkez Bankası ve iç borçlanma kaynakları kullanılarak finanse edilmiştir. 1985 yılından itibaren de Merkez Bankası ağırlıklı finansmanın azaltılmasına yönelik olarak iç borçlanma konusunda yasal düzenlemeler gerçekleştirmiştir (Bayraktar, 2009: 287). İç borçlanma amacıyla hazine bonosu ve devlet tahvili satışında ihale yöntemine geçilmiş, bütçe kanununa, bütçe açıklarının net borçlanma hasılatı ile karşılanacağı ifadesi konulmuştur. Devlet borçlarının idaresi hazinenin bütçe dışında tutmuş olduğu borçlanma hesapları ile takip edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde kamu kesimi, yurtiçi fon piyasalarının en büyük alıcısı konumunda yer almıştır. Kamu kesimi, açıklarını finanse etmek için özel kesim fon kullanıcıları ile yoğun bir rekabete girmiş ve piyasa ortalamalarının üzerinde faiz ödeyerek fon sağlamaya çalışmıştır. Dolayısıyla devlet iç borç senetlerine yapılan net ödemelerin banka mevduat faizlerinin üzerinde seyrettiği görülmüştür (Oskay, 2004: 125-128). Bu durum artan faiz ödemeleri yoluyla transfer harcamalarını daha da artırarak 1990'lı yılların önemli bir problemi haline gelmesine sebep olmuştur. 1990'da bozulan mali dengeye ilave olarak dış politikada Körfez Krizi ve sonrasındaki seçim ekonomisi uygulamaları kamu kesimi borçlanma gereğini artırarak transfer harcamalarının giderek artmasına ve temel makro ekonomik değişkenleri olumsuz etkilemek suretiyle 1994 Krizine zemin hazırlamasına yol açmıştır (Bayraktar, 2010: 287).

3.2.1.4. Vergi Gelirleri

1980 Kararları çerçevesinde piyasa ekonomisinin güçlendirilmesine yönelik yeni politikalar, kamu harcamalarında olduğu gibi kamu gelirlerinde de önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Demokratik sistemin kesintiye uğratılmasının hemen ardından Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi ve Vergi Usul Kanunlarında aşağıda belirtilen düzenlemelere gidilmiştir:

a- Peşin ödeme sistemi uygulamaya koyulmuş,

b- Kurumlar vergisi muafiyet ve istisnaları genişletilerek veya yenileri eklenerek -ekonomik ve politik çalkalanmalara neden olduğu iddia edilen döviz darboğazının tekrarlanmaması için- döviz kazandırıcı işlemler teşvik edilmiş,

c- Daha önce uygulamaya konan yatırım indirimine paralel olarak finansman fonu uygulaması başlatılmış,

d- Kurum ortaklarının gelir vergisi yükümlülükleri ile ilgili olarak vergi alacağı müessesesi düzenlenmiş,

e- Yürürlükte olan hemen hemen tüm vergi kanunlarındaki tarifeler yeniden düzenlenmiş,

f- Cezalarla ilgili yeni bazı değişikliklere gidilerek hürriyeti bağlayıcı ceza gerektiren hileli vergi suçu kavramı Türk vergi sisteminden çıkarılmış; "ekonomik suça ekonomik ceza" yaklaşımının bir uzantısı olarak vergi yükümlülüğü sıradan bir ekonomik sorumluluğa dönüştürülmüştür (Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 1996: 33).

1980'lerin başında alınan kararlar doğrultusunda uygulamaya başlanan vergi reformu, KİT fiyatlarındaki ayarlamalar, tarım desteklerinin daha akılcı bir şekilde yeniden düzenlenmesi ve kamu harcamalarının düzene sokulması, kamu borçlarının bir miktar azalmasına beraberinde getirmiştir. Yeni düzenlemeler getiren vergi reformunun sonucu olarak daha etkin bir şekilde vergi toplanmaya başlanmış ve böylece Tablo.2'den de görüleceği gibi 1984'ten sonra vergi gelirlerinin GSYİH'ye oranı artmıştır. Ne var ki dönem boyunca da kamu harcamaları gelirlerden fazla olmaya devam ettiği için kamu borçları ve finansmanı konusu önemini korumayı sürdürmüştür. 1980'lerde net dış borçlanmanın ve Merkez Bankası'nca finanse edilen kamu sektörü açığının payı azalırken iç borçlanma artış göstermiştir (TCMB, 2002: 29).

Tablo 3. 1980-1990 Dönemi Vergi Gelirleri (% GSYİH)

% yüzde	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Gelirler	13,00	13,10	10,20	16,51	12,66	12,77	13,20	13,45	13,17	13,19	13,91
Vergi Gel.	10,66	11,20	9,31	13,88	10,70	10,83	11,67	12,06	11,02	11,09	11,40

Kaynak: DPT

1981 yılında yapılan vergi yasası değişikliklerinde bir önceki dönemde uygulanan en yüksek vergi dilimi en düşük vergi dilimi olarak kabul edilmiş ve üst

dilim 25 kat yükseltilirken vergi oranı % 60'dan % 66'ya çıkartılmıştır. İzleyen yıllarda ise vergi dilimleri sabit tutulurken vergi oranlarının düşürülmesi yoluna gidilmiştir. Tüm bu uygulamalar vergi yapısının üst gelir grupları lehine değişmesine yol açmıştır. Söz konusu politikalar gelişmiş ülkelerde o dönemde önem kazanan arz yanlı iktisadın Türkiye'de uygulanan bir örneği olmuştur. Ayrıca bu kararlar her ne kadar vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payının düşmesine yol açsa da KİT ürünlerine yapılan zamların KİT'lere yapılan transferleri azaltması, vergi gelirlerinin sonucunda kamu kesimi açıkları üzerindeki olumsuz etkisini belli ölçüde telafi edebilmiştir (Yıldırım, 2001: 5). Yapılan düzenlemeler sonucu GSYİH'ye oranı 1980'de % 10,66 olan vergi gelirleri, 1982'de % 9,31'e gerilemiştir. Genel seçimlerle birlikte iktidara gelen hükümetin uygulamış olduğu arz yanlı iktisat politikalarına paralel olarak 1983-1986 yılları arasında gelir vergisi tarifesindeki alt oran % 40'tan % 25'e çekilmiştir. Yine bu dönemde tarifedeki üst oran ise kademeli olarak % 75'ten % 50'ye indirilmiştir. Bu durum vergi gelirlerinin sınırlı ölçüde de olsa artış kaydetmesine neden olmuştur (Mutlu, 2009: 104).

Vergisel anlamdaki önemli gelişmelerden biri de 1985 yılında KDV'nin kabul edilmesi olmuştur. Vergi sisteminde temel bir değişikliğe yol açan bu uygulama vergi yükünü büyük oranda tüketicilerin üzerine kaydırmıştır. Uygulamaya ile birlikte her ne kadar vergi gelirleri artmış olsa da, artış istenilen seviyede gerçekleşmemiştir. Aynı zamanda KDV'nin uygulamaya geçirilmesinin ardından bireyler, ödediği verginin bir kısmını geri alabilmek için vergi iadesi uygulamasıyla da tanışmıştır (Karabulut, 2010: 1000).

KDV uygulaması, vergi iadesi, mahalli idareler gelirleri reformu, yeniden değerlendirme müessesesi, hayat standardı esası, geçici vergi ve fon uygulamaları bu dönemde yapılan önemli değişiklikleri içermektedir. Diğer taraftan KDV uygulamasından önce vergi sistemi bünyesinde bulunan dahili tevkifat uygulaması, gider ve servet beyanı esası ile genel indirim gibi bir takım müesseselerin uygulanmasına da son verilmiştir. Söz konusu dönemde menkul sermaye iratları üzerinde ve özellikle devletin ihraç ettiği borçlanma senetleri gelirleri üzerinde verginin bulunmayışı ise vergi kaybının temel nedenlerinden biri olmuştur. Her vergi düzenlemesi kapsamında gelir vergisi tarifesi için tarife dilimlerinin arasının açılması, belirli kesimlerin vergi dışında kalması sonucunu doğurmuştur.

Vergi sisteminde yapılan önemli değişiklik ve düzenlemelere rağmen aşağıda belirtilen nedenler vergi kaybının oluşmasını beraberinde getirmiştir (Sakal, 2002: 179-180):

- a- Menkul sermaye iratları üzerinde verginin bulunmaması
- b- Yazar kasa mecburiyetine karşın mükelleflerin belge almamaları sonucu gelir vergisi ve KDV'nin olumsuz etkilenmesi
- c- Her hükümet değişikliğinde hayata geçirilen vergi afları.

3.2.2. 1990-2000 Dönemi Kamu Harcamaları ve Gelirlerinin Gelişimi

1990'ların başında Türkiye'nin kamu kesimi gelir-gider dengesi, ekonomideki yapısal sorunlardan dolayı ciddi biçimde bozulmuştur. Temelde etkin bir vergi reformunun eksikliği ve buna bağlı olarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, vergi gelirlerinin artışına engel olmuştur. 1989'da yapılan bir düzenleme ile uluslararası sermayenin ülkeye girişinin serbestleşmesinin ardından, TL'nin tam konvertibil olduğu bir ortamda kamu kesimi açıklarındaki artış ise borçlanmayı ve faiz oranlarının artışını beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte konjonktürün uygun olduğu dönemlerde KİT mallarına ilişkin fiyat zamları, kamu açıklarının azaltılmasında sınırlı ölçüde rol oynayabilmiştir. Bütçe açığını kapatmak üzere bir taraftan devlet iç borçlanma senetlerinin getirisi yükseltilirken diğer taraftan da söz konusu getiri vergiden muaf tutulmuştur. Ancak devletin borçlanabilmek amacıyla yükselttiği faizler, transfer ödemeleri yoluyla kamu kesimi harcamalarına ivme kazandırmaya devam etmiş, 1992 ve 1993 yıllarında giderek artan kamu açıkları, hem özel kesim üzerinde bir dışlayıcılığa hem de faiz yükünün ağırlaşarak ekonomik istikrarın bozulmasına yol açmıştır (Doğan, 2007: 170). Bu doğrultuda iç borçlanma hızlanmış, yeterince vergi toplanamaması nedeniyle daha fazla borçlanma yoluyla kaynak teminine gidilerek kamu harcamalarının kapatılmaya çalışılmasına, nitekim bu durum iç borçların daha da artırmasına neden olmuştur (Karabulut, 2010: 995).

Bütçe dışı fonların bütçeleştirilerek daha fazla fonun kamu kesimi genel dengesi hesaplarında dikkate alınmasının da etkisiyle kamu kesimi 1993 yılında en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Türkiye ekonomisi 1994 yılının başlarında temelini kamu kesimi açıklarının büyümesinin ve bunların finansman yönetiminin oluşturduğu bir kriz ortamına girmiş, bu krizin kendisini en fazla hissettirdiği alanlar sermaye ve döviz piyasaları olmuştur. Kriz öncesi dönemde, bütçe açıklarının iç borçlanma ile

finanse edilmesi, temel mali göstergelerde bozulmaya neden olmuş, buna rağmen enflasyon oranı yüksek fakat durağan bir seyir izlemiştir (Ardıç, 2004: 146). Bu dönemde yüksek borç ve faiz yükü nedeniyle hazine iç piyasadan borçlanamaz duruma gelmiş, ABD’li kredi değerlendirme kuruluşlarının Türkiye’nin kredi değerliliğini arka arkaya düşürmesi sonucu dış kredi bulma imkanının azalmasıyla siyasal iktidar tarafından ekonomik istikrar paketini yürürlüğe koyulmuş, hemen ardından IMF ile stand by düzenlemesine girilmiştir (Eğilmez, 2009: 71).

Krizin etkisiyle kamu kesiminde meydana gelen küçülme, transfer harcamalarını etkilemezken kamu personel ücretleri ve yatırımları üzerinden gerçekleştirilmiştir (Oyan, 1995: 8). Tablo 3’te görüldüğü gibi 1993’te kamu harcamalarının GSYİH’ye oranı % 24,29 olarak gerçekleşmiş, 1994’te yaşanan kriz sonrası bu oran % 23,08’e inmiştir. Aynı şekilde cari harcamalar ve yatırım harcamaları 1993’te sırasıyla % 11,09 ve % 1,83 iken, 1994’te % 9,49 ile % 1,30’a gerilemişlerdir. Fakat aynı dönemde transfer harcamaları % 11,38’den, % 12,30’a yükselmiştir.

Tablo 4. 1990-2000 Dönemi Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirleri (% GSYİH)

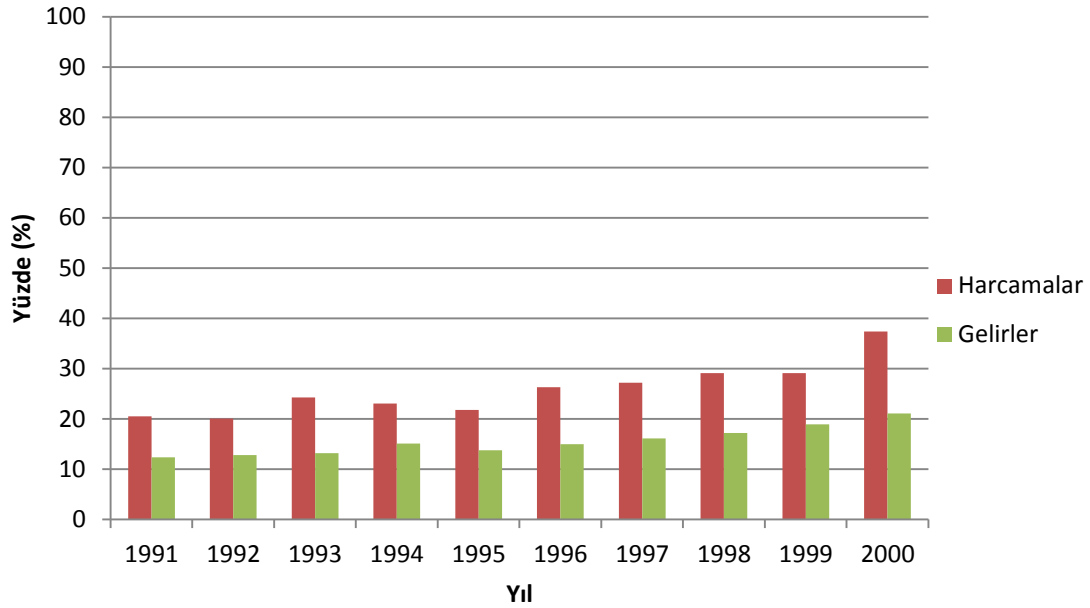
% yüzde	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Harcamalar	20,53	20,08	24,29	23,08	21,78	26,31	27,19	29,15	29,15	37,40
<i>Cari</i>	10,38	11,28	11,09	9,49	8,20	8,56	9,46	9,67	11,70	10,82
<i>Yatırım</i>	1,85	1,72	1,83	1,30	1,17	1,59	2,01	1,87	2,00	2,20
<i>Transfer</i>	8,31	7,09	11,38	12,30	12,41	16,15	15,72	17,61	22,18	24,37
Gelirler	15,25	15,79	17,59	19,16	17,75	18,04	19,56	21,87	24,03	26,47
<i>Vergi Gel.</i>	12,40	12,83	13,23	15,12	13,80	14,98	16,14	17,24	18,91	21,10

Kaynak: DPT

1994 Krizi’nin ardından uygulamaya konulan 5 Nisan istikrar programı çerçevesinde kamu kesimini daraltacak ve döviz gelirlerini artıracak birtakım tedbirler uygulanmıştır. Nitekim, cari harcamalarındaki azalmayla birlikte üretim ve istihdamda gözle görülür bir daralma yaşanmıştır (Miynat, 2003: 175-176). Bu küçülmede savunma ve güvenlik harcamaları dışında cari harcamalarda % 30 oranında kısıntıya gidilmesi, kamu yatırım programına yeni projeler alınmaması ve kamu kuruluşlarının taşra harcamalarının azaltılarak Hazine’deki yükünün hafifletilmesi gibi mali önlemlerin önemli etkisi olmuştur (Doğan, 2007: 173-175).

1995 yılından itibaren, büyüme süreci yeniden başlamış ve kısa vadeli sermaye girişindeki artışla birlikte kriz hızlı bir şekilde atlatılmıştır. Buna rağmen alınan istikrar tedbirleri ekonomide kısa vadeli kısmi bir istikrar sağlamıştır (Miynat, 2003: 175-176). İstikrar tedbirlerinin etkilerinin kısa sürmesine, maliye politikası önlemlerinin tek başına uygulanarak, piyasadaki aşırı likiditeyi düşürmeye yönelik para politikası araçlarının yeterince uygulanmaması sebep olmuştur. Hazine, Merkez Bankası'ndan doğrudan para kullanmaya devam etmiş, bu doğrultuda Merkez Bankası bankalara yönelik kredilerini artırmış, bu durum bankaların kısa vadeli ve yüksek faizli hazine kağıtlarını alarak Hazine'ye borç vermelerine neden olmuştur. Böylece para politikasının terk edilerek maliye politikasının uygulamaya konulmasıyla bu politikaların birlikte uygulanmaması hatasında ısrar edilmiştir. Bunun yanında siyasal iktidara duyulan güvensizlik nedeniyle istikrar programının ekonomik çevreler tarafından uzun süreli olmayacağı düşüncesi, kurumsal yapılanmaya yönelik önlemlerin alınmaması ve 1995 yılında gerçekleşen erken seçim havasına girilmesi dolayısıyla iktidarın uzun ömürlü olmayacağı algısı gibi nedenler tedbirlere duyulan güvenin azalmasına sebep olmuştur (Eğilmez, 2009: 72-73).

Grafik 2. 1990-2000 Dönemi Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirleri (% GSYİH)

3.2.2.1. Cari Harcamalar

1994 Krizi sonrasında uygulamaya koyulan daraltıcı maliye politikaları öncelikle personel harcamalarının kısılmasını hedeflemiştir. Bu doğrultuda kamuda çalışan personel sayısının azaltılması gerekli unsurların arasında yer almıştır. Uygulanan program neticesinde Tablo 4’te 1994 yılı cari harcamaları bir önceki yıla göre 1,5 puan azalarak % 9,49’a gerilediği görülmektedir. 1994 ve 1996 yıllarında personel sayısındaki azalmanın nedeni, 5 Nisan önlemleri doğrultusunda kurumların personel ihtiyaçlarının öncelikle özelleştirilen ve özelleştirme kapsamına alınan kuruluşların personellerinden karşılanması, tasfiye edilen kamu iktisadi teşebbüslerinden çıkarılan personelin genel idare bünyesindeki kuruluşlara transfer edilmesi ve personel alımının sıkı şartlara bağlanmış olmasıdır. Fakat yapılan uygulamalar sınırlı kalarak IMF destekli istikrar programlarında yer alan devlet kadrolarının küçültülmesi söylemi, siyasi kaygılar nedeniyle yerini kadro artışlarına bırakmış, iktidarların seçmenlere verdiği sözler doğrultusunda geçici işçi kadrolarında artışlar gözlenmiştir (Aytaç, 2004: 1). Personel artışlarının yanı sıra 1995 ve 1999 yıllarında seçimlerin yaşanması, 1999’da meydana gelen deprem felaketinin de etkisiyle kamu harcamalarında önemli artışlar meydana gelmiştir. Bu artış Grafik.2’de de açıkça görülmektedir. Bu doğrultuda, 1996’dan itibaren cari

harcamalar yükselişe geçerek 1995'te % 8,20 iken, bir sonraki yıl % 8,56'ya, izleyen yıllarda daha da artarak 1999'da ise % 11,70'e yükselmiştir (Ağcakaya, 2003: 224).

3.2.2.2. Yatırım Harcamaları

1990'lı yılların başlarında GSYİH'ye % 1,85 civarında seyreden yatırım harcamaları, 1999'a kadar kayda değer bir artış gösterememiştir. Yaşanan mali krizler ve giderek artan bütçe açıklarına önlem olarak uygulanan kamusal tasarruf politikalarının etkisiyle öncelikle yatırım harcamalarında kısıntıya gidilmesi kamu yatırım harcamalarına gereken kaynakların sağlanmamasının en önemli sebebi olmuştur. Kamu yatırımlarının 1990'lı yıllardan itibaren artırılmaması, bunun da ötesinde yıllık artış oranlarının azalması, ekonomide kamu kesimini küçültme politikalarının bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca kamu yatırımlarında mevcut proje stokunun büyüklüğü, ayrılan kaynakların yetersizliği, proje seçiminde teknik, ekonomik ve sosyal kriterlere ve önceliklere yeterince uyulmaması da başlıca sorunlar olarak ortaya çıkmıştır. Tablo 4'te yatırımların harcamalar içerisindeki oranlarına bakıldığında cari harcamalar olarak adlandırılan savunma, güvenlik ve personel harcamaları 1990'ların sonlarına doğru artmıştır. Bu durum iç ve dış borç faizleri de alınarak bütçenin yatırım bütçesinden çok cari harcama ve transfer bütçesi olduğunu göstermektedir (Özbaran, 2004: 121-122).

3.2.2.3. Transfer Harcamaları

Özellikle 1993 yılından itibaren Türk ekonomisinde transfer harcamaları konsolide bütçe harcamaları içinde oldukça önemli bir büyüklüğe sahiptir. Bu büyüklüğün temel nedeni artan dış ve iç borçların etkisiyle harcamaların içinde yer alan borç faizi ödemelerinin yükselmesidir (Arısoy, 2005: 75). Tablo 4'te transfer harcamalarının artışı görülmektedir.

Artan faiz ödemeleri ile birlikte bu dönemde kamu iktisadi teşebbüslerine aktarılan mali kaynaklar, transfer harcamalarının kamu harcamaları içerisinde en önemli bölümünü oluşturmaya sebep olmuştur. Ancak 1994'ten sonra sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transferlerin ve faiz ödemelerinin finansmanı daha önemli hale geldiği için bu artış üzerinde KİT açıklarının payı azalmıştır (TCMB, 2002: 30).

1994'te meydana gelen kamu maliyesi krizinin önemli bir yansıması, konsolide bütçe harcamalarının miktar ve bileşimindeki değişimler olarak ortaya çıkmıştır.

Buna göre konsolide bütçe harcamaları içinde transfer ödemelerinin payı Tablo.3'te de görüleceği üzere 1990 - 2000 döneminde sürekli artan bir seyir izlemiştir. Faiz harcamalarının kamu harcamaları içindeki oranının 1994 yılıyla birlikte olağanüstü bir büyüklüğe ulaşması bir yandan ekonomik istikrarsızlığın önemli bir kaynağını oluştururken, diğer taraftan da yurt içi tasarrufların sabit sermaye yatırımlarına dönüştürülmesini kısıtlayarak ulusal ekonominin büyüme potansiyelini daraltmıştır. Özellikle vergi gelirlerinin giderek artan bölümünün faiz ödemelerine ayrılması, devlete borç kaynağı sağlayan sermaye kesimine faiz ödemeleri yoluyla büyük oranda kaynak transferlerine neden olmuştur (Kargı ve Özügurlu, 2007: 283-284).

Transfer harcamaları içerisinde sosyal güvenlik harcamaları da önemli bir pay oluşturmuştur. Sosyal güvenlik kuruluşları olarak adlandırılan emekli sandığı, bağ kur ve sosyal sigortalar kurumunun mali dengelerinin bozulması konsolide bütçeden bu kuruluşlara transfer yapılmasına neden olmuştur. 1999 yılında yapılan sosyal güvenlik reformuyla; kayıt dışı istihdamın önlenmesi, esas kazanç sınırları ile emeklilik yaşının yükseltilmesi, emekli aylıklarının TÜFE'ye endekslenmesi, prim tahsilatının hızlandırılması ve denetimde etkinliğin artırılmasına dönük birtakım tedbirler getirilmiştir (Özbaran, 2004: 53).

Tablo.3'te 1991 yılına ait transfer harcamalarının GSYİH'ye oranı % 8,31 olarak gerçekleşmişken, 1994'te sıçrama yaparak ilk defa genel kamu harcamalarının yarısından fazlasını oluşturarak % 12,30'a yükselmiştir. Aynı dönemde toplam kamu harcamaları % 23,04 olarak gerçekleşmiştir. Takip eden yıllarda kamu borçları faiz ödemelerini kümülatif olarak artırmaya devam etmiş ve transfer harcamaları toplam kamu harcamalarının yarısından fazlasını oluşturmuştur.

3.2.2.4. Vergi Gelirleri

5 Nisan 1994 istikrar kararlarıyla birlikte hazineye ait taşınmaz malların ve kamuya ait taşıtların satılması, bütçe açıklarını kapatmak için Akaryakıt Tüketim Vergisi'nden bütçenin aldığı payın % 50'den, % 70'e çıkarılması gibi birtakım mali önlemler alınmıştır. İstikrar programıyla birlikte kısa vadede mali disiplini sağlayarak vergi gelirlerini artıracak uygulamalara gidilmesi hedeflenmiştir. Fakat vergi gelirlerini optimum kılacak vergi oranının tespit edilememesi, vergi tabanının dar olması nedeniyle toplam vergi tahsilatının yetersiz kalması, vergi yükünün adaletsiz bir biçimde dağılması, vergiye karşı direnç, kayıt dışı ekonomi ve denetim

eksikliği gibi öteden beri devam eden sorunlar kamu gelirlerindeki artışı sınırlandıran başlıca etkenler olmuştur (Doğan, 2007: 173-175).

Vergi gelirlerindeki artışın sınırlı düzeyde kalmasının nedenlerinden biri de alınan tedbirlerin sınırlı düzeyde kalarak, köklü bir reform niteliği taşınamamasından kaynaklanmıştır. Dönem boyunca vergi mevzuatında yapılan değişiklikler vergilendirilemeyen alanların vergilendirilmesini sağlamamış, mevcut vergi alanlarından daha fazla vergi alınmasını sağlayacak değişiklikleri içermiştir. Bu dönemde 4008 Sayılı Kanun ile Gelir Vergisi Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmış, mali amacı ön planda tutan ve sisteme bir defaya mahsus olmak üzere, Ekonomik Denge Vergisi, Net Aktif Vergisi, Ek Gayrimenkul Vergisi ve Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi gibi vergiler girmiştir. Bu vergiler anayasanın eşitlik, adalet ve yasallık ilkeleri açısından ciddi endişelere yol açmıştır (Candan, 2012: 83).

1996 yılında Gümrük Birliği'ne girilmesiyle birlikte ithalattan alınan Toplu Konut Fonu, birliğe karşı uygulanan gümrük vergilerinin kaldırılması ve Ortak Gümrük Tarifesi'ne geçilmesi gümrük vergilerinde azalmalar meydana getirmiştir. 1995'te Türkiye'nin dış ticarete uygulanan vergilerden elde ettiği gelirler, toplam vergi gelirlerinin % 16'sını oluşturmuştur. Buna ithalattan alınmış Toplu Konut Fonu kesintileri de eklendiğinde, bu oran % 25'e yükselmiştir. Gümrük Birliği sonrasında ise Türkiye'nin ithalattan aldığı gümrük vergileri ve fonların tahsilatında önemli bir düşüşle beraber ortaya çıkan gelir kayıpları, gümrük vergisi indirimlerinin tamamlandığı 1995 yılı sonu itibariyle 2,6 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak bu dönemde uygulanan teşvik rejimi kapsamında gümrük vergisi ve diğer fonlardan muaf tutulan ithalatın yanı sıra Gümrük Birliği ile AB 'nin Ortak Gümrük Tarifesi uygulamasına geçilmiştir. Bu tarifiede yer alan üçüncü ülkelere karşı belirlenecek gümrük vergisi hadlerinin bazı mallarda üçüncü ülkelere uygulanmakta olan vergi hadlerinden daha yüksek olacağı dikkate alındığında, bu kaybın gerçekte daha düşük olarak gerçekleştiği ön görülebilmektedir (Atmaca, 1995: 25).

3.2.3. 2000 Sonrası Dönemi Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Gelirlerinin Gelişimi

Türkiye ekonomisi 1980'lerin ortalarından itibaren 2000'li yıllara kadar süregelen kamu açıklarına bağlı yüksek borç düzeyi ve paralelindeki yüksek kronik enflasyonun etkisiyle meydana gelen yapısal istikrarsızlıklar sonucunda kriz-büyüme

sarmalında bir ekonomik yapı oluşturmuştur. Bu durumun yansıması olan kamu maliyesi, finansal sistem ile reel ekonomideki zayıf ve kırılgan yapı görülebilecek kriz olasılıklarını artırmıştır (Karaçor, 2006: 386).

1999 yılının ilk yarısı seçim çalışmaları ve hükümet kurma telaşı içerisinde geçmiş, kurulan koalisyon hükümeti ile piyasalara güven verilmeye çalışılmıştır. IMF ile başlayan görüşmelerle uygulanmakta olan Yakın İzleme Anlaşması'nın stand by anlaşmasına dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede, 2000-2002 dönemini kapsayacak olan enflasyonu düşürme programına geçilmesi kararlaştırılmıştır. Program kamuoyunun desteği ve güveniyle 2000 yılının Kasım ayına kadar başarıyla uygulanmış, fakat bankacılık sektöründe yaşananlar ekonomide soru işaretlerini artırmıştır. Bu dönemde iki bankanın yönetimlerinin TMSF'ye devredilmesi gibi olumsuz gelişmeler programa olan güveni önemli ölçüde sarsmış ve bu durum faizleri giderek yükseltmiştir (Günel, 2007: 396-397). Bu sürece risk, belirsizlik, güvensizlik, şeffaf olmayan mali piyasalar ve enflasyon beklentileri de eklenince yeni bir kriz ihtimali daha da artmıştır. Bunlar bir de etkin politika uygulamadaki aksaklıklarla birleşince kriz kaçınılmaz hale gelerek Kasım 2000 krizi yaşanmıştır (Karaçor, 2006: 386).

2000 yılı enflasyonu düşürme programının uygulamaya koyulmasıyla enflasyon oranı % 70'lerden % 35-40'lara gerilemiş, faizlerdeki düşüşle birlikte tüketime yönelik kredilerin artması sonucu ortaya çıkan talep patlaması beklenen enflasyon oranı olan % 25 seviyesine ulaşılmasını engellemiştir. Kur çapası nedeniyle enflasyon oranının altında bir artış gösteren döviz kuru TL'nin değerlendirilmesine yol açarak cari işlemler dengesi açığını büyütmüştür. Kriz öncesi ülkeye gelen sıcak paranın, özellikle bankaların açık pozisyonlarını kapatmak için döviz talep etmeye başladıkları bir dönemde dışarıya kaçmaya çalışması, ekonomide likidite sıkıntısına yol açarak Kasım 2000'de faizleri önemli ölçüde yukarıya tırmandırmıştır. Merkez Bankası'nın piyasanın ihtiyaç duyduğu likiditeyi zamanında karşılayamaması sonucu Kasım 2000'de yaşanan finansal kriz, IMF'nin 7,5 milyar dolarlık ek rezerv imkanını sokmasıyla aşılabilmektedir. Ancak programın kırılganlığını gösteren bu krizden sonra, Şubat 2001'de siyasal alanda yaşanan diğer kriz, öncekine göre daha büyük ölçekli dövize spekülative bir saldırıyı başlatarak, benzer sürecin daha şiddetli bir şekilde yaşanmasına ve gecelik faizlerin % 6000'lere yükselmesine

sebebi olmuştur. Bu krizin ardından 21 Şubat 2001’de kur çapasından vazgeçilerek kur dalgalanmaya bırakılmış, serbest kur politikası uygulanmaya başlanmıştır (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 58).

2001 yılında yaşanan ekonomik daralmaya paralel olarak, işsiz sayısı % 30 oranında artmıştır. İşgücü piyasasında ortaya çıkan olumsuz gelişmelerin 2002 yılında da hızlanarak devam etmesi ve özellikle özel sektördeki ücretlerin reel olarak gerilemesi, toplam tüketim harcamalarının büyümeye olan katkısını sınırlandırmıştır. İç talep yetersizliği nedeniyle özel firmaların üretimlerini dış pazarlara yöneltmeleri mal ihracatının artmasına neden olmuştur. Diğer taraftan TL’nin yabancı para birimleri karşısında değerli olması ile birlikte faizlerde yaşanan düşüşler, özel firmaların 2001 yılında tükenen mamul stoklarını yenileme maliyetini azaltarak stok yenileme amaçlı üretimlerini artırmalarını sağlamıştır. Ayrıca hammadde stoklarının yenilenmesi, ara malı ithalatını hızlandırmıştır. Bu durum özel firmaların gerek mamul mal ve gerekse hammadde stoklarının yükselmesini sağlamıştır. Üretimde gözlenen yüksek oranlı büyüme nedeniyle ithalat ihracattan daha yüksek oranda artmış ve dış ticaret açığı büyümüştür (Bedük, 2004: 41).

2001 Krizi sonrasında yaşanan en önemli gelişmelerden biri de, banka sayısında yaşanan azalma olmuştur. 2001 yılında toplam banka sayısı 61 iken 2004 yılında bu sayı 48’e düşmüştür. Aslında yaşanan bu krizler gelişmekte olan ülkelerde bankacılık sektöründe konsolidasyonu zorunlu kılmıştır. Konsolidasyon, fazla kapasiteyi ortadan kaldırmak, iflasları önlemek, mali yapıyı güçlendirmek, ölçek ekonomilerinden yararlanmak, riskleri azaltmak, büyümeyi daha hızlı gerçekleştirmek gibi amaçlarla yapılmaktadır. Gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de bu süreç devlet tarafından teşvik edilmiştir. Ancak bu süreç daha çok kriz sonrası dönemlerde kamu otoritesi aracılığıyla yerine getirilmiştir (Yiğitoğlu, 2005: 119).

Yaşanan krizlerin ardından 2002 yılından itibaren Türkiye’nin makroekonomik politikalarının temel amaçları arasında, enflasyon, kamu harcamaları ve gelirlerinin istenilen düzeye getirilmesine bağlı olarak kamu borç stokunun GSYİH’ya oranının AB ülkeleri ortalamalarına yaklaştırılması hedeflenmiştir. Bu çerçevede; her yıl belirli bir oranda faiz dışı bütçe fazlası verilerek kamu borç stokunun sürdürülebilir bir düzeye indirilmesi ve kalıcı bir biçimde azaltılarak kamu borç stokunun

sürdürülebilir bir yapıda gelişmesini sağlayacak şekilde maliye politikalarının yürütülmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda ekonominin krizlere karşı kırılganlığı azaltılarak etkin, esnek ve verimli bir yapıya kavuşmasının sağlanması, kamu maliyesi, bankacılık, tarım ve altyapı hizmetleri alanlarındaki yapısal reformlara devam edilerek ekonominin istikrarlı bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır (DPT, 2002: 58).

Bu amaca yönelik olarak kamu kesimi tasarruf tedbirleri çerçevesinde IMF ile imzalanan istikrar programı, daha çok ödenek kesintileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca kamu personeli alımlarının kısıtlanması, gelirlerin geçmiş enflasyona göre değil beklenen enflasyona göre belirlenmesi, tarımsal destekler için dünya fiyatlarının baz alınması, savunma ağırlıklı diğer cari harcamaların kullanılmayan ödeneklerinin bir sonraki yıla aktarılması gibi tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır. 19. stand by düzenlemesi ile uygulamaya geçirilen 2002 yılı ekonomik programında ise hem mali sistemin iyileştirilmesi hem de yapısal reformların hızlandırılması üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda KİT'lerdeki eleman alımlarına yönelik kontroller getirilmesi, personel sayılarının azaltılması, bölge müdürlüklerinin kapatılması, sosyal güvenlik açıklarından ötürü ilaç harcamalarının disipline edilmesi, ücret ve maaş artış oranlarının sınırlandırılması, tarımsal desteklemeler dahilinde doğrudan gelir ödemelerinin önemli bir bölümünün sonraki yıllara ertelenmesi gibi tedbirler alınmıştır (Ay, 2006: 301).

Program öncelikli olarak siyaset ve ekonomi alanlarının ayrıştırılmasını, devletin fonksiyonlarının esas itibarıyla "denetim" ile "eğitim, sağlık ve adalet" gibi kamu hizmetleriyle sınırlanacağı bir düzeni hedeflemiştir. Nitekim programın temel amacı, "sürdürülemez boyutlara" ulaşarak kamu borçlarına sebep olan "borç dinamiğinin" ortadan kaldırılıp Türkiye ekonomisinin "olağanüstü bir dış yardıma muhtaç kalmayacak" yapıya kavuşturulmasıdır. Bu program uzun vadeli 2001- 2023 dönemini kapsayan gelişme stratejisinin temel amacını oluşturmaktadır. Bu dönemde sürdürülebilir iktisadi büyüme için program kamunun tüm kurum ve kuruluşlarıyla özümsemiş, uyumlu ve uygulanabilir ulusal iktisat politikalarının yalnızca kişi başına düşen milli gelir düzeyi açısından değil, aynı zamanda orta ve uzun dönemli büyüme oranları üzerinde de etkili olabilecek hedefleri kapsamıştır (Ay ve Karaçor, 2006: 71-72).

Uygulamaya konulan istikrar programı AB tarafından da desteklenerek IMF ve Dünya Bankası desteği ile uygulanmıştır. Programın temelinde “İstikrar ve Yapısal Reformlar” olmak üzere iki ayağı bulunmaktadır. IMF’nin yakın gözetimi altında yürütülen programın istikrar ayağı; dış taleple büyüme, sıkılaştırılmış mali disiplin ve özerk Merkez Bankası politikalarından oluşmaktadır. Faiz dışı fazla ile birlikte büyümenin finansmanı için kısa vadeli sermaye girişini özendiren kur ve yüksek reel faiz politikaları etkili biçimde uygulanmaya çalışılmıştır. Yapısal reformlarla ilgili kamu sektörünün küçültülmesi amacıyla özelleştirme politikasının yanı sıra iktisat politikası araçlarının kullanılmasında kamusal karar merkezlerinin bağımsızlaştırılarak üst kurulların yapısının oluşturulması sağlanmıştır (Ekzen, 2006: 87).

Bu dönemde alınan yapısal önlemler kamu harcama ve gelirlerinin gerçeğe uygun olarak belirlenmesini içermiştir. Kamu kaynaklarının etkin ve üretken bir şekilde kullanımına olanak tanımayan eski sistemde önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Geçmiş sistemde yer alan öncelik ilkesine dayanmayan bütçe sistemi daha sık ek bütçe yapmayı gerekli kılmıştır. Aynı sistemde bütçe oluşturulurken mevcut dönemin öncelikleri göz önüne alınmamış, kalemler ek bütçeler oluşturularak kademeli olarak artırılmıştır. Bütçenin kontrol mekanizması modası geçmiş bir sistem haline gelmiştir. Kurumlara bütçeden tahsis edilen fonlar sıkı şekilde kontrol edilirken projelerin değerlendirilmelerindeki kontroller ciddi şekilde yapılmamıştır. Bu konudaki temel sorunların çözülmesine yönelik reformlar kamu finansmanının güçlendirilmesini ve operasyonel performansın geliştirilmesini içermiştir. Bu amaçla, bütçenin kapsamını genişletmeye ve bütçede önceliklerin rolünü artırmaya yönelik reformlar planlanmıştır. Programın temel amaçlarından biri de bütçe uygulamalarına esneklik kazandırmaktır (TCMB, 2002: 56).

Mali alanda alınan tedbirler temelinde vergi ve harcama politikaları ile ilgili olmuştur. Mali miladın kaldırılması, vergi yükünün tabana yayılması, vergi mevzuatının basitleştirilmesi ve vergi barışı projesinin uygulanması programın vergileme ile ilgili ana hedeflerini oluşturmuştur. Öte yandan “Kamu Mali Yönetimi” alanında yeni düzenlemeler öngörülmüştür. Bu çerçevede Hazine Tek Hesabı’nın yaygınlaştırılarak etkin hale getirilmesi yoluyla kamuda tasarruf ilkesinin benimsenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca 1050 Sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu’nun

değiştirilmesi ve Sayıştay'ın denetim yetkisinin Cumhurbaşkanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve üst kurullar ile birlikte tüm kamu kurum ve kuruluşlarını kapsayacak şekilde genişletilmesi yoluyla bütçe birliğini sağlayıcı düzenlemelerin etkinleştirilmesi planlanmıştır (Şimşek, 2007: 61).

Harcama politikaları özelinde ise, sosyal harcamalara ve temel altyapı projelerine ağırlık verilmesi, ilaç ve diğer tıbbi malzeme giderlerinin kontrol altına alınması ve harcamaların rasyonalizasyonu stratejilerine ağırlık verilmiştir (Kaya, 2009: 94-96).

Türk ekonomisi belirtilen reformların etkisiyle istikrarlı bir süreç yakalanmıştır. Fakat 2007 yılının son çeyreğinde başlayan ve ABD ekonomisindeki yüksek riskli konut kredilerinden kaynaklanan, özellikle Avrupa'da başta İngiltere olmak üzere Kanada ve Japonya'daki finansal piyasa ve kurumlara yansıyan bir ekonomik bunalım ve istikrarsızlık yaşanmıştır. Bu istikrarsızlığın ekonomik etkileri, 2008 ve 2009 yılları içerisinde küresel ekonomide Türkiye'nin de içinde bulunduğu ekonomilerdeki azalan büyüme hızları ile enerji ve gıda fiyatlarının yükselişi sonucu artan enflasyonist eğilimler olmuştur (Batırel, 2008: 2).

Küresel ekonomide ortaya çıkan daralmayla birlikte Türkiye ekonomisi de bu dalgalanmadan etkilenerek yavaşlama eğilimine girmiştir. Kriz nedeniyle kamu harcama ve gelir dengeleri üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkmışsa da orta vadede tekrar mali disiplinin sağlanması, Türkiye ekonomisinin temel öncelikleri arasında yer almıştır. Bu dönemde uygulanan maliye politikasının temel hedefi, kamu kesiminin kaynak kullanımındaki artan payını azaltarak, yükselen kamu açıklarının aşamalı olarak makul seviyelere düşürülmesi olarak belirlenmiştir. Ayrıca maliye politikası uygulanırken, para ve gelirler politikasıyla uyum içinde hareket edilerek belirlenen kamu gelir ve harcamaları ile ilgili orta vadeli mali hedeflere ulaşılması hedeflenmiştir (Taban, 2011: 16).

Türk ekonomisindeki toparlanmanın hızlı gerçekleşmesi ve kriz sürecinde uygulanan mali teşvik programlarının dar kapsamlı olmasının da etkisiyle kamu maliyesi göstergeleri kısa süre içinde olumlu bir görünüm sergilemiştir. 2010 yılında kamu maliye politikası, Orta Vadeli Program (OVP) çerçevesinde öngörülen kurumsal ve yapısal iyileştirmeler hayata geçirilerek yürütülmüş, maliye politikasının genişletici etkisinin azaltılması amaçlanmıştır. 2011 yılından itibaren kademeli

olarak mali sıkılaşıma gidilmesi öngörülmüştür (TOBB, 2011: 87). Bu bağlamda Merkez Bankası, BDDK ve SPK'nın aldığı tedbirlerin yanı sıra bütçe dengesi üzerinde doğrudan veya hemen etkisi olmayan kredi ve garanti hacmini artırıcı önlemler de hayata geçirilmiştir. Alınan bu tedbirlerle, mal piyasalarındaki işlem miktarını, dolayısıyla mal ve para akışını artırarak, kriz ortamı nedeniyle baskı altında olan ekonomik aktivitenin rahatlatılması, krizin potansiyel üretim üzerindeki etkilerini sınırlandırarak büyümeye geçiş sürecinin desteklenmesi ile istihdam ve üretim seviyesinin korunması amaçlanmıştır. Ayrıca, işgücü maliyetlerini azaltmak ve genç, kadın, özürllülere yönelik istihdam olanaklarını artırmak amacıyla işveren sigorta primini azaltan düzenlemeler yapılmıştır (DPT, 2010-2012 Orta Vadeli Program: 6).

Tablo 5. 2001-2012 Dönemi Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirleri (% GSYİH)

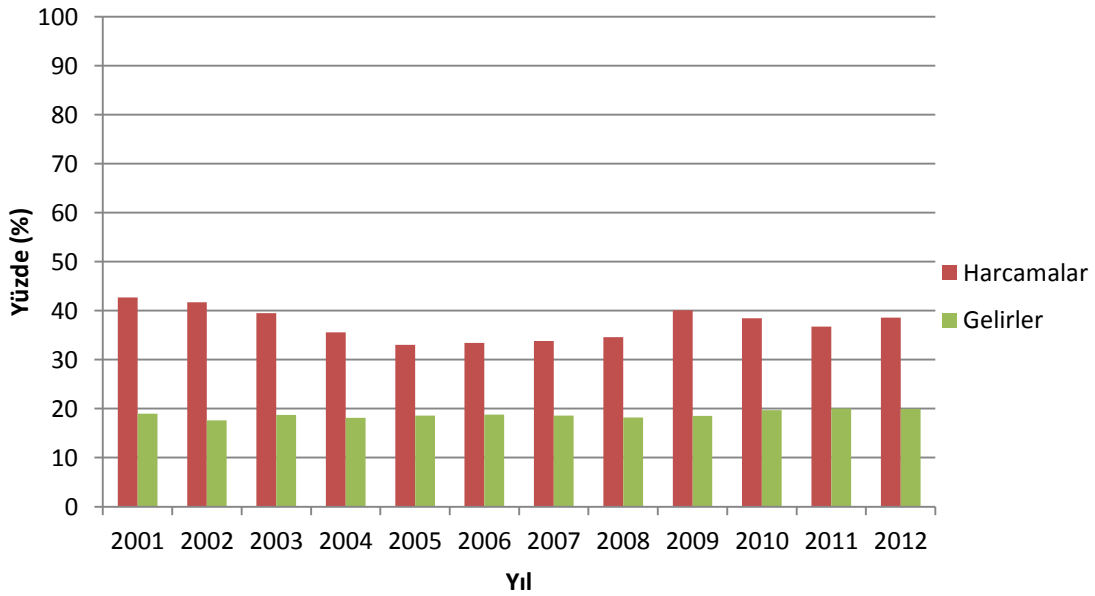
% yüzde	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Harcama	42,7	41,7	39,5	35,6	33,0	33,4	33,8	34,6	40,1	38,47	36,75	38,58
<i>Cari</i>	13,1	13,9	13,8	13,6	13,4	14,6	15,0	15,7	17,7	17,1	16,64	17,5
<i>Yatırım</i>	3,5	3,6	2,9	2,4	2,9	3,0	3,2	3,4	3,3	3,42	3,34	3,47
<i>Transfer</i>	26,1	24,1	22,7	19,5	16,7	15,9	15,6	15,5	19,1	17,96	16,78	17,61
Gelirler	30,9	31,0	31,6	31,5	32,9	34,8	33,6	32,9	34,6	35,11	36,08	36,89
<i>Vergi Gel.</i>	19,0	17,6	18,7	18,1	18,6	18,8	18,6	18,2	18,5	19,67	20,05	19,94

Kaynak: DPT

Kriz sonrasında alınan sıkı mali tedbirler ve yapısal reformlar devlet harcamalarının da GSYİH'deki payının azalmasını beraberinde getirmiştir. Tablo.4'te de görüldüğü gibi genel devlet harcamalarının payı 2001 yılında % 42,7 iken, 2003'te % 39,5'e, 2004'te 3,9 puan birden düşerek % 35,6'ya, 2005 yılında % 33 seviyesine kadar gerilemiştir. Bu azalışta transfer harcamalarındaki azalmanın da büyük etkisi bulunmaktadır. Nitekim, 2001 yılında % 26,1 olan transfer harcamaları, her yıl düzenli olarak düşüş kaydederek 2005 yılında % 16,7'ye, 2008'de ise % 15,5'e gerilemiştir. Mali disiplinin etkisiyle cari harcamalar 2001 yılında % 13,1 iken, 2006 yılına kadar kayda değer artış göstermemiş, 2006'da % 14,6, 2007'de % 15 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kamu yatırım harcamaları ise 2001 yılında % 3,5 oranından, 2002'de % 3,6'ya yükselmiş fakat sonraki yıllarda bu oranın hep altında seyretmiştir.

2007 yılının sonunda yaşanan Küresel Kriz sonrası Tablo.4'te de görüldüğü gibi genel kamu harcamalarının 2009 yılında bir önceki yıla göre GSYİH'ye oranı 5,5 puan artarak % 40,1 olarak gerçekleşmiş, kamu maliyesindeki uyum ve disiplinin etkisiyle 2010 yılında % 38,47'ye, 2011 yılında % 36,75'e azalmıştır. 2008 yılında % 15,7 olan cari harcamalar 2009 yılında % 17,7'ye yükselmiş, 2011 yılındaki % 16,64'e gerilemesi dışında sonraki yıllarda aynı oranlarda gerçekleşmiştir. 2008 yılında GSYİH'ye oranı % 3,3 olarak seyreden kamu yatırım harcamaları artarak 2012 yılında % 3,47'ye yükselmiştir.

Grafik 3. 2001-2012 Dönemi Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirleri (% GSYİH)

3.2.3.1. Cari Harcamalar

2000 ve 2001 krizleri sonrası bozulan kamu maliyesindeki dengeleri iyileştirmek için, özellikle cari harcamalarda tasarruf sağlamaya yönelik kapsamlı bir program geliştirilmiştir. Hükümetin 3 Mart 2003 tarihinde yaptığı açıklamada harcamalara ilişkin olarak kamuda toplam 9,8 katrilyon TL'lik bir tasarruf öngörülmüştür. Bu tutar IMF dördüncü gözden geçirme çerçevesinde verilen niyet mektubunda 11,3 katrilyon TL. düzeyine çıkarılmıştır. Harcama yönünden belirtilen tasarruflar, kamu personel harcamaları üzerinde yoğunlaşmıştır (Doğan, 2007: 192).

Kamunun tüketim harcamalarını kontrol altına almak, kamu mali yönetiminin genel çerçevesini belirlemek, mali işlemlerin saydam bir şekilde muhasebeleştirilmesi ile raporlanmasını sağlamak ve mali kontrolü düzenlemek

üzere 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu 10 Aralık 2003 tarihinde kabul edilmiştir. Kamuda aşırı istihdamın azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılarak, kamu kuruluşlarında istihdam edilen memur, işçi ve sözleşmeli personele yönelik işten ayrılma kurallarının hayata geçirilmesi amacına yönelik bir genelge yayımlanmıştır (Kaya, 2009: 94-96).

Bu dönemde diğer bir cari harcama kalemi olan sağlık harcamalarıyla ilgili Sağlık Bakanlığının planlama ve denetleme rolünün güçlendirilmesi, sağlık bilgi sistemlerinin geliştirilmesi, akılcı ilaç ve malzeme kullanımının sağlanması, genel sağlık sigortası sisteminin oluşturulması amacıyla “Sağlıkta Dönüşüm Programı” başlatılmıştır. Bu kapsamda sevk zincirinin etkinliğinin artırılması amacıyla aile hekimliği uygulamaları hayata geçirilmiştir. Ayrıca, sağlık hizmet sunumu ve finansmanının birbirinden ayrılması amacıyla kamuya ait tüm hastaneler Sağlık Bakanlığı çatısı altında toplanmış ve sağlık hizmetlerine erişimde önemli iyileşmeler sağlanmıştır. Performansa dayalı ek ödeme uygulaması ile personel motivasyonu ve verimlilikte iyileşmeler sağlanmıştır (DPT, 2006: 41). Yapılan bu düzenlemeler sonucunda cari harcamalardaki artışlar 2008 yılına kadar sınırlı düzeyde kalmıştır. Tablo.4’e göre 2001 yılında % 13,1 olan cari harcamalar, 2005’e kadar % 13 seviyesinde seyretmiş, 2006’da % 14,6’ya çıkmıştır. Özellikle 2008 döneminden sonra artan cari harcamalar 2009’da % 17,7’ye yükselmiş, 2011’de % 16,64 gerilese de, 2012’de tekrar % 17,5’e çıkmıştır.

3.2.3.2. Yatırım Harcamaları

Genel kamu harcamaları üzerinde uygulanan mali disiplinin etkisi kamu yatırım harcamalarını da etkilemiştir. Bu konuda öngörülen birtakım yapısal reformlar uygulamaya konulmuştur. Bu çerçevede Kamu İhale Kanunu, yatırım programının rasyonelleştirilmesini sağlamıştır. 1 Haziran 2001 tarihinde, 4646 Sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu Resmi Gazete’de yayınlanarak, doğal gaz piyasasının serbestleştirilmiş, mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir doğal gaz piyasasının oluşturulması ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetimin sağlanması amaçlanmıştır. Bu kanun ile BOTAS’ın doğal gazın ithalatı, iletimi ve dağıtımındaki tekel hakkı kaldırılmış tüm aşamalarda özel sektörün katılımı sağlanmıştır. Yine Telekomünikasyon sektörü reformu kapsamında devletin elinde tutacağı hisse hariç olmak üzere Türk Telekom’un tüm hisselerinin satılabileceği

açıklanmıştır. Bu durum telekomünikasyon ve diğer sektörlerde devletin tekel statüsünün kaldırıldığını ve piyasada etkinliğinin azaldığını göstermiştir (DPT, 2002: 61-68).

Yine dönem içerisinde öncelikli sektörler arasında yer alan eğitim ve sağlık sektörlerinin kamu yatırım payı artırılmıştır. Tarım sektöründe, sulama projeleri stokunun eritilebilmesi için kamu yatırımları artırılmış ve projeler hızlandırılarak önemli bir kısmı tamamlanmıştır. Serbestleştirme politikasına paralel olarak, kamu sektörünün enerji yatırımları içindeki payı azaltılmıştır. Ulaştırma sektörü kamu yatırımlarından en büyük payı almakla birlikte, büyük projelerin yıllar itibarıyla tamamlanacak olması ve aynı dönemde özel sektörün katılımını içerecek finansman modellerinden azami ölçüde yararlanılacak olması nedeniyle, sektörün kamu yatırımları içindeki payı azaltılmıştır. Kamu kesiminin ticari mal ve hizmet üretiminden çekilmesi ve önemli KİT'lerin özelleştirilmesiyle birlikte, madencilik ve imalat sektörlerindeki kamu yatırım payı azaltılmıştır (DPT, 2006: 58).

Buna göre Tablo.4'te 2001 yılında % 3,5 olan yatırım harcamaları, 2005 yılında % 2,9'a gerilemiş, 2005 yılına kadar özelleştirme uygulamalarının da etkisiyle yatırım harcamalarının azaldığı görülmüştür.

İzleyen yıllarda uygulamaya koyulan Ar-Ge teşvikleri yatırım harcamalarına ayrılan payı artırmıştır. 2008 yılında yapılan düzenlemeyle özel ve kamu ortaklığı bulunan kuruluşlar; faaliyet alanına, büyüklüğüne, tam veya dar mükellef olup olmadığına bakılmaksızın % 100 Ar-Ge indiriminden yararlanmışlardır. Teknoloji Merkezi İşletmelerinde yapılan harcamalar, kamu kurum ve kuruluşları ile kanunla kurulan veya teknoloji geliştirme projesi anlaşmaları kapsamında uluslararası kurumlardan ya da kamu kurum ve kuruluşlarından Ar- Ge projelerini desteklemek amacıyla fon veya kredi kullanan vakıflar tarafından yenilik projelerinde gerçekleştirilen harcamalar Ar-Ge indirimine konu olmuştur (Çelebi ve Kahrıman, 2011: 47). Tablo 4'te de sunulduğu gibi bu gelişmeler kamu yatırım harcamalarını olumlu yönde etkileyerek 2012'de % 3,47'ye çıkarmıştır.

3.2.3.3. Transfer Harcamaları

Programın ana argümanlarından biri olan % 6,5 gibi yüksek oranda faiz dışı fazlaya dayalı maliye politikasının kararlılıkla uygulanması sonucunda borç stoku düşmüş ve borç stokundaki düşüşle beraber borçlanma gereği de azalarak transfer

harcamalarını azaltmıştır. Faiz oranlarındaki düşüşe sebebiyet veren diğer değişkenler sabitken borçlanma gereğinin düşmesi, hazinenin daha düşük faiz oranları ile borçlanabilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda faiz oranlarındaki düşüş faiz dışı fazla ile öngörülen amacın gerçekleşmesi yönünde önemli bir diğer gelişme olarak değerlendirilebilir (Gürdal, 2008: 437-438). Fakat maliye politikasının elindeki tek araç olarak aktif şekilde kullanılan “Faiz dışı fazla”, sadece “mali disiplini” daha da sıkılaştırmak ve kamunun harcama alanını bütünüyle daraltmak için kullanılan bir araca dönüştürülmüştür (Ekzen, 2009: 95-96).

Konsolide bütçenin faiz dışı fazla hedefleriyle uyumlu olarak hazırlanması bir ön koşul haline getirilmiş, ilgili dönemlerde program hedeflerine ulaşabilmek için yatırım ve diğer cari ödeneklerinde blokajlar yapılmıştır (Kaya, 2009: 94-96).

Uygulanan sıkı maliye politikasının doğal bir gereği olarak gelir artırıcı ve harcamaları disipline edici tedbirler alınmış, bununla birlikte mali uyum büyük ölçüde gelir artırıcı politikalarla sağlanmıştır. Kamu maliyesi alanında yaşanan bu gelişmelere paralel olarak, piyasalarda oluşan güven ortamının da etkisiyle faiz oranları ve dolayısıyla kamunun faiz ödemelerinin GSYİH’ye oranı önemli ölçüde gerilemiştir (9. Kalkınma Planı, 2006: 16).

Bu dönemde kamu kesimi faiz dışı fazlasının GSYİH’ye oran olarak % 4,3 düzeyinde gerçekleşmiş, kamu kesimi istatistiklerinin sağlıklı bir şekilde derlenmeye başladığı 1975 yılından bu yana ilk defa 2005 yılında kamu kesimi genel dengesi faiz giderlerindeki düşüşün de katkısıyla fazlaya dönüşmüştür. Özellikle 2006 yılında sosyal güvenlik prim alacaklarının yeniden yapılandırılması sosyal güvenlik dengesini olumlu yönde etkilemiştir (Kaya, 2009: 98).

3.2.3.4. Vergi Gelirleri

Bu dönemde mali disiplinle birlikte vergisel alanda Akaryakıt Tüketim Vergisi ve Taşıt Alım Vergisi olmak üzere bir takım vergiler, fonlar, harç ve paylar kaldırılarak 2002 yılında Özel Tüketim Vergisi yürürlüğe koyulmuştur (Kaya, 2009: 94-96).

Uygulamaya geçilmesiyle birlikte Türkiye’de yıllardır uygulanan ÖTV mahiyetindeki diğer vergiler Avrupa Birliği mevzuatına uyum sürecinde bir araya getirilerek ÖTV Kanunu adı altında birleştirilmiştir. Toplam vergi gelirleri arasında oldukça önemli bir paya sahip olan ÖTV, vergiye tabi mal ve mükellef sayısının

azlığı (yaklaşık 210 çeşit mal ve 1500 mükellef) nedeniyle vergi idaresi tarafından yürütülmesi kolay, buna karşılık hâsılatı yüksek olan bir vergi türü olmuştur. Dolaylı vergilerin payının toplam vergi gelirleri içinde özellikle son yıllarda artmasının sebebi KDV'den çok uygulanmaya başlanan ÖTV olmuştur (Merter, Acar ve diğerleri, 2007: 39-46).

Uygulanan gelir politikaları özelinde rasyonel bir KİT fiyatlandırmasına gidilmesi, maktu vergi tutarlarının güncellenmesi, oluşacak ek gelir performansının finansal aracılık işlemleri üzerindeki vergi yükünün düşürülmesinde kullanılması, gelir vergisinin en yüksek oranının azaltılması ve kurumlar vergisi oranının düşürülmesi stratejileri benimsenmiştir (Kaya, 2009: 94-96).

Bu süreçte kamu gelirlerinin artırılarak kaynak sağlanması amacına yönelik olarak etkili bir özelleştirme programı uygulanmış, bu çerçevede Ereğli Demir Çelik Fabrikaları, Tekel, Tüpraş, ve Türk Telekom gibi kuruluşlar bu kapsama alınmıştır. Özellikle 2005 yılı içerisinde en yoğun dönemini yaşayan bu canlanmanın içinde en önemli rolü de hiç kuşkusuz % 55'lik hissesi satılan Türk Telekomünikasyon Kurumu olmuştur. Bu blok satışın parasal değeri olarak kamuya 6,55 milyar dolar gelir kaynağı sağlanmıştır (Açıkalın, 2007: 505-509).

Bu dönemde vergi oranlarının düşürülmesine yönelik çok sayıda karar alınmıştır. Küresel rekabete uyum ve yabancı sermayeyi çekebilmek amacıyla kurumlar vergisi oranı % 30'dan % 20'ye, Gelir Vergisi Kanunu'ndaki ücret dışındaki gelirlere uygulanan ilk dilime ait % 20'lik oran % 15'e, en yüksek oran da % 40'tan % 35'e düşürülmüştür. 2006 yılından itibaren yatırım indiriminin kaldırılması, gelir vergisinde ücret ve diğer gelir türlerine uygulanan oran farklılığının giderilmesi, uygulamada gerek ticari ve zirai kazançlar gerekse ücretliler aleyhine vergi adaleti açısından bazı olumsuzlukların gündeme gelmesine neden olmuştur. Ayrıca 2004 yılında 5084 Sayılı Kanun ile serbest bölgelerdeki gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri için tanınan pek çok vergi teşviki kaldırılmış ve bu kanunla Türk vergi mevzuatı önemli ölçüde Avrupa Birliği vergi yasaları ile uyumlu hale getirilmiştir (Güngör ve Aydın, 2011: 73)

Öteden beri beyan usulüne dayanan Türk vergi sisteminde beyannamelerin elden verilmesi mükelleflere önemli yükleri de beraberinde getirmiştir. Her ay vergi dairesine gidilmesi, kuyruklarda beyanname çilesinin çekilmesi gibi pratikte yaşanan

sıkıntılar, mükelleflerin vergiye karşı olan psikolojik direncini artıran önemli bir etkidir. Bu dönemde Maliye Bakanlığı, beyannamelerin elektronik ortamda gönderilmesi uygulamasına geçmiş ve 01 Ekim 2004 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanılmıştır (Merter ve diğerleri, 2007: 33-34).

Küreselleşmenin getirdiği diğer bir vergi yeniliği ise transfer fiyatlandırması uygulamasıdır. 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda yer alan 'Örtülü kazanç' müessesesi, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 13. maddesi ile 'Transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı' adı altında yeniden düzenlenerek 2007 yılında Türk vergi mevzuatına girmiştir (Güngör ve Aydın, 2011: 74). Buna göre kurumlar ortakları gibi ilişkili oldukları kişilerle, aralarında herhangi bir ilişki bulunmayan kişilerin arasında gerçekleşen alım satım bedeli olan emsallerle uygunluk ilkesine aykırı olarak tespit ettikleri bedel veya fiyat üzerinden mal ve hizmet alım satımında bulundukları takdirde bu kazanç transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılmış sayılmakta ve vergilendirilmektedir (5520 Sayılı Kanun Md. 13).

Açıklanan vergisel reformlar ve özelleştirme politikalarının da etkisiyle genel kamu gelirleri 2001 yılından 2007 yılına kadar istikrarlı bir artış göstermiş, kamu gelirlerinin 2001 yılında GSYİH'ye oranı % 30,9 iken, 2005'te bu oran % 32,9'a, 2006'da önceki yıla göre 1,9 puan artarak % 34,8 olarak gerçekleşmiştir.

Küresel ekonomide ortaya çıkan daralmaya bağlı olarak Türk ekonomisi de bu dalgalanmadan etkilenecek yavaşlama eğilimine girmiştir. Bu durum özellikle cari dönem ekonomik gelişmelere daha duyarlı olan dolaylı vergilerde düşüşe yol açarak kamunun gelir kaynağını azaltmış, fakat bu durum uzun süreli olmamıştır (Taban, 2011: 16).

2008 yılı ortalarından itibaren bir dizi gelir artırıcı tedbirler uygulamaya konulmuştur. Uluslar arası Küresel Krize bağlı likidite sıkışıklığının yarattığı dış kaynak sorununu azaltmaya yönelik olarak varlık barışı düzenlemesi ve vergi kolaylıkları hayata geçirilmiştir. Bunun yanında, yurtiçi talebi artırmaya yönelik olarak krizden önemli oranda etkilenen sektörlerde vergi indirimleri sağlanmıştır. Krizin sosyal ve ekonomik etkilerini azaltmak amacıyla vergi borçlarında yeniden yapılandırma imkanı getirilmiş, 5084 Sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Hakkında Kanunun süresinin bir yıl uzatılmasının yanı sıra bölgesel farkları da

dikkate alacak şekilde yeni teşvik sistemiyle vergi indirimleri ve taşınma desteği getirilmiştir (DPT, 2010-2012 Orta Vadeli Program: 6).

Belirtilen tedbir ve reformların etkisiyle genel devlet gelirlerinde küresel ekonomik krize rağmen 2009 yılından itibaren artış meydana gelmiştir. Tablo.4'ten de görüleceği gibi 2008 yılında Küresel Kriz'in de etkisiyle devlet gelirlerinin GSYİH'ye oranı bir önceki yıla göre azalarak % 32,9'a gerilemiştir. 2009 yılından itibaren artarak % 34,6'ya, 2010'da % 35,11'e, 2011'de % 36,08'e ve 2012'de % 36,89'a ulaşmıştır. Genel devlet gelirlerinin yarısından fazlasını oluşturan vergi gelirleri 2009 yılından itibaren artarak 2011 yılında % 20,05'e yükselmiş, 2012 yılında ise % 19,94 olarak gerçekleşmiştir.

3.3. Literatür İncelemesi

Kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki ilişkinin incelenmesiyle ilgili olarak farklı ülkeler üzerinde pek çok çalışma yapılmış ve farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Literatürde bu hipotezlerle ilgili çeşitli ülkeler üzerinde yapılan sınamalar aşağıda belirtilmiştir. Yapılan çalışmalarda, kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasındaki ilişki, hangisinin diğerini daha çok etkilediği, aralarında bir bağın olup olmadığı farklı ülkelerde değişik sonuçlar vermiştir.

Kamu harcamaları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi sınamak üzere çok sayıda araştırma yapılmıştır.

Türkiye'ye yönelik yapılan çalışmalarda nedensel bağıntının yönü ile ilgili olarak farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Söz konusu çalışmalar ve elde edilen bulgular Tablo.6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Kamu Harcamaları-Vergi Gelirleri İlişisine Yönelik Yapılan Çalışmalar (Türkiye)

Araştırmacı/Çalışma Yılı	Dönem	Yöntem	Sonuç
Akçoraoğlu (1998)	1955-1995	Granger Nedensellik	Harcama-Vergi
Günaydın (2004)	1987-2003	Toda Yamamoto Nedensellik	Vergi-Harcama
Terzi ve Oltulular (2006)	1986-2003	Granger Nedensellik	Harcama-Vergi
Çavuşoğlu (2008)	1987-2003	VAR	Harcama-Vergi

Zortuk ve Uzgören (2008)	1981-2004	Hata Düzeltme	Mali Uyum
Aslan ve Taşdemir (2009)	1950-2007	Granger Nedensellik	Mali Uyum
Akçağlayan ve Kayıran (2010)	1987-2005	Toda Yamamoto Nedensellik	Kurumsal Farklılık
Arısoy ve Ünlükaplan (2010)	1950-2009	Granger Nedensellik	Kurumsal Farklılık

Kamu harcamaları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiye yönelik olarak diğer ülkeler için yapılan çalışmalar ise genel itibariyle değişkenler arasında mali uyum hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar ve elde edilen bulgular Tablo.7’de sunulmaktadır.

Tablo 7. Kamu Harcamaları-Vergi Gelirleri İlişkisine Yönelik Yapılan Çalışmalar (Diğer Ülkeler)

Araştırmacı/Çalışma Yılı	Ülke	Dönem	Yöntem	Sonuç
Abdulaziz, Habibullah, Saini ve Azali (2000)	Malezya	1960-1990	Granger Nedensellik	Mali Uyum
Chang ve Ho (2002)	Çin	1977-1999	Granger Nedensellik, Hata Düzeltme	Mali Uyum
Fasano ve Wang (2002)	Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, S. Arabistan	1975-2000	Granger Nedensellik	Vergi-Harcama
Barry, Faria ve Carneiro (2005)	Gine-Bissau	1981-2002	Granger Nedensellik	Harcama-Vergi
Al-Qudair (2005)	Suudi Arabistan	1964-2001	Granger Nedensellik, Hata Düzeltme	Mali Uyum
Moalusi (2007)	Botswana	1976-2000	Granger Nedensellik	Vergi- Harcama
Raju (2008)	Hindistan	1950-2004	Zivot ve Andrews	Vergi-Harcama
Eita ve Mbazima (2008)	Namibya	1977-2007	Granger Nedensellik	Vergi-Harcama
Sennoga (2008)	Uganda	2001-2003	Granger Nedensellik	Vergi-Harcama
Khalaf (2008)	İsveç	1957-2006	Granger Nedensellik	Mali Uyum
Sriyana (2009)	İndonezya	1970-2007	Hata Düzeltme	Vergi-Harcama
Maynard ve Guy (2009)	Barbados	1985-2008	Granger Nedensellik, Hata Düzeltme	Mali Uyum
Ho ve Huang (2009)	Çin	1999-2005	Hata Düzeltme	Mali Uyum

Hye ve Jalil (2010)	Romanya	1998-2008	VDC	Mali Uyum
Obioma ve Uche (2010)	Nijerya	1971-2007	Hata Düzeltme	Mali Uyum
Lusinyan ve Thornton (2010)	İngiltere	1750-2005	Granger Nedensellik	Harcama-Vergi
Husain ve Qasim (2011)	Pakistan	1978-2009	VAR	Harcama-Vergi
Rahimi ve Elyasi (2011)	İran	1963-2007	Granger Nedensellik	Mali Uyum
Chowdhury (2011)	Amerika	Çeşitli	Granger Nedensellik	Kurumsal Farklılık
Tang ve Lau (2011)	Malezya	1960-2007	Granger Nedensellik	Mali Uyum
Nanthakumar, Kogid, Sukemi ve Mohamad (2011)	Malezya	1970-2009	Granger Nedensellik, Toda-Yamamoto	Mali Uyum
Mehrara ve Pahlavani (2011)	Asya Ülkeleri	1995-2008	Granger Nedensellik	Mali Uyum
Abraham ve Ogujiuba (2012)	Nijerya	1970-2001	Granger Nedensellik, Hata Düzeltme	Vergi-Harcama
Shah ve Ali (2012)	Pakistan	1976-2009	Granger Nedensellik	Kurumsal Farklılık
Al-Zeaud (2012)	Ürdün	1990-2011	Hata Düzeltme	Mali Uyum
Masenyetse ve Motelle (2012)	Lesotho	1991-2009	Granger Nedensellik	Mali Uyum
Dökmen (2012)	OECD Ülkeleri	1994-2007	Holtz-Eakin Nedensellik	Vergi-Harcama
Garkaz, Azma ve Jafari (2012)	İran	1996-2008	VAR	Mali Uyum
Parida (2012)	Hindistan	1970-2010	Hata Düzeltme	Harcama-Vergi
Petanlar ve Sadeghi (2012)	OPEC Ülkeleri	2000-2009	VAR	Mali Uyum
Dalena ve Magazzino (2012)	İtalya	1862-1993	Hata Düzeltme	Mali Uyum
Aregbeyen ve Insah (2013)	Nijerya ve Gana	1980-2010	Hata Düzeltme	Mali Uyum

3.4. Veri ve Yöntem

Türkiye ekonomisinde kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin test edildiği bu çalışmada Kalkınma Bakanlığı'ndan (DPT) alınan 1980-2012 dönemine ilişkin yıllık veriler kullanılmıştır. Ekonometrik analizlerde ise aşağıda belirtilen tekniklerden faydalanılmıştır.

- a- Birim Kök Testi
- b- Vektör Otoregresif Model
- c- Johansen Eşbütünleşme Testi
- d- Etki-Tepki Fonksiyonları
- e- Varyans Ayırıştırması

3.4.1. Birim Kök Testi (Durağanlık Testi)

Zaman serisi verilerine dayalı ekonometrik analizlerde ele alınan serilerin durağan olmamasından kaynaklanan nedenlerle “sahte regresyon” sorunu ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda t, F ve ki-kare gibi sınamalar yetersiz kaldığı için serilerin taşıdığı trendin mutlaka ortadan kaldırılarak durağan hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Serilerin durağanlığının belirlenmesi ve sağlanması açısından ise çalışmamızda Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips- Perron (PP) birim kök testlerinden faydalanılmıştır. Dickey-Fuller testi, hata terimlerinin otokorelasyon içermesi halinde kullanılamamaktadır. Bu yüzden serinin gecikmeli değerleri alınarak sorun giderilebilmektedir. Dickey-Fuller tarafından geliştirilen ADF birim kök testinde ise bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri, bağımsız değişken olarak modele dahil edilerek serilerin durağanlığı analiz edilebilmektedir. ADF testi için önerilen modeller aşağıda gösterilmektedir:

$$\Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=2}^m \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (1.1)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=2}^m \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (1.2)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \gamma Y_{t-1} + \beta_t + \sum_{i=2}^m \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (1.3)$$

Bu testin sonucunda elde edilen τ değeri, Dickey-Fuller tarafından hesaplanan (MacKinnon tarafından yeniden düzenlenen) tablo değerleri karşılaştırılarak $\gamma = 0$ hipotezi test edilmektedir. Sıfır hipotezi serinin durağan olmadığını ve birim köke sahip olduğunu ($H_0 : \gamma = 0$), alternatif hipotez ise serinin durağan olduğunu yani birim kök içermediğini göstermektedir. Alternatif olarak, PP testi otokorelasyonun

bilinmeyen şekillerinin varlığını ve hata terimindeki şartlı heteroskedastisidiyi dikkate alır ve serisel ilişki için parametrik olmayan bir düzeltme kullanır. O zaman, test istatistiklerinin asimptotik dağılımı üzerine serisel ilişkinin etkilerini kaldırmak için istatistikler dönüştürülür. Her iki testte de, t istatistiğinin kritik değerlerden daha büyük olması, birim kökün boş hipotezinin reddine neden olmaktadır (Uysal, Özer ve diğerleri, 2009: 166-167).

3.4.2. Vektör Otoregresif Model (VAR Modeli)

VAR modeli birbirleri ile bağlantılı olan değişkenlerin birlikte nasıl hareket ettiklerini gösteren bir denklem sistemidir. Modelin temel varsayımı ise içsel ve dışsal değişken ayrımı yapılmasına gerek olmamasıdır. Bu denklem sisteminde tüm değişkenler aynı anda kendi gecikmeleri ve diğer değişkenlerin gecikmeli değerleri ile açıklanmaktadır. Modelde yer alacak değişkenler ve değişkenlerin nedensellik yönünün belirlenmesinde ise koentegrasyon ve hata düzeltme modeli gibi istatistiksel yöntemlere başvurulmaktadır. Model matematiksel olarak basitçe, X_t farkı (ΔX_t) durağan iken;

$$\Delta X_t = A_0 + \alpha_i \Delta X_{t-1} + \beta_0 A_t + \varepsilon_t \quad (1.4)$$

şeklinde gösterilebilir. Bu denklem VAR modelinin standart biçimini yansıtmaktadır. Burada X_t (n*1) ve X_{t-1} (n*1) içsel değişkenler vektörü iken A_t : (n*1) dışsal değişkenler vektörüdür (Uysal, Özer ve diğerleri, 2009: 167).

3.4.3. Johansen Eşbütünleşme Testi

Ekonometrik modellerde durağan olmayan iki veya daha fazla serinin uzun dönemde birlikte hareket edip etmedikleri eşbütünleşme testi kullanılarak analiz edilmektedir. Uzun dönemde değişkenler arasında ilişki ise durağan olmayan serilerin farkları alınarak aynı seviyede durağan hale getirildikten sonra Engle-Granger veya Johansen-Juselius (JJ) teknikleri kullanılarak test edilmektedir. Bu çalışmada eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesi için maksimum olabilirlik yöntemi ile uzun dönem ilişkisinin tahmin edilmesine olanak veren JJ çok değişkenli eşbütünleşme tekniği kullanılmıştır. JJ testi, eşbütünleşme özelliği gösteren vektörlerin sayısını bulabilmek amacıyla İz ve Maksimum Öz Değer olarak adlandırılan iki farklı istatistikten yararlanmaktadır. 1.5 no'lu eşitlik dikkate alındığında, iz testinde en çok r kadar eşbütünleşme vektörü vardır şeklindeki sıfır hipotezi test edilir.

$$\lambda_{iz} = T \sum_{j=r+1,n} \ln(1 - \lambda_j) \quad (1.5)$$

Burada T, testte kullanılan gözlem sayısını, λ_{iz} 'ler serilerin I(1) olduğu varsayımı altında tahmin edilen karakteristik kökleri göstermektedir. Maksimum öz değer istatistiği ise,

$$\lambda_{max} = -T \ln(1 - \lambda_{r+1}) \quad (1.6)$$

ilişkisini dikkate alarak en çok r kadar eşbütünleşme ilişkisi vardır sıfır hipotezine karşılık, r +1 kadar vardır alternatif hipotezini test etmektedir (Mucuk ve Uysal, 2009: 109).

3.4.4. Etki-Tepki Fonksiyonları

Bir makroekonomik yapının üzerinde herhangi bir değişkenin etkili olup olmadığı öncelikle nedensellik testleri ile belirlenmektedir. Etkili olan değişkenin politika aracı olarak kullanılıp kullanılamayacağı ise etki – tepki fonksiyonları ile analiz edilmektedir. Etki- tepki fonksiyonlarının kullanılması, değişkenlerden birinde meydana gelen bir standart hata kadarlık şok karşısında her bir değişkenin gösterdiği dinamik tepkilerin izlenmesine olanak tanımaktadır. Hareketli ortalama vektörü (VMA) gösterimi, Sims (1980)'in yönteminde, şokların VAR sisteminin içerdiği değişkenler üzerindeki etkilerinin zaman yolunun çizilmesine olanak tanımaktadır. Etki-tepki fonksiyonu iki değişkenli VAR matris formunda,

$$\begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{10} \\ a_{20} \end{bmatrix} + \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{pmatrix} \begin{bmatrix} y_{t-1} \\ z_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \end{bmatrix} \quad (1.7)$$

hareketli ortalama sunumu $\{ \varepsilon_{yt} \}$ ve $\{ \varepsilon_{zt} \}$ serileri açısından,

$$\begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} y \\ z \end{bmatrix} + \sum_{i=0}^{\infty} \begin{pmatrix} \phi_{11(i)} & \phi_{12(i)} \\ \phi_{21(i)} & \phi_{22(i)} \end{pmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_{yt-1} \\ \varepsilon_{zt-1} \end{bmatrix} \quad (1.8)$$

veya daha özet formda,

$$x_t = \mu + \sum_{i=0}^{\infty} \phi_i \varepsilon_{t-i} \quad (1.9)$$

şeklinde yazılabilir.

Bu hareketli ortalama sunumu özellikle y_t ve z_t serileri arasındaki karşılıklı etkileşimi incelemek için yararlı bir araçtır. ϕ_i 'nin katsayıları $\{ \varepsilon_{yt} \}$ ve $\{ \varepsilon_{zt} \}$ şokları y_t ve z_t serilerinin tüm zaman yolu üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak için kullanılabilir. Burada dört eleman ϕ_{jk} (0) etki çarpanlarıdır. Örneğin; ϕ_{12} (0) $\{ \varepsilon_{zt} \}$,

deki bir birimlik bir değişimin y_t üzerindeki ani etkisidir. Aynı şekilde $\phi_{11}(1)$, $\phi_{12}(1)$ sırasıyla $\{\varepsilon_{yt}-1\}$ ve $\{\varepsilon_{zt}-1\}$ 'deki bir birim değişimlerin y_t üzerindeki bir dönemlik etkileridir. Dört terimden ibaret olan bu katsayılar kümesi $\phi_{11}(i)$, $\phi_{12}(i)$, $\phi_{21}(i)$, $\phi_{22}(i)$ etki-tepki fonksiyonları olarak adlandırılır. Etki-tepki fonksiyonları grafiksel olarak $\{y_t\}$ ve $\{z_t\}$ serilerinin değişik şoklar karşısındaki tepkileri şeklinde çizilmektedir (Uysal, Özer ve diğerleri, 2009: 169-170).

3.4.5. Varyans Ayırıştırması Analizi

VAR'ın hareketli ortalamalar bölümünden elde edilen varyans ayırıştırması, değişkenlerin kendilerinde ve diğer değişkenlerden birinde meydana gelecek olan bir değişimin yüzde kaçının kendisinden, yüzde kaçının da diğer değişkenlerden kaynaklandığını göstermektedir. Bir değişkende meydana gelen değişimlerin büyük bölümü kendisindeki şoklardan kaynaklanıyorsa bu durum, söz konusu değişkenin dışsal olarak hareket ettiğini, modeldeki diğer değişkenlerden kaynaklanıyorsa değişkenin içsel olduğunu ifade eder. Ayrıca Varyans ayırıştırması, değişkenler arası nedensellik ilişkilerinin derecesi konusunda da bilgi vermektedir (Zengin, 2001: 38).

3.5. Bulgular

Değişkenler arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde belirlenebilmesi ve sahte regresyon probleminin aşılabilmesi amacıyla ekonometrik analizlerde başlangıç noktasını durağanlık sınaması oluşturmaktadır. Bu amaçla ilk olarak vergi gelirleri ve kamu harcamaları serilerinin ADF testi yardımıyla birim kök içerip içermedikleri sınanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 8, Tablo 9, Tablo 10 ve Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 8. ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Vergi Gelirleri, Orijinal Düzey)

Genişletilmiş Dickey-Fuller Test İstatistiği		t-istatistiği	Olasılık
		-0.294866	0.9150
Kritik Test Değerleri	%1	-3.653.730	
	%5	-2.957.110	
	%10	-2.617.434	

ADF test istatistik değeri MacKinnon kritik değerlerinden mutlak değer olarak küçük olduğu için vergi gelirleri serisi orijinal düzeyde birim kök içermektedir. Bu nedenle serinin 1. farkı alınarak tekrar birim kök sınaması gerçekleştirilmiş ve sonuçlar Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Vergi Gelirleri, Birinci Fark)

Genişletilmiş Dickey-Fuller Test İstatistiği		t-istatistiği	Olasılık
		-5.779.589	0.0000
Kritik Test Değerleri	%1	-3.661.661	
	%5	-2.960.411	
	%10	-2.619.160	

Birinci fark alındığında ADF test istatistik değeri MacKinnon kritik değerlerinden mutlak değer olarak büyük çıktığı için vergi gelirleri serisinin birinci düzeyde durağan hale geldiği görülmektedir. Kamu harcamaları serisinin orijinal düzeydeki birim kök testi sonuçları ise Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10. ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Kamu Harcamaları, Orijinal Düzey)

Genişletilmiş Dickey-Fuller Test İstatistiği		t-istatistiği	Olasılık
		-1.303.254	0.6154
Kritik Test Değerleri	%1	-3.661.661	
	%5	-2.960.411	
	%10	-2.619.160	

ADF test istatistik değeri MacKinnon kritik değerlerinden mutlak değer olarak küçük olduğu için kamu harcamaları serisi orijinal düzeyde birim kök içermektedir. Bu nedenle serinin 1. farkı alınarak tekrar birim kök sınaması gerçekleştirilmiş ve sonuçlar Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Kamu Harcamaları, Birinci Fark)

Genişletilmiş Dickey-Fuller Test İstatistiği		t-istatistiği	Olasılık
		-3.904.604	0.0055
Kritik Test Değerleri	%1	-3.661.661	
	%5	-2.960.411	
	%10	-2.619.160	

Birinci fark alındığında ADF test istatistik değeri MacKinnon kritik değerlerinden mutlak değer olarak büyük çıktığı için vergi gelirleri serisinin birinci düzeyde durağan hale geldiği görülmektedir.

Değişkenlerin durağanlıkları test edildikten sonra ikinci olarak VAR modelinin tahminlemesi gerçekleştirilmiş, ancak bunun için öncelikle en uygun gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12. VAR Gecikme Yapısı Seçim Kriterleri

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1.518.120	NA	138.6598	10.60772	10.70202	10.63726
1	-1.027.254	88.01738*	6.196800	7.498302	7.781190*	7.586899*
2	-9.860.830	6.814466	6.180701*	7.490228*	7.961709	7.637890
3	-9.662.825	3.004209	7.193776	7.629535	8.289609	7.836262
4	-9.645.530	0.238561	9.583501	7.893469	8.742135	8.159260

* Kriter tarafından seçilen gecikme uzunluğunu gösterir.

LR: Likelihood Oranı

FPE: Son Tahmin Hatası

AIC: Akaike Bilgi Kriteri

SC: Schwarz Bilgi Kriteri

HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri

Maksimum gecikme uzunluğunun 4 olarak belirlendiği analizde Schwarz ve Hannan-Quinn Bilgi Kriterleri ile Likelihood Oranı en uygun gecikme uzunluğunun 1 olduğunu göstermektedir. 1 gecikme uzunluğu doğrultusunda tahmin edilen VAR modeli Tablo 13'te yer almaktadır.

Tablo 13. VAR Modeli Sonuçları

	VR	HR
VR(-1)	1.014911	0.520417
	(0.12910)	(0.26896)
	[7.86140]	[1.93496]
HR(-1)	-0.017011	0.704062
	(0.06443)	(0.13424)
	[-0.26400]	[5.24494]
C	0.364190	-0.670801
	(0.77210)	(1.60852)
	[0.47169]	[-0.41703]
R ²	0.917217	0.904408
Düzenlenmiş R ²	0.911508	0.897815
F-istatistiği	160.6575	137.1856

( ) Parantez içindeki değerler standart hataları, [ ] köşeli parantez içindeki değerler t istatistiklerini göstermektedir.

Tahmin edilen VAR modelinin yapısal anlamda bir sorun taşıyıp taşımadığına yönelik olarak çeşitli testler yapılmıştır. Bunlardan hata terimlerinin otokorelasyonu için yapılan LM testi bulguları Tablo 14'de sunulmaktadır.

Tablo 14. Otokorelasyon LM Testi Sonuçları

Gecikme	LM-İstatistiği	Olasılık
1	6.639089	0.1562
2	2.853509	0.5826
3	1.337595	0.8550
4	3.560303	0.4688
5	7.031141	0.1343
6	3.686598	0.4501
7	8.983594	0.0615
8	3.692209	0.4493
9	2.234952	0.6926
10	5.185885	0.2688
11	4.097984	0.3929
12	4.732921	0.3158

Tahmin edilen VAR modelindeki hata terimlerinin birbirleri ile ilişkili olup olmadıklarını belirlemek amacıyla yapılan otokorelasyon LM testinde olasılık değerleri 0,05'ten büyük olduğu için ele alınan gecikme düzeylerinde herhangi bir otokorelasyon bulunmamaktadır. Hata terimlerinin varyansının bütün örneklem için sabit olup olmadığını tespit edebilmek üzere gerçekleştirilen Değişen Varyans Testi'ne ilişkin sonuçlar ise Tablo 15'de yer almaktadır.

Tablo 15. Değişen Varyans Testi

Ki-Kare	df	Olasılık
14.89144	12	0.2474

Ki-Kare değeri tahmin edilen modelde değişen varyans sorunu olmadığını başka bir ifadeyle hata teriminin varyansının tüm gözlemler için aynı olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca hata terimlerinin dağılımı, Jarque-Bera istatistiği kullanılarak sınanmış ve elde edilen bulgular Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16. VAR Normallik Testleri

Bileşen	Skewness	Ki-kare	df	Olasılık
1	-0.042479	0.009624	1	0.9219
2	0.451487	1.087147	1	0.2971
Ortak		1.096771	2	0.5779
Bileşen	Kurtosis	Ki-kare	df	Olasılık
1	4.101662	1.618213	1	0.2033
2	2.748951	0.084034	1	0.7719
Ortak		1.702247	2	0.4269
Bileşen	Jarque-Bera		df	Olasılık
1	1.627837		2	0.4431
2	1.171182		2	0.5568
Ortak	2.799019		4	0.5920

df: Ki-kare dağılımı için serbestlik derecesidir

Jarque-Bera yöntemi, bir büyük örneklem sınaması olup en küçük kareler (EKK) kalıntılarına dayanmaktadır. Bu yöntem, EKK kalıntılarının çarpıklık ve basıklık ölçülerini aşağıdaki formül yardımıyla hesaplamaktadır:

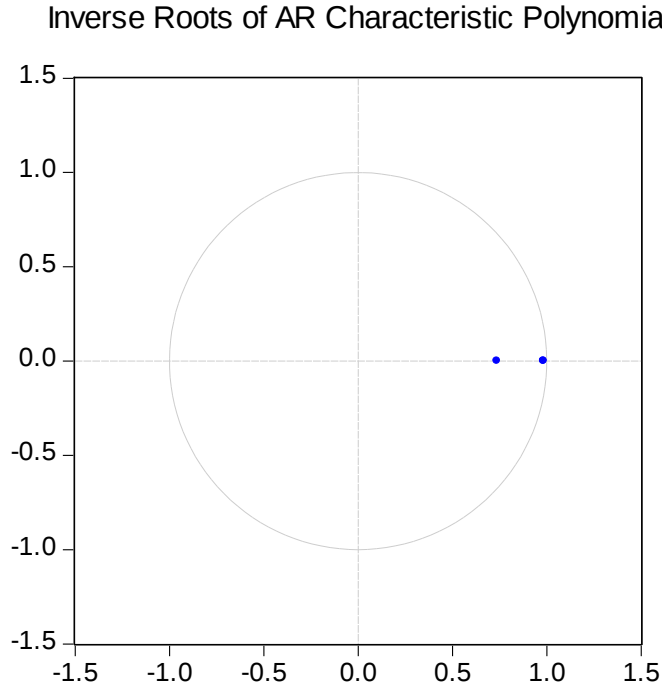
$$JB = n \left[\frac{S^2}{6} - \frac{(K - 3)^2}{24} \right]$$

Burada S (skewness) çarpıklığı, K (kurtosis) ise basıklığı temsil etmektedir. Çarpıklık ve basıklık ölçülerine uygun olarak normal bir olasılık yoğunluk fonksiyonunun çarpıklığı 0, basıklığı da 3'tür. Dolayısıyla normallik testi, hesaplanan çarpıklık ve basıklık değerlerinin 0 ile 3'ten ne kadar ayrıldıklarını ortaya koymaktadır (Gujarati, 2001: 143). Pozitif skewness sağa çarpık, negatif skewness ise sola çarpık bir dağılımın varlığına işaret eder. Kurtosis'in 3'e eşit olması, olasılık yoğunluk fonksiyonunun normal basıklıkta olduğunu, 3'ten büyük olması sivri, 3'ten küçük olması da basık olması anlamına gelmektedir. Tablo 16'daki bulgular doğrultusunda olasılık değerlerinin %5'ten büyük olması, hata terimlerinin normal bir dağılım sergilediğini göstermektedir.

Son olarak tahmin edilen modelin durağan bir yapı gösterip göstermediği test edilmiştir. Modelin durağanlığı veya istikrarlığı, katsayı matrisinin özdeğerlerine bağlıdır. Eğer katsayı matrisinin özdeğerlerinin hepsi birim çemberin içerisinde ise sistem durağan ya da istikrarlı, özdeğerlerin en az bir tanesi birim çemberin üzerinde

veya dışarısında ise sistem durağan değildir veya giderek genişleyen bir özellik gösterir (Mucuk ve Alptekin, 2008: 168).

Grafik 4. AR Karakteristik Polinomun Ters Köklerinin Birim Çember Konumu

AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisinde yer alması modelin durağanlık açısından da bir sorun taşımadığını göstermektedir.

Yapısal testler ile modelin herhangi bir problem içermediği belirlendikten sonra kamu harcamaları ile vergi gelirlerinin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerini tespit edebilmek için Johansen Eşbütünleşme Testi yapılmış ve ulaşılan sonuçlar Tablo 17 ve Tablo 18'de gösterilmiştir.

Tablo 17. Johansen Koentegrasyon Testi Sonuçları (İz istatistiği)

Boş Hipotez	Özdeğer	İz İstatistiği	%1 Kritik Değer	Olasılık
$r = 0$	0.227237	8.002059	13.42878	0.4652
$r \leq 1$	0.000348	0.010792	2.705545	0.9170

r = koentegrasyon vektör sayısı

Hesaplanan iz istatistik değerleri %1 anlamlılık düzeyindeki tablo değerlerinden küçük olduğu için değişkenlerin koentegre olmadıklarını yani uzun dönemde birlikte hareket etmedikleri görülmektedir.

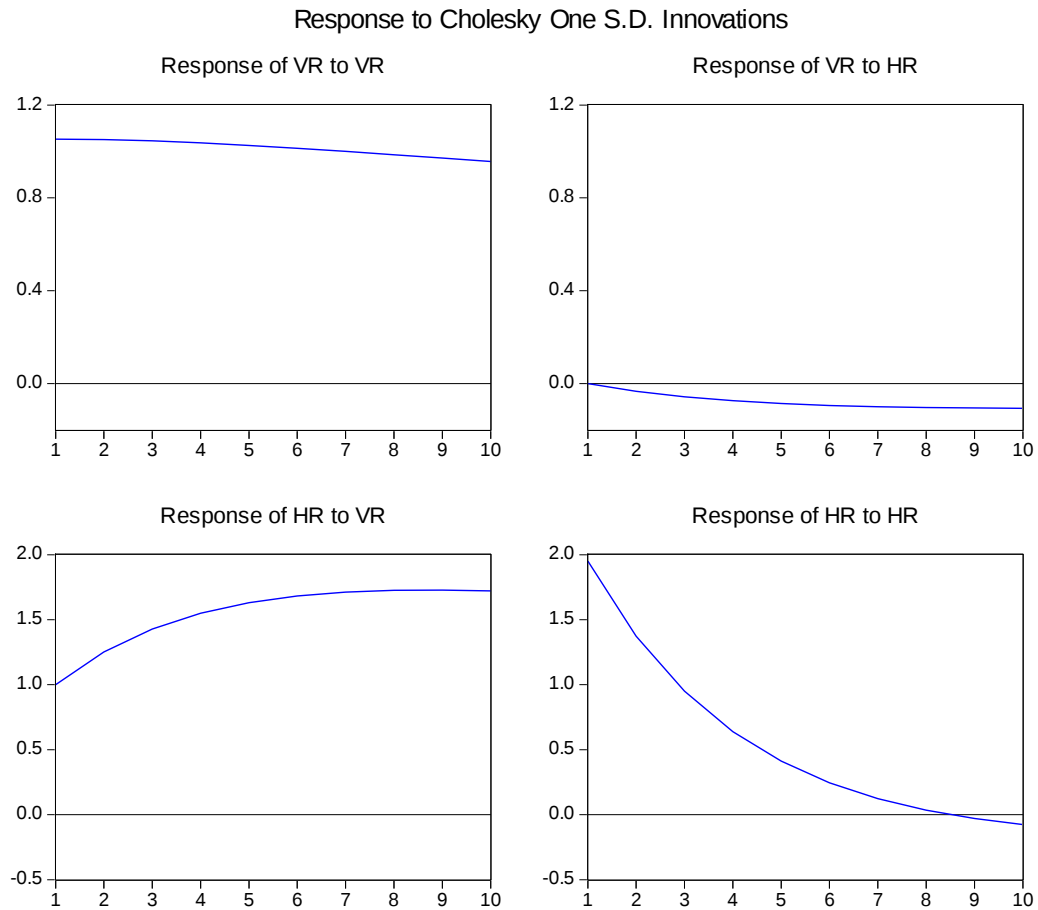
Tablo 18. Johansen Koentegrasyon Testi Sonuçları (Max-Eigen istatistiği)

Boş Hipotez	Özdeğer	Max-Eigen İstatistiği	%1 Kritik Değer	Olasılık
$r = 0$	0.227237	7.991268	12.29652	0.3796
$r \leq 1$	0.000348	0.010792	2.705545	0.9170

r = koentegrasyon vektör sayısı

Max-Eigen istatistik değerleri de yine aynı şekilde %1 anlamlılık düzeyindeki tablo değerlerinden küçük olduğu için değişkenlerin koentegre olmadıklarını doğrulamaktadır.

Değişkenlerin her birine verilen şoklar karşısında diğer değişkenlerin bu duruma nasıl tepki verdiğini göstermek için kullanılan etki-tepki fonksiyonları ise Grafik 5'te sunulmaktadır.

Grafik 5. Etki-Tepki Fonksiyonları

Etki-tepki fonksiyonlarına göre kamu harcamalarına verilen 1 br'lik standart şok karşısında vergi gelirlerinin azaldığı, vergi gelirlerine verilen şok karşısında ise kamu harcamalarının artış kaydettiği görülmektedir.

VAR'ın hareketli ortalamalar bölümünden elde edilen varyans ayrıştırması sonuçları ise Tablo 19'da sunulmaktadır. Vergi gelirleri ve kamu harcamaları için ayrı ayrı yapılan varyans ayrıştırması bulgularına göre vergi gelirlerinde meydana gelen değişikliklerde kamu harcamalarının açıklama gücü oldukça zayıf kalmaktadır. Vergi gelirlerinin kamu harcamalarını açıklama gücü ise oldukça yüksek görünmektedir.

Tablo 19. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Varyans Ayrıştırması: VR Periyodu	S.E.	VR	HR
1	1.052503	100.0000	0.000000
2	1.487895	99.95024	0.049755
3	1.819410	99.86840	0.131600
4	2.095413	99.77587	0.224131
5	2.334669	99.68365	0.316347
6	2.546903	99.59704	0.402955
7	2.738000	99.51824	0.481765
8	2.911887	99.44778	0.552221
9	3.071367	99.38540	0.614600
10	3.218538	99.33045	0.669555
Varyans Ayrıştırması: HR Periyodu	S.E.	VR	HR
1	2.192679	20.82700	79.17300
2	2.874531	31.09687	68.90313
3	3.347600	41.14401	58.85599
4	3.743987	50.03321	49.96679
5	4.104454	57.41965	42.58035
6	4.442544	63.35017	36.64983
7	4.762521	68.04243	31.95757
8	5.065624	71.74765	28.25235
9	5.352307	74.69014	25.30986
10	5.622995	77.05021	22.94979

SONUÇ

Vergi gelirleri ve kamu harcamalarına olan ihtiyacın en önemli nedeni, adalet ve savunma gibi toplumun temel ihtiyaçlarıyla beraber, devletin modern maliye anlayışla birlikte gelişen ekonomik hayata müdahale amaçlarını da taşımasından kaynaklandığı söylenebilir. Devlet bu amaçlarını gerçekleştirirken, egemenlik yetkisini de kullanarak siyasi hükümetler eliyle birtakım ekonomi politikalarını uygulayarak iktisadi hayata yön vermektedir. Bu doğrultuda devletin maliye politikası araçları içerisinde yer alan harcama ve vergi politikaları günümüzde oldukça etkin olarak kullanılmaktadır.

Devletin tüketim, yatırım ve transfer kalemlerinden oluşan kamu harcamaları kamusal ihtiyaçların karşılanması fonksiyonunu yerine getirmesinin yanı sıra, yatırım harcamaları yoluyla büyüme ve kalkınmaya da olumlu etkilerde bulunabilmektedir.

Ekonomilerde kamu gelirleri çok sayıda kaynaktan ve değişik mekanizmalarla temin edilmektedir. Vergi, birçok ülkede kamu gelirleri içerisinde en önemli paya sahip olup kamusal harcamaların finansmanını sağlama görevini yerine getirmektedir. Bu doğrultuda kaynak yaratma fonksiyonunu üstlenen vergiler aynı zamanda politik ve idari olarak da yapılabilir olmalı, mümkün olduğunca etkinlik ve adaleti gözetmelidirler (Stern ve Burgess, 2007: 2-7).

Kamusal ihtiyaçların temini için yapılan harcamalar ve bunların finansmanını sağlayan vergi gelirleri arasında birtakım ilişkiler bulunmaktadır. Dört biçimde ele alınan bu etkilerin derecesi ve yönü ekonomik ve mali politikaların uygulanmasında yol gösterebilecektir.

Friedman tarafından öne sürülen vergi-harcama hipotezi, vergilerde meydana gelen değişimlerin kamu harcamaları üzerinde etkili olacağını öne sürmüştür. Friedman'a göre vergi gelirlerinde meydana gelen artışlar, harcamaları da artıracığı için bütçe açıklarını azaltmak mümkün olmayacaktır. Bu nedenle bütçe açıklarını azaltmak için vergi gelirleri azaltılmalıdır. Benzer şekilde Buchanan ve Wagner'de kamu harcamalarındaki artışların dolaylı vergiler nedeniyle ortaya çıktığını vurgulamışlardır.

Diğer taraftan kamu harcamaları da vergi gelirleri üzerinde değişimler meydana getirebilmektedir. Peacock ve Wiseman'a göre savaş ve doğal afetler gibi

nedenlerle artan kamu harcamaları, bu olayların etkileri giderildikten sonra azalsa bile ilk seviyesine düşmeyecektir. Harcamalarda ortaya çıkan bu artışa paralel olarak vergi gelirleri de artacak ve kalıcı olacaktır. Ricardocu Denklik Teorisi’de bu öngörü ile uyumludur. Buna göre devletin borçlanma yoluyla temin ettiği harcamaların gelecekte vergi yükünü artıracaklarını öngören bireyler, tasarrufa yönelerek bugünkü harcamalarını da azaltmaktadırlar.

Mali uyum hipotezi, kamu idarecilerinin vergi gelirleri ile kamu harcamaları arasında sürekli bir uyum sağlama gayreti içerisinde olduklarından yola çıkarak harcamalar ve vergiler arasında karşılıklı bir ilişki bulunduğunu öne sürmektedir. Musgrave ile Meltzer ve Richard, kamu gelirlerinin harcamalarla eş zamanlı değişme eğiliminde olduğunu, gelir ve harcama kararlarının aynı zamanda alındığını ileri sürmektedirler. Bu teoriye göre gelirler ile harcama arasında çift yönlü bir ilişkinin olduğu, harcamaların gelirleri etkileyebileceği gibi harcamaları da gelirleri etkileyebileceği ifade edilmektedir.

Kurumsal farklılık teorisine göre kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasında nedensellik anlamında bir bağ bulunmamaktadır. Baghestani ve McNown tarafından ifade edilen bu kurama göre devletin harcama ve vergileme fonksiyonları sırasıyla devletin yürütme ve yasama organları tarafından bağımsız bir şekilde belirlenmektedir.

Bu çalışmada Türkiye’de kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasındaki ilişki, nedensellik testleri yardımıyla incelenmiştir. Johansen Eşbütünleşme yöntemi ile yapılan araştırmada iki değişken arasında uzun dönemde herhangi bir ilişki bulunmadığı ortaya koyulmuştur. Değişkenler arasındaki kısa dönem nedensellik ilişkisini araştırabilmek için VAR analizinden faydalanılmıştır. Kullanılan yöntem kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasında kısa dönemde herhangi bir ilişki bulunmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum teoride kurumsal farklılık hipotezine uygun düşmektedir. Fakat Türkiye’de vergi ve harcamaların idaresi ve karar alma sürecini belirleyen mekanizmalar arasında doğrudan bir ayrılık olduğunu söylemek mümkün değildir. Gelir ve harcama bütçesinin hazırlanması Maliye Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu süreç doğrultusunda hazırlanan mali yıl bütçesi her yıl meclis komisyonları tarafından görüşüldükten sonra yasama organı tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmektedir.

Türkiye’de IMF destekli olarak uygulanan politikalar gereğince kamu açıklarını azaltmak amacıyla uygulanan sıkı mali politikalar, hükümetlerin bütçe üzerindeki etkilerini azaltmıştır. Özellikle uygulanan % 6,5 oranındaki faiz dışı fazla hedefi bütçede yer alan harcamaların yönetimi konusunda önemli bir baskı unsuru oluşturmuştur. Aynı zamanda meclis görüşmelerinde harcamaların artırılmasına yönelik tekliflerde bulunulamayacağı gibi anayasada yer alan önlemler, harcamaların gelirlerden bağımsız olarak ortaya koyulması gerekliliğini vurgulamaktadır.

Kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasında herhangi bir ilişkinin bulunmaması, bu iki değişkenden herhangi biri artırılıp azaltıldığında diğerinin bundan etkilenmeyeceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla kamu harcamaları azaltılarak veya vergi gelirleri artırılarak bütçe açığına olumlu yönde etkide bulunulması mümkündür. Şöyle ki, Türkiye’de uygulanan sıkı mali politikaların etkisiyle harcamalar baskı altına alınmış, dolaylı vergilerin de etkisiyle vergi gelirleri artırılarak bütçe açığındaki azalmaya ve faiz dışı fazlaya katkıda bulunmuştur. Kamusal harcamalarda meydana gelen daralma vergi gelirlerini etkilememiş, aksine artırmıştır. Özellikle bu durum 2001 yılından sonra net bir şekilde görülebilmektedir. Bu durum Türkiye’de kamusal harcamalar ve vergi gelirleri arasında bir bağ olmamasının nedenini daha iyi açıklamaktadır.

Bu nedenle Türkiye’de bütçe açıklarını azaltabilmek amacıyla uygulanacak politikalar daha etkin sonuçlar ortaya koyabilecektir. Harcama ve gelirlerin her ne kadar hazırlandığı kurumlar ve süreçleri bakımından bir ayrılık olmasa da birbirleri arasında eşgüdümlü bir ilişkinin bulunmaması, kamu harcamalarının sınırlandırılması amacıyla alınacak tedbirlerin artırılarak istikrarlı olarak uygulanmasını beraberinde getirmektedir.

Vergi gelirleri açısından vergiye uyum sağlanabilmesi için yapılacak mali düzenlemelerin temel amacı, gelirleri artırmakla birlikte vergiyi tabana yayarak toplumun bütün kesimlerinden adil şekilde toplayarak olmalıdır.

KAYNAKÇA

Abdioğlu, Zehra ve Harun Terzi (2009), “Enflasyon ve Bütçe Açıkları İlişkisi: Tanzi ve Patinkin Etkisi” Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 2.

Abdulaziz, Mariam, Shah Habibullah Muzafar, W.N.W. Azman-Saini and M. Azali (2000), “Testing for Causality Between Taxation and Government Spending: An Application of Toda-Yamamoto Approach”, Pertanika Journal Social Sciences & Humanities, Universiti Putra Malaysia Press.

Acar, İbrahim ve Atilla Gül (2007), “Hüseyin 1980 Sonrasında Kamusal Mal ve Hizmet Sunumunda Yaşanan Dönüşüm”, 22. Maliye Sempozyumu Bildirileri, 10-13 Mayıs, Antalya.

Acar, Sadık, <http://www.deu.edu.tr/userweb/sadik.acar/dosyalar/Binder1.pdf>
Erişim Tarihi: 22/07/2013.

Açıklın, Sezgin (2007), “Özelleştirme, Türkiye Uygulamaları”, Türkiye Ekonomisi, Editör: Ahmet Ay, Çizgi Kitabevi, Konya.

Ağcakaya, Serpil (2003), “Ülkemizde Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi (1980-2000)”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 10.

AKALIN, Güneri (1986), “Kamu Ekonomisi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 554, 2. Basım, Ankara.

Akalın, Güneri (2000), Kamu Ekonomisi, Akçağ Yayınları, Ankara.

Akat, Asaf Savaş ve Seyfettin Gürsel (2008), “Kamu Harcamalarının Bileşiminin Büyüme ve Refah Etkileri”, Bahçeşehir Üniversitesi Araştırma Projesi, İstanbul.

Akçağlayan, Anıl ve Meltem Kayıran (2010), “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Gelirleri: Nedensellik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2.

Akçoraoğlu, Alpaslan (1999), “Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri ve Keynesçi Politikalar: Bir Nedensellik Analizi”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2.

Akdemir, Tekin ve M. Fatih İlgün (2001), “Kamu Borçlanması Sınırlamalarının Kamu Harcamalarının Bileşimi Üzerine Etkileri: Avrupa Birliği Ülkelerine Yönelik Ampirik Bir Değerlendirme” Maliye Dergisi, Sayı: 160.

Akdoğan, Abdurrahman (2005), “Kamu Maliyesi”, Gazi Kitabevi, 10. Baskı, Ankara.

Akkaya, Şahin (1988), “Adil Vergileme ve Optimal Vergileme Yaklaşımlarına Genel Bakış”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 46.

Akşin, Sina (1992), ”Sened-i İttifak ile Magna Carta’nın Karşılaştırılması”, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 27.

Aktan, Coşkun Can ve Y. İstiklal Vural (2004), “Vergi Rekabeti”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 22.

Akyıldız, Hüseyin ve Ömer Eroğlu (2004), “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1.

Altay, N. Oğuzhan ve Onur Altın (2008), “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve Yatırımlar Üzerine Etkilerinin Analizi (1980-2005)”, Ege Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 1.

Al-Qudair, Khalid H. A. (2005), “The Relationship between Government Expenditure and Revenues in the Kingdom of Saudi Arabia: Testing for Cointegration and Causality”, Journal of King Abdulaziz University, Vol: 19, No: 1.

Al-Zeaud, Hussein Ali (2012), “Government Revenues and Expenditures: Causality Tests for Jordan”, Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business, Vol: 4, No: 7.

Altay, Asuman (2005), “Yoksulluk Sadece Devletin Sorunu mu? Kamu Harcamaları Açısından Bir Değerlendirme”, Sosyo-Ekonomi Dergisi, Sayı: 2.

Altay, Asuman (2007), “Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Yeni Açılımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, Sayıştay Dergisi, Sayı: 64 Ankara.

Altay, N. Oğuzhan ve Onur Altın (2008), “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve Yatırımlar Üzerine Etkilerinin Analizi (1980–2005)”, Ege Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 1.

Altunç, Ö. Faruk ve Bilge Şentürk (2010), “Türkiye’de Özel Yatırımlar ve Kamu Yatırımları Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Sınır Testi Yaklaşımı”, Maliye Dergisi, Sayı: 158.

Ardıç, Hülya (2004), “1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin, TC Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi”, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Tez Danışmanı: Tuba Ogun, TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü, Ankara.

Aregbeyen, Omo, Baba Insah (2013), “A Dynamic Analysis of the Link between Public Expenditure and Public Revenue in Nigeria and Ghana”, Journal of Economics and Sustainable Development, Vol: 4, No: 4.

Arısoy, İbrahim (2005), “Wagner ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2.

Arısoy, İbrahim ve İlter Ünlükaplan (2011), “Katma Değer Vergisi, Enflasyon Oranı ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkilerin Dinamik Analizi”, Sosyo Ekonomi Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 16.

Armağan, Ramazan (2003), “Kamu Ekonomisinde Dışsallıklar ve Dışsallıkların İçselleştirilmesi” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı: 9.

Arsan, Üren (1979), “Kamu Borçlarının Sınıflandırılmaları” Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 34, Sayı: 1.

Arslan, Mehmet (2004), “Türk Vergi Sistemi”, Nobel Yayın Dağıtım, 3. Baskı, Ankara.

Aslan, Murat ve Murat Taşdemir (2009), “Is Fiscal Synchronization Hypothesis Relevant for Turkey? Evidence from Cointegration and Causality Tests with Endogenous Structural Breaks”, Journal of Money, Investment and Banking, Issue: 12.

Ataç, Beyhan (1999), “Maliye Politikası”, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No:118, Eskişehir.

Atiyas, İzak ve Burak Oder (2008), “Türkiye’de Özelleştirmenin Hukuk ve Ekonomisi”, Project Report, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Ankara.

Atmaca, Reyhan (1995), “Gümrük Birliği ve Olası Etkileri”, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 16.

Ay, Ahmet (2006), “Türkiye’de Wagner Teorisi Üzerine VAR Analizi (1980-2005)”, Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 12.

Ay, Ahmet ve Zeynep Karaçor (2006), “2001 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinde Krizden Büyümeye Geçiş Üzerine Bir Tartışma”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 16.

Aydın, Murat ve Timur Turgay (2011), “Yoksullukla Mücadelede Vergi Politikası ve Türkiye”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 1.

Aytaç, Deniz (2004), “Türkiye’de Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi: Avrupa Birliği Ülkeleri İle Bir Karşılaştırma”, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Abuzer Pınar, Ankara.

Aytaç, Deniz ve Mehmet Cahit Güran (2010), “Kamu Harcamalarının Bileşimi Ekonomik Büyümeyi Etkiler mi? Türkiye Ekonomisi İçin Bir Analiz”, Sosyo Ekonomi Dergisi, Temmuz-Aralık.

Bağdigen, Muhlis ve Erdal Abdülhakimoğulları (2005), “Borç Servisi ile Kamu Gelir ve Harcamaları Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 60, Sayı: 2.

Bakırtaş, İbrahim (2002), “Dışsallıklar Sorunu’nun İçselleştirilmesinde Düzenleyici Vergiler ve Sübvansiyonların Etkinliği: Analitik Bir Yaklaşım”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 7.

Bakırtaş, İbrahim (2003), “Kamu Harcamalarının Temel Makroekonomik Göstergelerle İlişkisi ve Nedenselliği (1983 – 2000 Türkiye Örneği)”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 9.

Bakış, Ozan, Thomas Jobert ve Ruhi Tuncer (2008), “Kamu Harcamaları ve Büyüme, Zaman Serileri Analizi”, Bahçeşehir Üniversitesi Araştırma Projesi, İstanbul.

Bakkal, Süleyman ve Temel Gürdal (2007), “İç Borçlanmanın Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2.

Balseven, Hale (2003), “Vergilerin Emek Arzı Üzerindeki Gelir, İkâme ve Mali Etkileri”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2.

Barry, S. Boubacar, R. Joao Faria and Francisco Carneiro (2005), “Government Revenues and Expenditures in Guinea-Bissau: Causality and Cointegration”, Journal of Economic Development, Vol: 30, No: 1.

Başol, Koray (1998), “Bütçe Uygulamalarında Yapılan Değişiklikler ve Bütçe Politikalarına Etkileri”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 47, Sayı: 3.

Başol, Koray ve Güler Başol (1992), “Bütçe Uygulamalarında Yapılan Değişiklikler ve Bütçe Politikalarına Etkileri”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 47, Sayı: 3.

Batırel, Ö. Faruk (2007), “Kamu Maliyesi ve Yönetimi”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Batırel, Ö. Faruk (2008), “Global Ekonomik Kriz ve Türk Kamu Maliyesi”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 13.

Bayraktar, Yüksel (2009), “İç Borçlanmanın Ekonomik ve Sosyal Etkileri: 1980 Sonrası Türkiye Deneyimi”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 34.

Bedir, Serap (2001), “Transfer Harcamaları ve Enflasyon İlişkisi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 1-2.

Bedük, Aykut (2004), “Güçlü ve Büyük Türkiye İçin Üretim, İstihdam ve İşsizlik Politikaları”, Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 7.

Berber, Metin, (2006), “İktisadi Büyüme ve Kalkınma”, Derya Kitabevi, 3. Baskı, Trabzon.

Bilici, Nurettin (2008), “Vergi Hukuku”, Seçkin Yayıncılık, 18. Baskı, Ankara.

Bulut, Cihan (2001), “Kamu Sektörü ve Kamu Harcamalarının Ekonomik Etkileri”, Journal of Qafqaz University, Sayı: 8.

Bulut, Mustafa (2009), “Yatırım İkliminin Geliştirilmesinde Vergi Politikalarının Rolü: Türkiye Örneği”, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 388.

Burgess, Robin ve Nicholas Stern (2007), “Vergileme ve Kalkınma”, Çeviren: Mustafa Durmuş, Maliye Dergisi, Sayı: 152.

Candan, Nesrin (2007), “İbn-i Haldun’un Gözüyle Kamu Maliyesi Yaklaşımı”, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2.

Candan, Nesrin (2012), “Türkiye’de 1990 ve Sonrasında Uygulanan Vergi Politikaları ve Kriz Etkisi”, Tarım Ekonomisi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 2.

Ceyhan, M. Said (2005), “Türkiye’de Kamu Borçlarının Boyutları ve Karşılaştırılması İle Kamu Borçlanma Gereğinin Temel Nedenleri”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cit: 9, Sayı: 1-2.

Chang, Tsangyao and Yuan-Hong Ho (2002), “A Note on Testing Tax-and-Spend, Spend-and-Tax or Fiscal Synchronization: The Case of China”, Journal of Economic Development, Vol: 27, No: 1.

Chester, T. E. (1972), “Batı Almanya: Bir Sosyal Piyasa Ekonomisi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 29, Sayı: 1.

Chowdhury, Abdur (2011), “State Government Revenue and Expenditures: A Bootstrap Panel Analysis”, Department of Economics Working Paper College of Business Administration, University of Marquette.

Çağan, Nami (1980), “Demokratik Sosyal Hukuk Devletinde Vergilendirme”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 37, Sayı: 1.

Çal, Sedat (2007), “Kamu Hizmeti, Bir Tanım Denemesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 1-2.

Çataloluk, Cuma (2009), “Kamu Borçlanması, Gerçekleşme Biçimi ve Makroekonomik Etkileri (Teorik Bir Yaklaşım: Türkiye Örneği)”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 21.

Çavuşoğlu, Tarkan (2005), “Vergi Gelirleri ve Kamu Harcamaları Açısından Enflasyon: Tanzi ve Ters Tanzi Etkileri”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 3.

Çavuşoğlu, A. Tarkan (2008), “Türkiye’de Kamu Gelirleri ve Harcamaları Arasındaki İlişki Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 20.

Çelebi, A. Kemal (1992), “Kamu Harcamaları Artışının Kurumsal Nedenleri”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 47, Sayı: 3-4.

Çelebi, A. Kemal ve Zafer Yalçın (2008), “Kamusal Mallar Teorisinin Değişimi: Bölgesel Kamusal Mallar”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 2.

Çelebi, Kemal ve Hamza Kahrıman (2011), “Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Ar-Ge Faaliyetlerine Yönelik Vergi Teşvikleri ve Bunların Karşılaştırmalı Analizi”, Maliye Dergisi, Sayı: 161.

Çelebier, Nazmiye (1985), “Türkiye’de Konsolide Devlet Bütçesinin Finansmanı (1965-1985)”, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara.

Çetin, Halis (2002), “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1.

Çetin, Murat ve Eyyüp Ecevit (2010), “Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerinde Bir Panel Regresyon Analizi”, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 2.

Çevik, Savaş (2009), “Geçiş Ekonomileri’nde Kamu Maliyesi ve Mali Sistem Reformları”, Numbers Journal of Azerbaijani Studies Khazar University, Vol: 12, Numbers: 1-2.

Dalena, Michele and Cosimo Magazzino (2012), “Public Expenditure and Revenue in Italy 1862-1993”, Economics Notes, Review of Banking, Finance and Monetary Economics, Vol: 41, Issue: 3.

Dayangaç, Renginar, Seyfettin Gürsel ve Bilge Öztürk (2008), “Kamu Harcamalarının Bileşiminin Büyüme ve Refah Etkisi”, Bahçeşehir Üniversitesi Araştırma Projesi, İstanbul.

Demir, Murat, ve Erşan Sever (2008), “Kamu Altyapı Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme (1980-2007)”, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 2.

Demircan Siverekli, Esra (2003), “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı: 23.

Demircan Siverekli, Esra (2007), “Yeni Ekonomik Düzendeki Küreselleşme Yerelleşme Bağlamında Belediyelerde Yeni Mali Yönetim Anlayışı”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 29.

Demircioğlu, Halil (1967), “Roma Devleti’nin Eyalet (Provincia) Sistemi Hakkında”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 8.

Dileyici, Dilek ve Özlem Özkıvrak (2000), “Yeni Yüzyılda Parasal ve Mali Politikalarda Yeniden Yapılanma”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2.

Doğan, Seyhun (2007), “1990 Sonrasında Türkiye’de Kamu Kesimi Açıkları ve Finansmanı”, Türkiye Ekonomisi, Editör: Ahmet Ay, Çizgi Kitabevi, Konya.

Dökmen, Gökhan (2012), “Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri Arasındaki İlişki: Panel Nedensellik Analizi”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 2.

DPT (1994), “Başlangıcından Bugüne Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları (1984-1994)”, Metin KİLCİ, ISBN 975-19-0909-0, Ankara, <http://ekutup.dpt.gov.tr/kit/kilcim/ozelles.pdf>. Erişim Tarihi: 22/07/2013.

DPT (1996), “Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Yayın No: 2454.

DPT (2002), “Sayılarla Türkiye Ekonomisi: Gelişmeler (1980- 2001), Tahminler (2002-2005)”, Ankara, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/tarih/tr/1980-01.pdf>. Erişim Tarihi: 22/07/2013.

DPT (2006), “9. Kalkınma Planı (2007-2013)”, Sayı: 26215, Yayın Tarihi: 01.07.2006.

DPT (2009), “Orta Vadeli Program (2010-2012)”, Sayı: 27351 (mükerrer), Yayın Tarihi: 16.09.2009.

Durkaya, Mehmet ve Servet Ceylan (2006), “Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme”, Maliye Dergisi, Sayı: 150.

Düzgün, Recep ve Emine Bilgili (2008), “Kamu Tüketim Harcaması ve Özel Tüketim: Orta Asya Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi”, Sosyo-Ekonomi Dergisi, Sayı: 8.

Edizdoğan, Nihat (2000), “Kamu Maliyesi (Kamu Gelirleri ve Vergi Teorisi)”, Ekin Kitabevi, Bursa.

Eğilmez, Mahfi (2009), “Küresel Finans Krizi: Piyasa Sisteminin Eleştirisi”, Remzi Kitabevi, 5. Baskı, İstanbul.

Eğilmez, Mahfi 03/02/2011, Radikal Gazetesi.

Eita, Joel Hinaunye and Daisy Mbazima (2008), “The Causal Relationship Between Government Revenue and Expenditure in Namibia”, Department of Economics University of Namibia, Windhoek, Munich Personal Repec Archive.

Eker, Aytaç (2004), “Kamu Maliyesi”, Kanyılmaz Matbaası, İzmir.

Ekici, Mehmet Sena (2009), “Vergi Gelirlerini Etkileyen Ekonomik ve Sosyal Faktörler”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 30, www.esosder.org.

Ekzen, Nazif (2006), “AKP İktisat Politikaları (2002-2006)”, Mülkiye Dergisi, Cilt: 30.

Ekzen, Nazif (2009), “AKP İktisat Politikaları: 2002-2006”, Mülkiye Dergisi, Cilt: 30, Sayı: 152.

Ener, Meliha ve Esra Demircan (2008), “Küreselleşme Sürecinde Değişen Devlet Anlayışından Kamu Hizmetlerinin Dönüşümüne: Sağlık Hizmetlerinde Piyasa Mekanizmaları”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1.

Engin, İsmail (2000), “Enflasyonun Vergi Etkisi”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 2.

Ercan, Y. Nihal (2002), “İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış”, Planlama Dergisi, DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayısı.

Erdem, Metin, Doğan Şenyüz ve İsmail Tatlıoğlu (1996), “Kamu Maliyesi”, Ekin Yayınevi, Bursa.

Ergen, Zühal (2006), “Yükseköğretim Karma Malının Niteliği ve Finansmanı Üzerine”, Sosyo-Ekonomi Dergisi, Sayı: 3.

Erkan, Fikret (2009), “Avrupa Birliği’nde Dolaysız Vergilerin Uyumlaştırılması ve AB Mahkemesi’nin Bu Konudaki Rolü”, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2009/399, Ankara.

Erkan, Hüsnü (2000), “Ekonomi Politikasının Temelleri”, İlkem Ofset, 4. Baskı, İzmir.

Ermişoğlu, Ergun (2011), “Enflasyon Hedeflemesi Rejiminin Türkiye’deki Başarısının Değerlendirilmesi”, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Ersezer, Devrim ve Süleyman Ulutürk (2004), Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 46. Seri.

Ersezer, Devrim (2004), “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Süleyman Ulutürk.

Ertan, Birol (2004), “Demokrasi ve Yerel Yönetimler”, Journal of Faculty of Business and Economics, Volume: 3/4, Fall Eastern Mediterranean University.

Elyasi, Yousef, Mohammad Rahimi (2011), “The Causality between Government Revenue and Government Expenditure in Iran”, <http://ssrn.com/abstract=1977987>

Evgin, Tülay (1995), “90’lı Yıllarda İ Borlarımızın Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 50, Sayı: 1.

Fasano, Ugo, Qing Wang (2002), “Testing the Relationship Between Government Spending and Revenue: Evidence from GCC Countries”, IMF Working Paper, No: 2/201.

Felstein, S. Martin (2009), “Maliye Politikasının Rolünü Yeniden Düşünmek”, Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2.

Garkaz, Mansour, Fereydoon Azma and Reza Jafari (2012), “Relationship Between Oil Revenues and Government Expenditure Using Wavelet Analysis Method: Evidence from Iran”, Economics and Finance Review, Vol: 2, <http://www.businessjournalz.org/efr>

Gencel, Ufuk ve Elif Kuru (2012), “Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi”, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 20.

Gerçek, Adnan (2006), “Vergilemede Mükellef Hakları ve Türkiye’deki Durumun İncelenmesi”, Vergi Sorunları Dergisi, Yıl: 29, Sayı: 209.

Giray, Filiz (2004), “Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1.

Gök, A. Kerim (2007), “Vergi Direncinin Gelişimi”, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1.

Gökbunar, Ali Rıza (1998), “Vergileme İlkeleri ve Küreselleşme”, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Sayı: 4.

Göktaş, zlem (2008), “Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğinin Analizi”, İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Sayı: 8.

Gözübüyük, A. Şeref ve Turgut Tan (1998), “İdare Hukuku”, Cilt: 1, Genel Esaslar, Turhan Kitabevi, Ankara.

Gujarati, Damodar N. (2001), “Temel Ekonometri”, Çeviren: Ümit Şenesen, Gülay G. Şenesen, Literatür Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.

Gül, Ekrem ve Barış Kenar (2009), “AB Ülkeleri ve Türkiye’de Vergi Gelirleri İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980 - 2008 Dönemi”, International Davraz Congress on Social and Economic Issues Shaping the World’s Future: New Global Dialogue, Isparta.

Günal, Mehmet (2007), “Parasal Gelişmeler, Merkez Bankası ve Para Politikası Uygulamaları”, Türkiye Ekonomisi, Editör: Ahmet Ay, Çizgi Kitabevi, Konya.

Günaydın, İhsan (2000), “Türkiye’de Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamaları Arasındaki Nedensel İlişkiler”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1.

Günaydın, İhsan (2004), “Vergi-Harcama Tartışması: Türkiye Örneği”, Doğuş Üniversitesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2.

Güngör, Gonca ve Aykut Aydın (2011), “Küreselleşmenin Türk Vergi Politikaları Üzerine Etkisinin 1980 Sonrası Analizi”, Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt: 3, No: 2.

Güran, M. Cahit ve Serpil Oğuz (2010), “Kamu Ekonomisi Alanında Geçmişten Günümüze Yaşanan Gelişmeler ve Geleceğe İlişkin Beklentiler”, Maliye Dergisi, Sayı: 158.

Güran, Tefik (1988), “İktisat Tarihi”, Prof. Dr. Nazım Terzioğlu Basım Atölyesi, İstanbul.

Gürbüzer, Selma (1997), “Enflasyonun Vergi Gelirlerinin Reel Değeri Üzerindeki Etkisi (Tanzi Etkisi)”, Hazine Dergisi, Sayı: 7.

Gürdal, Temel (2008), “Türkiye’de Faiz Dışı Fazla ve Borçların Sürdürülebilirliği (1975-2007 Dönemi)”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2.

Güvenek, Burcu, Volkan Alptekin ve Murat Çetinkaya (2010), “Enflasyon ve Dolaylı Vergilerden Elde Edilen Gelirler Arasındaki İlişkinin VAR Yöntemiyle Analizi”, Kamu-İş Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 3.

Güzel, Simla (2009), “Ar-Ge Harcamaları ve Vergi Teşvikleri: Belirli Ülkeler Karşısında Türkiye’nin Durumu”, Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2.

Hepaksaz, Engin (2007), “Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Anayasal Mali Reform”, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt: 44, Sayı: 514.

Herekman, Aykut (1986) ,“Kamu Maliyesi”, Sevinç Yayınevi, Ankara.

Ho, Yuan-Hong and Chiung-Ju Huang (2009), “Tax-Spend, Spend-Tax or Fiscal Synchronization: A Panel Analysis of the Chinese Provincial Real Data”, Journal of Economics and Management, Vol: 5, No: 2.

Hye, Qazi Muhammad Adnan, M. Anwar Jalil (2010), “Revenue and Expenditure Nexus: A Case Study of Romania”, Romanian Journal of Fiscal Policy, Volume: 1, Issue: 1.

Işık, Abdülkadir (2009), “Kültür ve Kalkınma: Vergi Kültürü Örneği”, Ege Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2.

Işık, Abdülkadir ve Metin Meriç (2009), “AB’de Kamu Yatırımlarının Finansmanında Altın Kural”, Ege Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 4.

Işık, Nihat ve Mehmet Alagöz (2005), “Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 24.

İnanç, Hüsamettin ve Muhittin Demiray (2004) “Siyasal Bir İdeoloji Olarak Neo-liberalizm”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 11.

Joumard, Isabelle (2001), “Avrupa Birliği Ülkelerinde Vergi Sistemleri”, Çeviren: Hakan Karabacak, OECD Ekonomi Departmanı Çalışma Belgeleri, No: 301.

Kar, Muhsin ve Sami Taban (2003), “Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 58, Sayı: 3.

Karaarslan, Erkan “Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması”, Yazı Dizisi-4, www.erkankaraarslan.org. Erişim Tarihi: 20/05/2013

Karaarslan, Erkan (2005), “Kamu Kesimi Eğitim Harcamalarının Analizi”, Maliye Dergisi, Sayı: 149.

Karabaş, Engin (2005), “Bütçe Kapsamı ve Bütçe Kapsamı Dışında Kalan Harcama Alanları”, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara.

Karabulut, Kerem (2010), “Özal Dönemi Türkiye’nin Ekonomi-Politiği”, Turgut Özal Uluslar arası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1, İnönü Üniversitesi 15-16 Nisan, Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı, Malatya.

Karaçor, Zeynep (2006), “Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000 - Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 16.

Karahanogulları, Onur (1998), “Özelleştirme Yöntemi Olarak İhale”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1.

Karakurt, Alper (2010), “Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 65, Sayı: 2.

Kargı, Veli ve H. Yasemin Özügürlü (2007), “Türkiye’de Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerine Etkileri: 1980-2005 Dönemi”, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 1.

Kargı, Veli ve Cihan Yüksel (2010), “Çevresel Dışsallıklarda Kamu Ekonomisi Çözümleri”, Maliye Dergisi, Sayı: 159.

Kaya, Fatih (2009), “Mali Kural Uygulamaları ve Türkiye İncelemesi”, DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın No: 2807.

Kaya, Vedat ve Ömer Yılmaz (2005), “Kamu Harcama Çeşitleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 9.

Keşkek, Sami ve Muhammed Özhan (2004), “Enflasyon, Enflasyon Belirsizliği ve Büyüme”, Türkiye İktisat Kongresi Gelişme Stratejileri ve Makroekonomik Politikalar Tebliğ Metinleri-2.

Khalaf, G. Abdullah (2008), “An Illustration of the Causality Relation between Government Spending and Revenue in Sweden”, Journal of Natural Sciences and Mathematics, Vol: 2, No: 1.

Kıldış, Yusuf (1998), “İktisadi Kalkınma Açısından Teşvik Edici Vergi Politikasının Önemi”, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Mehmet Tosuner, İzmir.

Köse, Salih (2002), “24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 Kararlarının Karşılaştırılması”, Planlama Dergisi, DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayısı.

Kumrulu, G. Ahmet (1979), “Vergi Hukukun Bir Kısım Anayasal Temelleri”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 36, Sayı: 1.

Lusinyan, Lusine and John Thornton (2010), “The Intertemporal Relation Between Government Revenue and Expenditure in the United Kingdom: 1750-2004”, Bangor University, <http://www.bangor.ac.uk/business/docs/BBSWP10007.pdf>
Erişim Tarihi: 04.06.2013.

Mahrara, Mohsen and Mosayeb Pahlavani (2011), “Government Revenue and Government Expenditure Nexus in Asian Countries: Panel Cointegration and Causality”, International Journal of Business and Social Science, Vol: 2, No: 7.

Masenyetse, F. Rethabile, Sephooko I. Motelle (2012), “ Government Revenue Expenditure Nexus in Lesotho: the Decline in SACU Revenue”, American Journal of Economics, Vol: 2, No: 1.

Maynard, Tracy (2009), “The Causal Relationship Between Government Expenditure and Tax Revenue in Barbados”, Presented at the Annual Review Seminar, Research Department Central Bank of Barbados.

Meriç, Metin (2003), “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan lkelerde Transfer Harcamalarının Gelişimi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2.

Merter, M. Emin, İ. Atilla Acar ve Enver Arslan (2007), “Türk Vergi Sisteminde KDV Uygulaması ve Etkinliğinin Analizi”, Maliye Dergisi, Sayı: 153.

Miynat, Mustafa (2003), “Liberalizasyon Sürecinde Uygulanan İstikrar Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi: 1980 Sonrası Türkiye rneği”, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Naci Birol Muter, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Moalusi, K. Daniel (2007), “Causal Link Between Government Spending and Revenue: A Case Study of Botswana”, Fordham Economics Discussion Paper Series.

Mosca, Gaetano (1945), “Eski Yunanistan’da Siyasi Müessese ve Doktrinler”, Çeviren: Mukbil Özyürük, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4.

Mosca, Gaetano (1946), “Roma ve Ortaçağ: Siyasi Müessese ve Doktrinler”, Çeviren: Mukbil Özyürük, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2.

Mucuk, Mehmet (2005), “Geçici Vergilerin Çalışma Sermayesi Üzerine Etkileri”, Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 10.

Mucuk, Mehmet ve Volkan Alptekin (2008), “Türkiye’de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975 - 2006)”, Maliye Dergisi, Sayı: 155.

Mucuk, Mehmet ve Doğan Uysal (2009), “Türkiye Ekonomisinde Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme”, Maliye Dergisi, Sayı: 157.

Mutlu, Abdullah (2009), “Tanzimat’tan Günümüze Türkiye’de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi”, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 390, Ankara.

Nadaroğlu, Halil (2000), “Kamu Maliyesi Teorisi” Beta Basım Yayım Dağıtım, 11. Baskı, İstanbul.

Nanthakumar, Loganathan, Mori Kogid and M. Najit Sukemi, S. Muhamad (2011), “Tax Revenue and Government Spending Constraints: Empirical Evidence From Malaysia”, China-USA Business Review, Vol: 10, No: 9.

Neurisse, André (1998), “Akdeniz’de Gelir Vergisi’nin Arkeolojisi”, Çeviren: Z. Sacit Önen, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1-2.

Nişancı, Murat, Metin Uçar ve İlyas Karabıyık (2011), “İktisadi Büyüme ve Kamu Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, Sayı: 111.

Obioma, C. Emelogu, Uche M. Ozughalu (2010), “An Examination of the Relationship between Government Revenue and Government Expenditure in Nigeria: Cointegration and Causality Approach”, *Economic and Financial Review*, Vol: 48, No: 2.

Odyakmaz, Zehra (2006), “Anayasa ve İdare Hukuku”, İkinci Sayfa Yayınları, No: 8, 7. Baskı, İstanbul.

Ogujiuba, Kanayo, Terfa W. Abraham (2012), “Testing the Relationship between Government Revenue and Expenditure: Evidence from Nigeria”, *International Journal of Economics and Finance*, Vol: 4, No: 11.

Oktayer, Asuman (2010), “Türkiye’de Bütçe Açığı, Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 158.

Oskay, Cansel Seymen (2004), “1980’den Günümüze Türkiye’de İç Borçların Yapısal Gelişimi ve Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 8.

Oyan, Oğuz (1995), “Devleti Küçültme Saplantısı”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 179-180.

Öncel, Mualla, Nami Çağan ve Ahmet Kumrulu (1985), “Vergi Hukuku”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 548, Cilt: 1, 2. Baskı, Ankara.

Öz, Sumru (2010), “Kriz ve İşsizlik: Başarı Önerileri ve Çözüm Önerileri” *Tüsiad-Koç University, Economic Research Forum, Working Paper Series*, No: 1024.

Özay, İlhan (2004), “Günışığında Yönetim”, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Özbaran, M. Hakan (2004), “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılın Harcama Türlerine Göre İncelenmesi”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 53.

Özbilen, Şevki (1997), “Vergi-Enflasyon İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, www.econturk.org. Erişim Tarihi: 18/11/2012.

Özdemir, Biltekin (2009), “Vergi Sistemlerinde Dolaysız Vergilerden Dolaylı Vergilere Kayış ya da Tüketim Vergilerinin Artan Ağırlığı”, Maliye Dergisi, Sayı: 157.

Özdemir, Süleyman (2007), “Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti”, İstanbul Ticaret Odası Yayını, 2. Baskı, Yayın No: 2007-57, İstanbul.

Özden, Kenan (2008), “Gelişmekte Olan Ülkelerde İkili Muhasebe Olgusu: Nedenleri, Sakıncaları ve Aşılması İçin Öneriler”, Review of Social, Economic & Business Studies, Vol: 9/10.

Özen, Ahmet (2003), “Türkiye’de Transfer Harcamalarının Gelişimi ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1.

Özgüven, Ali (1972), “İktisat İlmine Giriş”, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 1790, İstanbul.

Özsoy, İsmail ve Uğur Yıldırım (1994), “Çevre Kirliliğinin Önlenmesinde Ekonomik Yaklaşımlar ve Çözüm Önerileri”, Çevre Dergisi, Sayı: 11.

Özsoylu, Ahmet Fazıl (1992), “İç Borçların Siyasi Boyutları”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 47, Sayı: 3.

Öztek, Durmuş (2001), “1980 Sonrası Harcama Politikaları”, 16. Maliye Sempozyumu, Antalya, 2001.

Öztürk, İlhami ve Ahmet Ozansoy (2011), “Ücret Gelirleri Üzerindeki Vergi Yükünün Analizi”, Maliye Dergisi, Sayı: 161.

Palamut, Mehmet E., Mehmet Yüce (2001), “Türkiye’de 1980 – 2000 Döneminde Gerçekleşen Gelir Dağılımının İstenen Vergi ile Eğitim ve Sağlık

Harcamaları İlişkisi” Celal Bayar Üniversitesi, 16. Türkiye Maliye Sempozyumu, 28-31.Mayıs.2001.

Parida, Yashobanta (2012), “Causal Link Between Central Government Revenue and Expenditure: Evidence for India”, Journal of Economics Bulletin, Vol: 32, Issue: 4.

Pehlivan, M. Seyid (2009), “Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği”, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

Pekkaya, Semra ve Ayhan Tosuner (2004), “Türkiye Ekonomisinin Temel Dinamikleri Işığında 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programına Eleştirel Bir Yaklaşım: 1990-99 Dönemine Yönelik Bir VEC Modeli Denemesi”, Türkiye İktisat Kongresi Gelişme Stratejileri ve Makroekonomik Politikalar Tebliğ Metinleri-2.

Pelin, İbrahim Fazıl (1935), “Verginin Tarihsel Evrimi ve Batı ile Doğu Arasında Bu Konuda Muvazilik”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Yıl: 1, Sayı: 4, İstanbul.

Petanlar, Saeed Karimi, Somaye Sadeghi (2012), “Relationship between Government Spending and Revenue: Evidence from Oil Exporting Countries”, International Journal of Economics and Management Engineering, Vol: 2, Issue: 2.

Pınar, Abuzer (2005), “Devlet Bütçesi Topluma Nasıl Yansıyor?”, Siyasa Dergisi, Sayı: 1.

Pınar, Abuzer (2010), “Maliye Politikası”, Naturel Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

Qasim, Muhammad Ali and Fazal Husain (2011), “The Relationship Between Federal Government Revenues and Expenditures in Pakistan”, Pakistan Institute of Development Economics, www.pide.org.pk, Erişim Tarihi: 26/12/2011.

Rafaqet, Ali and Mahmood Shah (2012), “The Causal Relationship between Government Expenditure and Revenue in Pakistan”, *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, Vol: 3, No: 12.

Raju, Swati (2008), “The Revenue-Expenditure Nexus: Evidence For India”, *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*, Vol: 4, No: 2.

Rakıcı, Cemil ve Tarık Vural (2011), “Asgari Ücret Üzerindeki Toplam Vergi Yükü ve Asgari Ücret Tutarının Anlamı”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt: 3, No: 2.

Sakal, Mustafa (2002), “Türkiye’de Mali Disiplinsizliğin Yapısal Temelleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1.

Saraç, Önder (2010), “Vergi Harcamaları ve İktisadi Etkileri”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 159.

Saraçoğlu, Fatih ve Haydar Ejder (2002), “Kamu Mali Yönetiminin Açıklık ve Samimilik İlkeleri Açısından Analizi”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 27.

Sarı, Ramazan (2003), “Kamu Harcamalarının Dünyada ve Türkiye’deki Gelişimi ve Türkiye’de Ulusal Gelir ile İlişkisi”, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 209.

Sarısoy, İdris ve Selçuk Koç (2010), “Türkiye’de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 158.

Sarısoy, İdris ve Sinan Sarısoy (2008), “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Yönelik Vergi Teşvik Politikaları: Japonya ve Güney Kore Örnekleri”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2.

Savaş, Vural Fuat (1991), “Mali Anayasanın Temel Konuları”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt: 8.

Saygılıoğlu, Nevzat (1997), “Ülkemizde Vergi Kayıplarının Boyutu ve Ölçülebilirliği”, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı: 107.

Sennoga, B. Edward (2008), “Local Government Revenues and Expenditures in Uganda: A Var Approach”, Conference, Session: 1, www.africametrics.org. Erişim Tarihi: 26/11/2011.

Seviğ, Veysi “Prof. Dr. Halil Nadaroğlu ve Vergilendirme İlkeleri”, Referans Gazetesi, 18/12/2009.

Skousen, Mark (2003), “Modern İktisadın İnşası”, Liberte Yayınları, 1. Basım, Ankara.

Sriyana, Jaka (2009), “A Causality Relationship Between Tax Revenue and Governmet Expenditure in Indonesia”, Economic Journal of Emerging Markets, Vol: 1, No: 2.

Sur, H. Fadıl (1950), “Liberallere Göre Maliye”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 3.

Şahin, Mehmet ve Çiğdem Özenç (2007), “Kamu Harcamaları ile Makroekonomik Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkileri”, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2.

Şen, Hüseyin (2003), “Olivera - Tanzi Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, Maliye Dergisi, Sayı: 143.

Şentürk, Suat Hayri (2006), “Vergilemede Adalet İlkesi Karşısında Düz ve Artan Oranlı Vergiler”, Çimento İşveren Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 2.

Şimşek, Hayal Ayça (2007), “Türkiye’de 2000 Sonrası Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri”, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt: 44, Sayı: 512.

Şimşek, Muammer (2003), “Kamu Harcamalarının Özel Yatırımlara Etkileri (1970-2001)”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2.

Taban, Sami (2011), “Küresel Finans Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemde Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Dinamikleri”, Seta Analiz, Sayı: 37, www.setav.org. Erişim Tarihi: 23/07/2013.

Tan, Turgut (1992), “Kamu Hizmeti İmtiyazından Yap-İşlet-Devret Modeline”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 47, Sayı: 3-4.

Tang, Chor-Foon, Evan Lau (2011), “The Behaviour of Disaggregated Public Expenditures and Income in Malaysia”, Review of Applied Economics, Vol: 7, No: 1-2.

TCMB (2002), “Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü, 1. Basım, Ankara.

Tekbaş, Abdullah (2009), “Vergi Kanunları’nın Anayasa’ya Uygunluğunun Yargısal Denetimi”, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2009/396, Ankara.

Tekin, Ahmet (2006), “Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 16.

Temiz, Dilek (2008), “Türkiye’de Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1960-2006 Dönemi”, 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat, İzmir.

Terzi, Harun ve Sabiha Oltulular (2006), “Harcama-Vergi Geliri Hipotezi: Türkiye Örneği”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 2.

Toprak, Metin (1995), “Ekonomide 1980 Sonrası Kaynak Kullanım Dengesinin Değişimi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 50, Sayı: 1.

Tunçer, Mehmet (2002), “Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 57, Sayı: 3.

Turan, Taner (2008), “Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Literatür İncelemesi”, Sayıştay Dergisi, Sayı: 69.

Turhan, Salih (1974), “Kamu Harcamaları ve Gelir Dağılımı”, İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Sayı: 23.

Türk, İsmail (2008), “Kamu Maliyesi”, Turhan Kitabevi, 7. Baskı, Ankara.

Türk, İsmail (1988), “Maliye Politikası”, Sevinç Yayınevi, 7. Baskı, Ankara.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), (2011), “Ekonomik Rapor (2010)”, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayın No: 2011/135.

TÜSİAD, (2004), “Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik”, İstanbul.

Uçkaç, Aynur (2010), “Türkiye’de Neo-liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları”, Maliye Dergisi, Sayı: 158.

Uluatam, Özhan (1990), “Örnekler Belgeler ve Mahkeme Kararlarıyla Türk Vergi Hukuku”, Adım Yayıncılık, Ankara.

Uşen, Şelale (2007), “Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Aktif Emek Piyasası Politikaları”, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı: 13.

Uysal, Doğan ve Mehmet Mucuk (2003), “Crowding-Out (Dışlama Etkisi) Türkiye Örneği (1975-2000)”, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 5.

Uysal, Doğan, Hüseyin Özer ve Mehmet Mucuk (2009), “Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1965-2007)”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 4.

Uzay, Şaban (2007),
iibf.erciyes.edu.tr/akademi/mh/suzay/SUZAY_TV_S_TGT.pdf Erişim Tarihi:
22/11/2012.

Uzay, Nıfset (2002), “Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999)”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 19.

Ünsal, Erdal (2007), “Mikro İktisat”, İmaj Yayınları, 7. Baskı, Ankara.

Ülgener, Sabri F. (1991), “Milli Gelir, İstihdam ve Büyüme”, Der Yayınları, İstanbul.

Von Hayek, Friedrich (2010), “Liberalizmin Lideri ve Üstadı”, Röportaj: Renée Sallas, Çeviren: Can Madenci, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 18.

World Economic Outlook (2000), www.imf.org. Erişim Tarihi: 03/01/2012.

Vural, İstiklal Yaşar (2010), “Uygulamada Düz Oranlı Gelir Vergilerinin Ekonomik Etkileri”, Maliye Dergisi, Sayı: 158.

Yamak, Rahmi (1995), “Enflasyonla Mücadelede Vergi Esaslı Gelirler Politikası”, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 17.

Yanpar, Atilla (2007), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Büyüme Yönelimli Vergi Politikası”, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Abuzer Pınar, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yavuz, Çil Nilgün (2001), “Türkiye’de Kamu Yatırım Harcamalarının Özel Sektör Yatırım Harcamalarını Dışlama Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1990-I/2000-IV)”, Kamu-İş Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2.

Yıldıran, Mustafa (1998), “Kamu Harcamalarının Enflasyon Üzerindeki Etkilerinin Ekonometrik Bir Model Yardımıyla İncelenmesi ve Bir Uygulama (1980-

1996)”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Ömer Eroğlu.

Yıldırım, Erhan ve Refia Yıldırım (2001), “1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, 16. Maliye Sempozyumu, Antalya, 2001.

Yılmaz, Elif (2009), “Uzlaşma Müessesesinin Hukuki Niteliği ve Temel Vergilendirme İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1-2.

Yılmaz, Elif Binhan ve Murat Şeker (2007), “Vergiye Karşı Tepkiler Mükellef Davranışları: İstanbul Örneği”, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayını, No: 86.

Yiğitoğlu, Ali İhsan (2005), “2001 Krizi Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinin ve Bankacılık Sektörünün Değerlendirilmesi”, Sosyo Ekonomi Dergisi, Sayı: 2005-1.

Young, T. Andrew (2009), “Tax-Spend or Fiscal Illusion?”, Cato Journal, Vol: 29, No: 3.

Yüce, Mehmet (1999), “Vergileme İlkeleri ve Ekonomik Konjonktür Açısından Deprem Vergilerinin Genel Bir Değerlendirilmesi”, Mevzuat Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 21.

Zengin, Ahmet (2001), “Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular)”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2.

Zortuk, Mahmut ve Nevin Uzgören (2008), “The Relationship Between the Taxation and Government Expenditure in Turkey Bounds Test Approach”, Banks and Bank Systems, Vol: 3, Issue: 1.

Kanunlar:

T.C. 1982 Anayasası.

193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu.

5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu.

3996 Sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli
Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun.

Web Sayfaları:

www.imf.org.

www.hazine.gov.tr.

www.dpt.gov.tr.

www.bumko.gov.tr.